

Ára 60 dinár

Poštárina plaćena u gotovu

HID

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

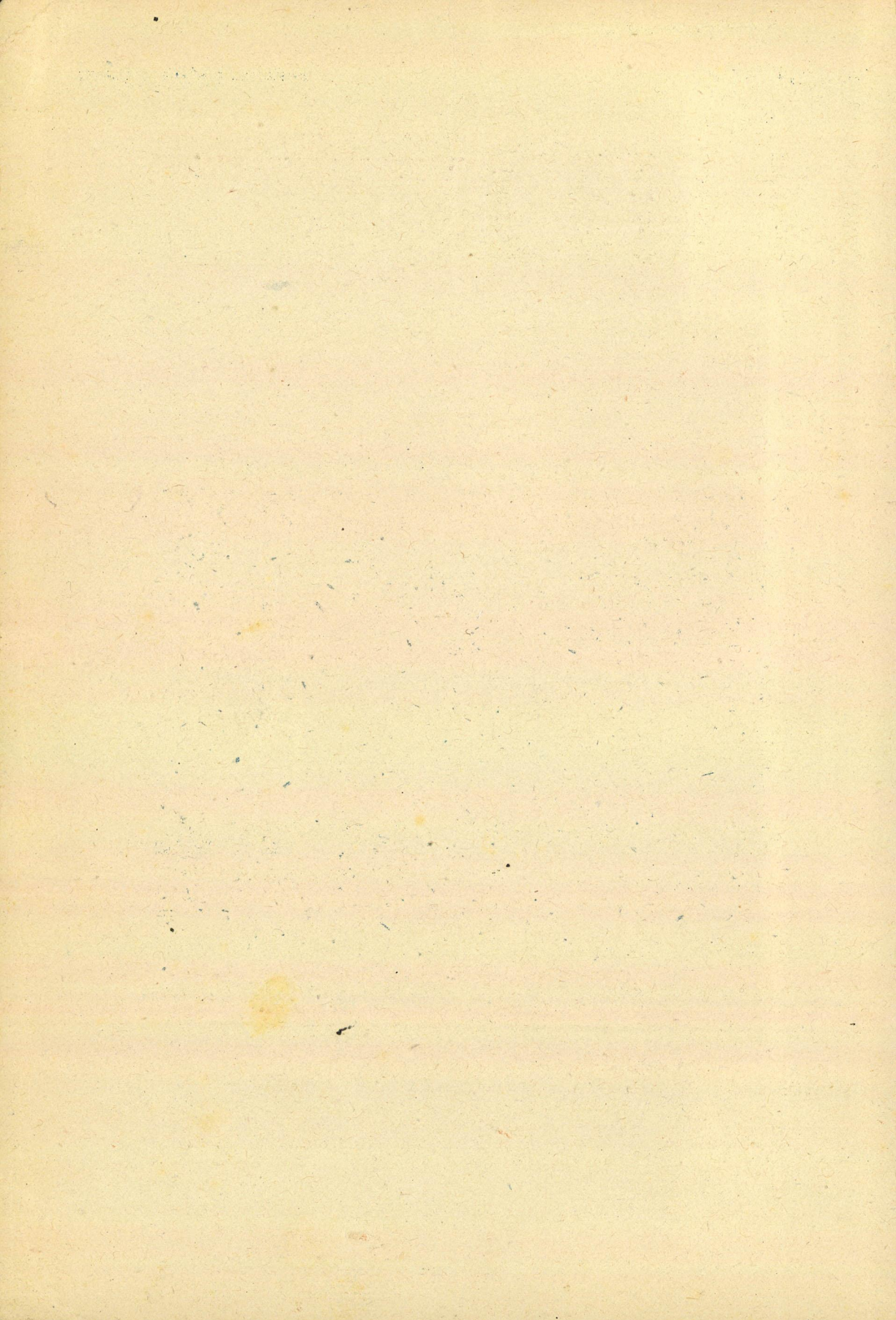

XV. ÉVF. ★

OKTÓBER
NOVEMBER

★ 1951

B. SZABÓ GYÖRGY:

Irodalmunk néhány időszerű kérdéséről

(Egy irodalmi találkozó tanulságai)

1.

Társadalmi életünk demokratizálódásának mai feltételei között, irodalmi és művészeti kérdések elvi megvitatása halaszthatatlan kényszerűséggel vetődik fel alkotóművészeink előtt. Nem véletlenül.

A művészet átfogó elvi kérdései a szocializmus fejlődésének azon a fokán, melyen ma hazánk áll, lényegében még tisztázatlanok; mindeddig csak részben sikerült az esztétika terén és a műalkotásokban kifejezésre juttatni azokat a forradalmi kihatású elveket és eredményeket, melyeket a szocialista társadalom megteremtésének gyakorlatában már kiérleltünk és felmutattunk.

A forrongás művészeti életünkben tehát szükségszerűen következett be: a társadalmi forradalmat követnie kellett az esztétikai forradalomnak.

A vélemények harca, mely a kezdetben elsősorban esztétikai problémák tisztázása körül lángolt fel, később kiterjedt a művészet gyakorlati kérdéseinek a megvitatására is, hogy helyreállítva az elmélet és a gyakorlat egységét, meghatározza a tudat és az alkotás, az eszme és a mű egymáshoz való viszonyát és összefüggéseit.

Ez a harc sok új és értékes szempontot és gondolatot adott a marxista esztétika továbbfejlesztéséhez. A szovjet irodalomelmélet revíziója felszínre hozta a tévedések és tudománytalanságok egész sorát; felfedte a szovjet esztétika dogmatikus és bürokratikus jellegét; sietette a szovjet példa irányító hatásának felszámolását irodalmunkban és művészetünkben. E revízió során jutottunk el a nyugati burzsoá-irodalom és művészet dekadens, emberellenes és haladásellenes jellegének a feltárásiáig és ez a harc vetette fel és sürgette az írói és művészi alkotásszabadság fogalmának és követelményeinek meghatározását a szocializmusban.

Így lett ez az esztétikai síkon vívott harc szerves része annak a küzdelemnek, melyet hazánk nemzeti és nemzetközi méretekben vív a szocialista demokrácia megteremtéséért, a nemzetek szabadságának és füg-

getlenségének tiszteletbentartásáért, a nemzetek közötti egyenjogúságáért és a békéért, szemben az imperialista és hegemonista törekvésekkel; így függ össze ez az esztétikai síkon folyó revízió azzal az elvi harccal, melyet Pártunk a marxizmus elvi tisztaságának megőrzése, a marxista elmélet és gyakorlat egységének helyreállítása és a marxizmus tudományos továbbfejlesztése és forradalmi alkalmazása védelmében folytat a szovjet-blokk vezető pártjaival szemben.

Irodalmi, művészeti és kritikai életünkben beállott erjedés elválaszthatatlanul összefügg társadalmunk forradalmi jelentőségű eredményeivel a szocializmus és a szocialista demokrácia megvalósításában. Mi sem lenne értelmetlenebb, de veszélyesebb is, mint művészeti életünk mai hullámzását csak esztétikai forradalomnak minősíteni és e korszak műalkotásait, önkényesen és elfogultan már egy új, magasabbrendű, szocialista művészet irányadó megnyilatkozásának tekinteni.

Hazánk társadalmi fejlődése valóban biztosítja a szocialista művészet kialakulásának objektív feltételeit; az alkotóművészek feladata marad, hogy e fejlődési feltételek között művészi eszközökkel örökítsék meg valóságunkat, műalkotásokban juttassák kifejezésre e kor társadalmi törekvéseit és alakítsák ki a szocialista társadalom művészi megnyilatkozási formáit.

A szocialista művészetelmélet tudományos-esztétikai megalapozása feltételezi azokat a műalkotásokat, melyekben az új magasabbrendű művészet elemei, ha kezdetleges formában, fejletlenül és kidolgozatlanul, de jelen vannak.

Ezért kell küzdenünk az új és fejlettebb művészi kifejezés helytelen értelmezése és lebecsülése ellen; ezért kell komoly és alapos bírálat tárgyává tenni minden olyan megnyilatkozást, melyből e művészi feladat leszűkítése következne; ezért kell hevesen reagálni minden olyan állásfoglalásra, mely készséggel hajlandó meghaladott és túlélt tartalmi és formai eredményeket újnak, művészinak, sőt forradalminak minősíteni. Irodalmunk fejlődési tempóját ezek a tényezők jelentős mértékben befolyásolják: elködösítik alkotóművészeink előtt a helyes irányú tájékozódás nélkülözhetetlen orientációs-pontjait és megnehezítik e művészi feladat nagyságának és tartalmának világos áttekintését.

Ugyanakkor éberem kell figyelni irodalmi életünk minden jelensége: őrizni és számontartani az eredményeket, de kendőzés nélkül feltárni a hibákat és a mulasztásokat; küzdeni irodalmunk művészi színvonalának emeléséért, de felszámolni az irodalmi kritérium emelésének bürokratikus felfogását és értelmezését; siettetni az új művészet kibontakozását, de ugyanakkor harcolni a meghaladott művészi eszmények negatív fejlődéstgátló hatása ellen.

Hazánk sajátos fejlődési útja a szocializmusban — a győztes népi forradalom által megszabott fejlődési irány és perspektíva, hazánk nemzetközi helyzete és az a szerep, melyet ma a nemzetközi fejlődésben betölt — megkönnyítették számunkra a művészet- és irodalomelmélet elvi kérdéseinek helyes megválaszolását; ugyanezek a tényezők hatottak és hatnak művészetünk és irodalmunk tartalmi, szerkezeti és formai sajátosságainak kialakításában és kijelölik a fejlődés ütemét.

Szellemi életünkben fellángoló vélemények harca messze bevilágította irodalmunk és művészetünk ismert és ismeretlen tájait az alkotóművészek előtt; rajtuk múlik a szocialista művészet feladatainak és művészeti eszményeinek vállalása és valóraváltása.

A magyar irodalom fejlődését is hazánkban a fenti tényezők határozzák meg.

Az adott társadalmi és történeti helyzetben, a szocialista demokrácia művészeti és irodalmi következményei mindinkább tudatosodnak: irodalmunk a Jugoszláviában élő magyar nép irodalma és ezzel az egyetlen szabad magyar irodalom, mely a szocializmus feltételei között minden bürokratikus irányítástól és művészetellenes tendenciák befolyásától mentesen fejlődik; a magyar írónak művészi formában kell megörökítenie társadalmi valóságunkat és ezzel az ittélő magyar nép életét; művészi alkotásainkban kifejezésre kell jutni az új társadalmi és osztályviszonyokból kinövő új művészi tartalomnak és formának.

Hazánkban megvannak a magyar irodalom művészi fejlődésének objektív feltételei, de vajjon elképzelhető-e társadalmi valóságunk művészi ábrázolása olyan írók nélkül, akiknek emberi és művészi öntudatában a valóság művészi kifejezéséért való törekvés nem párosul azzal a művészi állhatatossággal és becsületességgel, mely nélkül nincs művészet, nincs irodalom és mely nélkül a valóság művészi kifejezése közönséges lecke-felmondássá alacsonyul?

Művészileg helyesen ábrázolni az új társadalmi viszonyok kihatását az egyénre és a társadalomra és kifejezni e fejlődésfolyamattal létrehívott emberi érzések és gondolatok, szenvedélyek és élmények egész gazdagságát, úgy hiszem, hogy csak valóban fejlett emberi és művészi öntudattal rendelkező alkotóművész képes.

Irodalmunk művészi színvonalának emeléséért való állhatatos harc szükségszerűen egybeesik íróink emberi és művészi tudatának fejlesztésével.

Íróink művészi öntudatosodásának folyamatát nem szabad elvontan vagy mechanisztikusan értelmezni; semmi sem ártalmasabb, mint ezt a folyamatot »rendszabályokkal«, »utasításokkal« befolyásolni és azt hinni, hogy ezt a kérdést valami irodalmi-vita formájában napilap, vagy hetilapok hasábjain megoldhatnánk. Valóban, mi sem könnyebb és kényelmesebb, mint keményen dörögni komoly és művészi kvalitásokkal rendelkező »polgári« írók ellen, »elmarasztalni« őket, vagy megszabni számukra a művészi mozgásszabadság határait, valóban fémjelzett »zsdánovi« zsenialitással: eddig és ne tovább — »adjon, amit adhat« (a sorok között: legjobb, ha nem, ad semmit!) és reménykedni, hogy irodalmunk minden problémáját egycsapásra megoldhatjuk, hisz csak a megfelelő idézeteket kell előkeresnünk. Elmormoljuk a varázsszavakat és az undok varangyosbékából gyönyörűséges tündérleány támad!

Ez az eljárás mintha egy kissé hasonlítana a szovjet irodalmi kritika módszerének feltámasztására és nem hiszem, hogy e helytelen és meghaladott kritikai szempontok »modernizálása« összeegyeztethető legyen szocialista társadalmunk művészeti eszményeivel és irodalmi életünk demokratizálódásának követelményeivel.

Irodalmunkban a tartalmi mozzanat hosszú ideig tartó kizárólagos uralmát a »forma-forradalom« követte. Ma már azt hiszem nem kétséges, hogy mindkét irányzat esztétikai tévelygései és botlásai társadalmi fejlődésünk valóságos mozgástörvényeinek helytelen értelmezéséből vagy tudatos félremagyarázásából eredtek. Az író alkotószabadságát csak elméletben hirdető, de gyakorlatban tagadó és felszámoló »zsdánovizmus« és vele szemben az író »teljes« társadalmi függetlenségéért és művészi

kötetlenségéért sikraszálló »anarchizmus« ideológiai zűrzavart támasztó irányzata között, csak látszólagos ellentét áll fenn, lényegében: egyik sem értette hazánk sajátos fejlődési útját a szocializmusban és nem ismerte fel e fejlődés ideológiai-művészeti és irodalmi következményeit. A szovjet irodalomból átvett sablonokhoz és vulgarizálásokhoz való állhatatos ragaszkodás (akár öntudatlanul is!), éppen olyan veszélyt rejtett magában, mint a meghaladott és túlélt burzsoá művészeti eredmények életrekeltése és becsempészése — irodalmi életünk demokratizálódásának jogcímén — irodalmunkba.

Természetesen a demokratizálódás nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy irodalmunkban »szabad a vásár« és most már felesleges örködni irodalmi életünk egysége felett és hallgatólagosan tudomásul kell venni a negatív jelenségeket és napirendre kell térni felettük! Irodalmunkban éppen úgy, mint közéletünkben is, törekednünk kell a szocializmussal ellentétes megnyilatkozások leleplezésére és éles kritikájára, de vajjon irodalmi életünk demokratizálódásának feltételeit megteremthetik-e azok a türelmetlenhangú és gyakran személyeskedő cikkek — a szólásszabadsággal vissza is lehet élni! — melyekben az alkotóművész pellengérré állítása már-már mindennapi jelenséggé lett? Írói közösségünk egységének megbontása ellentáborok szervezésével, az írók művészi tevékenységének rosszakaratú bírálata és az író megnyilatkozási lehetőségeinek szűkítése önkényesen és felelőtlenül — nem olyan tényezők, melyek elősegítik annak a légkörnek a megteremtését, melyben a művészi tevékenység szabadságáról fenntartás nélkül beszélhetnénk.

Irodalmi életünk sok kérdését közvetlen megbeszélések formájában kell alkotóművészeinknek tisztázni. Azt hiszem, hogy mi ezt a legegyszerűbb és legtermészetesebb közlekedési módot hanyagoltuk el leginkább — napilapok és hetilapok hasábjain vitatva unos-untig olyan problémákat, melyek gyakran kizárólag az alkotóművészt érdekelték. Ugyanakkor, teljesen indokolatlanul, nem vettük igénybe irodalmi folyóiratunkat, mely elsősorban hivatott helyet adni irodalmi kérdéseink megvitatására.

Íróink emberi és művészi öntudatának fejlesztésében és irodalmunk művészi színvonalának emelésében — erre az első irodalmi találkozónk világított rá — a közvetlen megbeszélés a legalkalmasabb forma.

3.

A következő problémánk szorosan összefügg íróink öntudatosodásának megelőző kérdéskörével, de már szemelőtt tartja az olvasóközönség irodalmi és művészi nevelésének követelményeit is — és ez: irodalmi kritikánk.

Azt hiszem, nem tévedek, ha megállapítom, hogy komoly művészi kritikáról irodalmunkban még ma sem beszélhetünk.

Irodalmunk legnagyobb mulasztásáról azonban nem szabad hallgatnunk. Sok vitás kérdés nyert volna más elintézészt, ha irodalmi kritikánk a jelenségekre idejében reagál és erélyesen szembezáll az irodalmi tévelygésekkel. Nemcsak a mulasztásokról, hanem azok következményeiről is beszélünk kell.

A kritikának feladata, hogy művészi alkotásokból kiindulva, lerögzítse a mű erőnyeit és hibáit, értékelést adjon, nevelje az írókat és az olvasókat egyaránt. Ezek az általános követelmények.

A marxista irodalom-kritika feladatai azonban jóval meghaladják, tartalomban, módszerben és jelentőségben is az eddigi kritika gyakran eklektikusan értelmezett szerepét. A kritikának kell rávilágítani arra, hogyan tükröződnek vissza a műalkotásokban a társadalmi és történeti fejlődés mozgástörvényei. Vajjon a művészi tartalom és művészi forma közötti egységet sikerült-e az alkotónak megteremtenie? Vajjon a művészi forma valóban a társadalmi valóság elvont visszatükröződése-e stb. A kritikának, ismét műalkotások elemzéséből fel kell deríteni, hogy a meglevő és a polgári társadalom feltételei között kialakult műformák (műfaj, stílus, verselés, nyelv) mennyire alkalmasak az új tartalom művészi feldolgozására. Vajjon az új társadalmi feltételek felvetik-e az új művészi formák megteremtésének lehetőségeit és milyen új műfaji sajátosságokat hoztak eddig létre? A kritikának kell elemezni, meglevő műalkotások alapján, hogyan módosulnak a műfajok, hogyan tűnnek el, alakulnak át, újulnak fel — egy magasabb társadalmi fejlettségi fokon — az irodalom pozitív és művészileg fejlesztő hagyományai.

Az új életanyag művészi megformálódásának folyamatát kell a kritikának figyelni és tudatosítani. Az új művészi kifejezés kialakításában az alkotóművész nem nélkülözheti az irodalmi kritika konkrét segítségét és csak a termékeny együttműködés számolhatja fel azt a káros eljárást, mely már-már polgárjogot nyert irodalmunkban, hogy például jegyzeteket hajlandóak vagyunk műalkotásokká nyilvánítani, vagy nem látjuk meg, hogy az író egy rövidlélekzetű élményéből nehezen lehet művészi elbeszélést, vagy regényt formálni.

Hónapok múltak el több magyar író művének megjelenése óta, de senki eddig ezekkel a művekkel komoly, művészi bírálat formájában nem foglalkozott. Herceg két könyve, Sinkó Ervin, Lőrinc Péter, Majtényi Mihály regényei éppen úgy nem találtak nálunk kritikuskra, mint ahogyan Debreceni, vagy Komáromi könyve sem (a könyvismertetést nem azonosítjuk az irodalmi kritikával!).

Irodalmunk egy súlyos mulasztásával állunk szemben. Úgy tűnik, mintha szívesebben vállalkoznánk könnyű és felületes ítéletmondásra, gyakran egy-két elbeszélés vagy néhány vers alapján, mint arra, hogy művek, az író nagyobb léleketű és művészi igényességgel készült művei alapján mutassunk rá az erényekre és fogyatékokra. Könnyebb kijelenteni, hogy az író »a szépírás terén valóban nagy, támadási felületeket tárt föl önmaga ellen«, hogy »több önbírálatot« vártunk az írótól, mint végrehajtani a regény művészi elemzését és feltárni a művészetlenségeket, a kompozíciós hibákat, a jellemábrázolás fogyatékosait, a mű és a valóság között fennálló ellentmondásokat. Könnyebb fogalmakkal játszadozni, mint adott irodalmi tényekkel operálni és főleg sokkal egyszerűbb észrevenni a hibákat, mint felfedezni az író munkásságában és műveiben jelentkező pozitív értékeket.

Az ilyen és hasonló tartalmú megállapításokból az író nem sokat tanul, az olvasó pedig hajlandó félmondatok alapján véleményt formálni egy ismeretlen irodalmi műről.

Az irodalmi kritika meg kell, hogy könnyítse az alkotóművész számára a helyesirányú művészi tájékozódást; tehát nemcsak arra az íróra hantunk, akinek a művét elemzés alá vettük, hanem, közvetve, a többi alkotóművészre is.

Esztétikai kérdések tisztázásáig irodalmi művek alapján juthatunk el legegyszerűbben és legeredményesebben.

Itt van például Majtényi Mihály regénye. Meggyőződésem, hogy irodalmunk egy igen jelentős művészi értékével állunk szemben. Nem feladat, hogy e cikkben kifejtsem a regényről alkotott véleményemet, de azt hiszem, Majtényi e művének elemzése rendkívül érdekes esztétikai kérdések tisztázására ad alkalmat. A felszabadulás előtt megjelent regénynek és a most megjelent művének (mindkét alkotásában egy tematikát dolgozott fel) összevetéséből és elemzéséből nem az azonosságok vagy eltérések megállapítása lenne a lényeges, hanem annak felderítése, hogy előmozdították-e az új társadalmi feltételek Majtényi írói egyéniségének kiforrálódását, hozzájárultak-e és hogyan, az író valóság szemléletének kialakításához, hatottak-e az író művészi koncepciójának tartalmára és terjedelmére? Észlelhető-e fejlődés tartalomban, szerkezetben, stílusban és nyelvben és miben nyilatkozik meg ez a fejlődés? Tapasztalható-e visszaesés, művészi megalkuvás és nyomát találjuk-e a helytelenül értelmezett progresszív írói és emberi állásfoglalásnak és milyen művészi következményekkel járhat a haladásfogalmaknak ez a téves értelmezése? Vajjon a polgári író számára az új társadalmi feltételek biztosítják-e a művészi továbbfejlődés lehetőségeit vagy szükségyszerűen elvezetnek a perspektívátlanságig, az elernyedésig vagy a művészi színvonal szándékos feladásáig?

Egész sor olyan kérdés, mely irodalmunkban éppen a Híd-körül viták során és a polgári írók szerepének meghatározása körül merült fel és mely kérdések tisztázásához, azt hiszem, ez az út vezet el és nem pedig az írók »kiparancsolása« az irodalomból jelenti a megoldást.

Kritika nélkül nem beszélhetünk — hacsak bizonyos fenntartással nem — irodalmunk művészi színvonalának emeléséről és ennek hiányában jelentős mértékben leszűkülnek íróink emberi és művészi tudata fejlesztésének eredményes és irodalmi formái.

4.

Itt kell szólnunk az írók és a szerkesztőségek viszonyáról, valamint irodalmunk művészi kritériumának ügyéről.

Ez a két probléma, meggyőződésem szerint, szorosan egybeesik. Milyen értékű irodalmi alkotások jelennek meg és milyen kéziratokat utasít vissza a szerkesztőség, milyen sorrendben és a lap melyik helyén kerülnek közlésre a beérkezett művészi alkotások, változtat-e a szerkesztőség a kéziratot, vagy javasolja-e a változtatásokat és milyen formában, mennyire terjed ki a figyelem a kézirat gondozásában — mindez voltaképpen megvilágítja nemcsak az irodalom művészi kritériumának értelmezését és gyakorlati végrehajtását, hanem fényt vet az írók és szerkesztőségek kapcsolataira, viszonyaira.

Mindeddig ezeknek a jelentős kérdéseknek a tisztázására nem szenteltünk kellő figyelmet.

Vajjon ki foglalkozott alaposabban, például napilapunk irodalmi oldalával? Pedig irodalmunk éppen a napilap hasábjain át jut el az olvasóközönség legszélesebb rétegeihez és a napilap irodalompolitikája nem lehet közömbös írói közösségünk előtt sem. Ki foglalkozott eddig hetilapjaink irodalmi oldalával az átfogó és alapos kritikai elemzés igényével és ki kísérte meg, hogy bár megközelítő értékelést adjon ifjúsági lapunkban megjelent irodalmi anyagról, vagy a gyermeklap irodalmi jellegű közleményeiről? Nem feledkezhetünk meg a Hídról sem, mely szerkesztési feladatok gyakorlati végrehajtásában ma sem nél-

külözheti a sokoldalú és termékeny irodalmi viták tanulságait és az írók közvetlen eszmecseréjének pozitív eredményeit. S végül, de nem utolsó sorban, könyvkiadó vállalatunk kiadói tevékenysége, a kiadott vagy kiadandó művek irodalmi és művészeti értékének elbírálása, tehát könyvkiadóvállalatunk irodalompolitikája — irodalmi életünkől független jelenséggé lett-e, vagy olyan tevékenységi területet jelent, melyben a szólásjog elsősorban az alkotóművészt illeti meg?

A szerkesztőségek és írók között fennálló viszony, bár művészi kihatásában eredményesebb és emberi vonatkozásaiban meghittebb és közvetlenebb lett, még ma sem mondható kielégítőnek és, e viszonyból következő munkamódszereket tekintve, zavartalannak és kiegyensúlyozottnak. Az írók és szerkesztőségek termékeny együttműködése mellett, nem egy ízben tanúi vagyunk egy-egy író túlságos előtérbe helyezésének, állandó szerepeltetésének és valami »művészi« munkaviszony kialakításának írók és szerkesztőségek között. Ennek a viszonynak egészségtelen és káros következményeit nem nehéz kimutatni. A művészi színvonal követelménye és e nyílt vagy hallgatólagos megállapodásból létrejött »művészi árútermelés« eredményei, gyakran nem egyeztetetők össze bizonyos fenntartások nélkül. A szerkesztőbizottság éppen úgy hajlamossá válik az engedményekre, mint ahogyan a művész is kellő önkritika nélkül és a téma művészi érlelésének elvetésével, kizárólag a megjelenést tartja a maga számára fontosnak. Innen a »tárca-irodalom« művészi koncepciójának népszerűsége és a kétes értékű művészi alkotások elburjánzása irodalmunkban.

Azt hiszem, hogy elsősorban a szerkesztőségek feladata, hogy küzdjenek a maguk hatáskörén belül az irodalom egyes területeinek kisajátítása, »monopolizálása« ellen és felszámolják irodalmunkban azokat az egészségtelen jelenségeket, melyek előidézhetik íróink művészi »prostituálódását«. Ennek egyik útja az irodalmi kritérium helyes és differenciált alkalmazása írók és irodalmi művek elbírálásában. A másik út a háttérbeszorult alkotók megjelenési lehetőségeinek biztosítása és a művészi színvonal követelményeit megközelítő, de szerkezeti és formai hiányosságok miatt a közlésre még nem eléggé érett, alkotások művészi gondozása és fejlesztése — az alkotóművésszel együtt, tanácsok és vélemények formájában.

Ennek a feladatnak az elvégzése nem hárulhat kizárólag a lektorra, akinek figyelme ritkán terjed ki ideológiai és művészi fogyatékoságokra és gyakrabban nyelvi nyersanyagot, ritkábban, irodalmi nyersanyagot lát a kéziratban. Azt hiszem, hogy ennek a konkrét segítségnyújtásnak a hiányát érzik leginkább az írók és ha mást nem is, de az írókkal való egyéni foglalkozást és a kéziratokkal való bánásmódot tanulni szabad Szentelekny példájából.

Szellemi életünk demokratizálódásának gyakorlati művészi követelményeivel és feladataival szembekerülve, nem egy ízben láttuk azt a tanácstalanságot és ingadozást a művészi kritérium alkalmazásában, mely nyomot hagyott irodalmunkban és előidézte az egyensúly, gyakran alig látható és csak tüzetesebb vizsgálat alapján észlelhető, kilengéseit. Voltak azonban ezeknek az ingadozásoknak komolyabb és veszélyesebb következményei is: káros és meghaladott művészeti tendenciák felújítása, engedmények a művészi tartalom vagy a művészi forma rovására, alkotók iránti rokonszenv és ellenszenv alapján való osztályozás stb. Gyakran az irodalmi kritérium helyes értelmezéséért sikraszálló író, alkotásaival cáfolt rá arra, hogy e kérdést megértette és belátta, hogy az ő alkotására is alkalmazni kell az irodalmi kritérium művészi követelményeit. Az

irodalmi kritérium lagymatag és felemás értelmezése feltárta az egyéges szempont hiányát az irodalmi anyag közlését megelőző szerkesztői munkában. Így következhetett be, hogy művészi értékű alkotások mellett, gyakran nyert megjelenési lehetőséget olyan irodalmi anyag is, mely tartalmában és feldolgozási módszerében is művészietlen, fogyatékos és sokszor kizárólag meghaladott művészi eredményeket variál és művészi fejlődésunktől idegen »álproblémákat« duzzaszt fel »problémákká«. A szerkesztőségek kézirat híjján gyakran »töltelék« anyaggal voltak kénytelenek beérni és a színvonalbeli eltérések joggal kelthették bizonyos engedmények látszatát az olvasó előtt.

Bizonyos, hogy az irodalom művészi kritériumának helyes értelmezésében a döntő szerep a szerkesztőségeknek és a szerkesztőbizottságoknak jut. De a művészi kritérium tartalmát és követelményeit döntő érvényességgel társadalmi fejlődésünk adott mozgástörvényei jelölik ki.

Mai feltételeink között, irodalmunk művészi fejlődésére nem lesznek hatásméltkül gazdasági életünk szocialista átalakulásának legfontosabb mozzanatai: az író megjelenési feltételeit biztosító művészi követelményeket nemcsak a kiadóvállalatok és szerkesztőségek vetik fel élesebben és értelmezik szigorúbban, hanem szükségszerűen fel kell vetnie ezeket a kérdéseket önmaga előtt és művészi lelkiismerete előtt az alkotó művészeknek is.

Így jöhetnek majd létre a magas művészi kvalitással rendelkező művek, melyekben az író művészi célkitűzéseinek feladása, de alábecsülése nélkül — valóraváltja a szocialista társadalom művészi követelményeit.

5.

S végül, szólni kell néhány szót a folyóiratról, a Híd-ről.

Bizonyos, hogy a Híd szerkesztésében voltak fogyatékoságok, voltak indokolatlan engedmények írókkal és kéziratokkal szemben.

Ezek a hibák, részben a szerkesztőbizottság összetételéből következtek, részben pedig a szerkesztőség belső szervezeti gyengeségeinek (a munkarendnek és a munkamódszernek) a következményei.

Egészségtelen jelenség, ha a szerkesztőbizottsági tagok egymás kéziratáról kerülnek a véleménynyilvánítást; ha egy-egy kézirat visszautasítása indokolatlan sértődöttséget vált ki az íróból; ha egy szerkesztőbizottsági tag eleve elutasítja valamelyik író kéziratának az olvasását vagy véleményezését. Pedig a Híd szerkesztőbizottságában ilyen jelenségekről is beszélhettünk az írói találkozó előtt.

Beszélhetnénk a kritika és az önkritika hiányáról íróinknál és szóvá tehetnénk az író túlságos és nagyfokú érzékenységét. Egy dologra kellene azonban rászoktatnunk az írókat: a közvetlen véleményadásra. Ez az őszinteség hiányzik gyakran az alkotóknál az egymásközötti érintkezésben. A negatív vélemények elhallgatása szemtől-szemben, akár a jóviszony fenntartása érdekében, akár a tekintély megőrzése céljából — mintegy hivatalosan és ugyanekkor a homlokegyenest ellenkező »magánvélemény« kinyilvánítása szűkebb baráti körben az író munkásságáról vagy műveiről — ez a kettőség, mely a kapitalizmus hagyatékát jelenti az emberek, nevezetesen az írók tudatában, terhes örökség egyszersmind és ennek negatív hatását nem nehéz felismerni irodalmi életünkben.

A szerkesztés munkamódszerei sem kidolgozottak: előfordult, hogy a szerkesztőbizottság tagjai a kéziratok egy részét olvasták csupán és nem

vettek részt az egész szám szerkesztésében, tehát csak a Híd megjelenése után ismerkedtek meg a többi kéziratokkal, közöttük olyanokkal is, melyeket maguk sem ajánlottak volna közlésre. A kéziratok sorsáról több ízben egy csonka-szerkesztőbizottság volt kénytelen dönteni; a kéziratok véleményezése gyakran volt hiányos vagy felületes: a szerkesztőbizottsági tagok sokszor vonakodtak az írásbeli véleménynyilvánítástól.

Mindez inkább a negatívumok feltárását jelenti; természetesen nem szabad elfeledkeznünk a szerkesztői munka eddigi eredményeiről sem. A Híd irodalmi irányvonalának a kialakulása hosszabb időt vesz igénybe: a szerkesztőség éppen az utóbbi szám szerkesztésében jutott el az egyetemes álláspontig, és pedig éppen a sokat reklamált »rebellisek« kéziratával szemben, melyekben a meggondolatlan és elfogult személyeshangú véleménynyilvánítás (irodalmi életünkről és íróinkról, mint pl. Lőrinc Péterről is) semmiképpen sem jelentett »forradalmi« hatóerőt vagy valamiféle »katódot«, hanem inkább jelent felelőtlenséget és egységbontótörekvést, melynek felszámolásáért a Híd szerkesztőbizottsága egységesen foglalt állást. Bizonyos, hogy a fogyatékoságok nehezen tűnnek el, de a szerkesztési elvek és szempontok kiérlelése és megfogalmazása mellett, a munkamódszerek alaposabb kidolgozására is szükség van. Így juthatunk el majd a kollektív szerkesztésig és így tudatosíthatjuk a szerkesztőbizottság tagjainak munkájában a kollektív munkával járó felelősséget is.

A folyóirat belső átalakulása irodalmi, művészeti és kritikai folyóirattá, szükségszerűen eredményezte az eddigi célkitűzések leszűkítését és a Híd művészeti és irodalmi irányelveinek szabatosabb és precízebb megfogalmazását. Nemcsak a szerkesztőbizottságon múltott, hogy irodalmunk új célkitűzései nem eléggé tudatosodtak; íróinkon is múltott, hogy a Híd ingadozása olyan érezhetővé vált. Azok a tényezők, melyek szükségessé tették a Híd átalakulását irodalmi orgánummá — társadalmi fejlődésünkből kinövő tényezők voltak.

Eljutott-e az író a maga szerepének felismeréséig — ez az a kérdés, amelyre nem a szerkesztőbizottság válaszolhat, hanem az író — a k o t á s o k k a l. A Híd tudatosíthatja és elmélyítheti irodalmunk és művészetünk elvi kérdéseinek a megértését és tisztázhatja irodalmunk és művészetünk elvi kérdéseit, de nem r e n d e l h e t i e l, hogy alkosson az író.

Meggyőződésem, hogy ezeknek a nagy feladatoknak a végrehajtásában egész írói közösségünk becsületes és őszinte együttműködésére van szükség. A türelmetlenhangú és epéskedő cikkek csak megnehezítik ennek a feladatnak az áttekintését; az olyan hangban és modorban írt cikk pedig, mely írói összefogásunk becsmérést és bagatellizálását tartalmazza, mint egyik hetilapunk főszerkesztőjének a tollából közzétett cikk is, nem hiszem, hogy igazolt, becsületes és korrekt eljárás.

Irodalmi fórumunk — az írók kezdeményezése alapján életrehívott Irodalmi Társaság — hivatott elsősorban irodalmi életünk kérdéseinek tisztázására és a Híd-körül problémák elfogulatlan kiértékelésére.

Monostor

Nagyapám a padkán székel,
 hunyorog a félszemével:
 én építettem a házat,
 a kerítést én szögeztem;
 az almafát, a körtefát,
 a diófát én ültettem.
 Elsőszülött, szép fiamat,
 jó apádat, én temettem.

Volt ez a ház hangos kocsmá,
 volt ez a ház hűvös templom;
 ide látszik, innen indult,
 az a süppedt, csöndes sírdomb.
 Itt születted, nagy öröme,
 itt tanultál kúszni, járni.
 Miért nem tudsz, mért nem lehet,
 miért nem akarsz megállni?

Lehúzzuk a zsalut nappal,
 bent a szobán illó árnyak.
 A nagyanyád, jó ebéddel,
 s édesapád ide várnak.
 Ki ülünk a padra este,
 kolompól haza a csorda;
 emlékszel még? habzó tejet
 fejt jó anyád a csuporba.

Hát a szigetről még tudsz-e?
 van ám rajta még vadmalna...
 A Boris is, hiszen tudod,
 vénasszony már, de még várna.
 Nem alszik az, sose alszik,
 akit messze visz az álma:
 álmában is fölkiéérti
 a kis falu, a nagy Bácska.

Nagyapám a padkán székel,
hunyorog a félszemével:
kis unokám, ha én lennék
a helyedben, én is mennék;
mindig mennék, mindig mennék.

Kereső vers

Isten csak egy sincs,
s csak egy a hit, —
mely télen hűt,
és nyáron melegít.

Nekem volt istenem,
nem volt mindenható.
S mint ócska kacabájka,
olyan volt — eladó.

Most isten nélkül élek;
a szívem ver, s verem.
Be olcsó jószág voltál,
hatalmas istenem.

LATAK ISTVÁN:

A kamrában

(Elbeszélés, édesanyám fájó emlékének.)

A nap az égen erősen föfelé hajlott már, amikor végkép elkeseredve hazajött Ágnes. Sehol semmi. Se kölcsön, se munka. És itthon egy falat kenyér sincs. És négy gyerek éhes szájacskája tátong, mint örökké éhes kiscfeskék szája. Honnan, de honnan vegye a falatot, hogy megetesse őket?

Sehol senki az udvaron. A lakószomszédok, úgylátszik, még nem érték haza, fiuk meg még az iskolában lehet. A szomszéd udvarban nagy gyerekcsiripolás. Az ő négy porontya is ott játszadózhat a bodzabokros, nagy udvaron. Ott csintalankodnak, amikor csak nem parancsolják őket haza szülőik.

Szegények, sokszor a nagy játékbán egy-egy órára arról is megfélekednek, hogy éhesek. Sosem játszanak eleget. Sápadt arcocskájuk vörösben izzik a játék hevületétől, amikor egy kis kenyérkéért hazafutnak, ha már nagyon éhesek. De alig harapnak egy-két falatot, máris rohanak vissza játszani. Olyan, de olyan komolyan veszik a játékot. Nincs az a munkaszerető fölött, aki odaadóbban dolgozna, mint ahogy az ő gyerekei játszanak...

Most is a játék foglalja le őket. Pedig a boldogtalanok reggel óta tán egy falatot sem ettek. Hacsak Gábor nem hozott valamit, az apjuk. Hisz az is munka után és kenyér után indult. Hogy valami pénzt hajtsanak föl...

Pénz, kenyér, munka... Iszonyú szavak, kísértő NINCSEN. Már mindenkinek tartoznak a házban és a szomszédos házakban is. Kinek kenyérral, ecettel, zsírral; kinek fával, pénzzel, liszttel, hagymával...

Mióta Gábor, az ura, munkanélküli és Ágnes is kiesett abból a bejáró-helyből, mindenüket eladogatták, elzálogosították, elcserélték. Négy gyerek, jó isten! Mindennap kenyeret szelni nekik és néha valami falatot a kenyér mellé... Ha mást nem, vékonyan kent zsírt vagy egy hagymácskát, vagy bármit, hogy csússzon jobban a száraz kenyérdarab. De sokat sírtak a gyerekek, mikor éhen maradtak, és de sokat lefeküdtek Gábor és Ágnes korgó gyomorral, hogy a gyerekeknek nyújthassák az utolsó falatot...

Ma reggel is csak egy kis kenyérmaradékot adhattak a gyerekeknek. A szülőeknek nem jutott. És aztán — semmi.

Gábor keserű szájjal indult neki a városnak, hogy megint próbáljon valamit. Ágnes is később e céllal indult el hazulról.

Most holtrafáradva ért haza az asszony. Éhesen és izzadtságtól csapzott hajjal dobta le a kendőjét és ült le a hűvös, üres konyhában.

Mihez kezdjen, mihez, mihez?

Fölkelt. Benézett a takarónélküli ágyakkal szomorkodó szobába. Aztán az udvarra indult. A rossz, csorgó vödörrel vizet húzott a kútból, ivott néhány kortyot. Közben arra gondolt, hogy milyen vonzó a hűvös mélység... Legjobb volna a kútba ugrania. De Gábor és a gyerekek egyedül maradnának! Szegény ember, még jobban elkeseredne. Úgyis alig beszél már napok óta. Eddigi az asszony tartotta bennük a lelket. Ágnes éhesen is talált erőt, hogy megcirógassa a gyerekeket és fáradtarcú, egykor olyan szerelmes emberét is.

A kamrába indult az asszony. Talán a megszokás hajtotta, hogy valami fahulladékot szedjen össze, begyújtáshoz. Hogy vizet melegítsen. Üres teát főzzön. Maga sem tudta már, miért ment.

Amikor a kamra hűvösebe ért, megborzongott. Határozatlan rossz érzet lepte meg...

Ijedten pillantott szét. Egy vékony vörös sugár tört be a nyikorgó ajtó résén és az a sugár egy lógó kezét világított meg...

Ágnes tágra nyitotta szemét. A félhomályhoz alkalmazkodott tekintete most már egy a gerendáról lógó emberi testre meredt. Háttal lógott feléje a test. De mintha rögtön Gábor vásott gúnyját látta volna...

Megtántorodott. Majd örjögő gyors mozdulatokkal a lógó árnyhoz rohant. Gábor volt...

Eltorzult arccal, lógó, tehetetlen kezekkel csüngött a kamra gerendájáról. A férfi kezéhez kapott nője. Már kihült.

Ágnes az eszét vesztette. Párja, reménye, támasza halott. Hallgata-gon is egyetlen beszédes hite, hogy kimásznak valahogy a megpróbáltatásokból. És most nincs többé. Nincs és nincs tovább. Semmi sincs tovább.

A hosszú, rossz ruhaszárító kötél, amellyel Gábor fölkötötte magát, ott húzódott a földön, a fölrúgott kisszék mellett...

Megragadta az asszony a kötelet. Hurkot csinált és a kisszékre állva, gondolkodás nélkül a meghidegült ember mellé kötötte magát. Kirúgta a kisszéket maga alól. Elsötétült a világ. Még egy pillanatra megvillant előtte a gyerekek arca és Gábor valaha fiatalos tekintete — — —

A gyerekek befutottak az udvarra. Az éhség megint hazahajtotta őket. Tárva-nyitva találták az ajtókat. Keresni kezdték a szülőket, hátha hoztak valami ennivalót. Mikor a kamrába értek, anyjuk már nehezen vonaglott. Még zajt csapott halkan... Mintegy törbeni vergődő madár...

Sikoltozni kezdtek a gyerekek és ki-berohantak a kamrából az udvarra, az utcára és vissza...

Az egyik hazatérő szomszéd nézett be hozzájuk először az iszonyú kiáltozásra. A rémült gyerekektől, mást nem hallott, csak:

— Anyám, édesapám!... Jaj!... A kamrában... — És eszelősen mutogattak a kamra felé.

A szomszéd ember beugrott a kamrába. Az asszony még himbálódzott. Gyorsan előkapta bicskáját a férfi és mindkettőjüket levagdosta a kötélről. Mindez pillanatok alatt folyt le.

De akkorra már összefutottak a zsúfoltan lakott szomszédházakból az asszonyok. Sírva nézték a szomorú látványt. Egy öreg asszony Ágneset fölültette.

— Még él... — mondta a többieknek. — Meleg a teste... — És megsímogatta a csapzott fejet. A szomszéd férfi bicskáját eltéve, a halott férjet tapogatta meg.

— Ezen már nem segíthetünk — legyintett szomorúan és levette a kalapját.

Az asszonyok vizet hoztak. Locsolták, simogatták lágyan a lázas, csukló lélekzéssel éledező asszonyt, meg a karjait lóbálgatták.

Néhány szomszédnő a gyerekek kezét fogta. Hánykódó fejüket simogatták, hogy a rémületből visszahívják őket. Két nő óvatosan talprasegítette a még mindig önkívületben révedező, szerencsétlen asszonyt és a ház felé akarta vezetni. De az asszony nem akart, nem tudott mozdulni. Éledező öntudata tán rémesebben fojtogatta, mint a halálba menekvés kísérletében a kötél.

Fájdalmas iszonyattal nézték a gyerekek apjuk hideg, eltorzult arcú tetemét. Rajta már nem lehetett segíteni. Nem is merték megközelíteni.

Talpraállított és a fejét kétségbeesetten markoló anyjukhoz rohantak hát és félrelékték a szomszédokat, hogy maguknak ragadják vissza a halál ösvényéről visszarántott szülőjüket. Az örültek hihetetlen erejével tolták el a szomszédnőket és húzták anyjuk ruháját, szorították drága gyámlójuk kezét.

Dermedt, kiszáradt szemekkel, könnytelen nézett a halálból megtért asszony a gyermekeire. Szívét mint vasmarok szorította a gond, torkát az előbbi kötélnél jobban fojtogatta a fájdalom. Nem tudott még szólni és ölelni. Csak nézett a gyerekekre, akik halálrakerekült szemmel, az életösztön, a szeretet és a félelem szörnyű erejű dulakodásában fogták anyjuk kötényét, blúzáját, simogatták csapzott haját, s éhséget, mindent feledve, rémült zokogással jajongták, esküdöztek neki:

— Anyánk, édes jó anyánk, ne halj meg! Ne akarj meghalni! Többet sose fogunk kenyeret kérni, ha nem tudsz adni, akármilyen éhesek is leszünk! Csak te élj, csak te maradj velünk! Sose kérünk eztán kenyeret, jó anyánk! ...

A halódó állat vicsgorgó rémülete nem visít rémesebben, mint a gyerekek iszonyata süvöltött. A tizenkétéves, vézna Katica beszélt a többi helyett is, mint egy előimádkozó. Ő alig sírt, szipogósan, csuklóan meg-megakadt, de vérzően éles hangja hatolt legjobban anyja tudatába. A kilencéves, zömök Jani is — az apja kedvence volt — önállóan talált mondatokat zokogott:

— Anyám, bocsáss meg, ne halj meg! Nem leszek többet rossz! Kenyeret se kérek mindig! Jaj, édesapám, mit csináltál! ...

A hétéves, félénk Karcsika félholtan, sápadtan reszketett, még vinyogni is alig tudott.

Annál élesebben sírt, sikoltozott a kis négyéves Bözsi. Az még nem tudta szavakba foglalni a nagy pillanat bajait és fogadkozásait. Nem tudott mást mondani, mint a testvérei, de mindegyiküknél vérfagyasztóbban visított és szeméből, mint óriás gyöngyszemek, hullottak a könnyek s pataként omlottak le vörösesre ijedt, kerek arcán.

A nap is olyan szomorúan vetette alkonyi vörös sugarait a sötétedő, üres kamrába. Távolról egy vékonyhangú, városvegi harangocska szólalt meg. Úgy kongott, mintha ezt az egész kínlódó életet sírjába kísérő lélekharang volna ...

A szomszédok közül valaki már előbb rendőrért szaladt. És most egy testes rendőrrel lépett be az udvarra. A kutya morogva húzódott félre a rendőrtől. A szomszédok is helyet csináltak a vállas, egyenruhás embernek. A rendőr megfogta a halott arcát és kérdezgetni kezdte az összegyűlteket ...

A világban szétszóródott magyar költőknek

Innen, onnan, nyíltan, félve,
szerteomlón, alig élve,
írnak nékem, írnak ők.
Magyarok, kik horpadt mellel,
harcolva a fénytelenel,
vigaszt várnak: csak költők.

Csak költők az éj szájában,
a setétség viszályában,
gödrében a nyomornak.
Írnak, írnak, a betűnek
rabjai, a gyönyörűnek,
részegítő verssornak.

Gyötört szívük áradása,
törött vágyuk károgása
felém fordul, szegények!
Magyar költők bűvöletén
ólálkodik a világrém,
megbolondul az ének.

Csak költők, csak magyar költők,
dülő úton jajt öröklők,
mit is tegyek veletek?
Nincs vigalom, van siralom,
noha zeng még az én dalom,
be megértem lelketek.

Noha zeng még az én dalom
s hegyen állok, szokatlanon,
a távolt átölelem.
Kérdem, költők, magyar költők,
világűrben porba ködlők,
végzetünk hova megyen?

Reszket szavam, vegyétek át,
dúdolgató álmom vádját,
szabadságom híreit.
Néktek adom, néma igék,
irgalmazó sorsom hitét,
láng-lobbantó rímeit.

(Cleveland)

Garnuntum

(Marcus Aureliusra emlékezve.)

Ma arra jártam, röptömben, arra,
égkaparókon túli tájakon.
Kamaszkoromnak szomszédságában,
a múltat ugyan mért is vállalom?

Pannoniának peremén, romok
kísértetein el nem tévedtem.
És őt hívhattam, őt, a bölcs császárt,
noha csapda volt ifjú életem.

Ott jártam, ahol egyensúly árnyán
a bíbor szívű biztosan lépett.
Lelkemre tűzött emlék-rózsával
illatoztam be az ősvidéket.

Innen, gépek közt, hanyag csendemből
útra kelhettem s odajutottam,
hol fiatalon jövendőt űzve
tudtomon kívül hozzá futottam.

S bárha azóta gyakran rácáfolt
a jellem ölé, zajos dobogó,
mégis úgy érzem; hogy Carnuntumban
romokon a szó ma is lobogó.

(Cleveland, 1951.)

Egy nő énekelt túl a parton...

Egy nő énekelt túl a parton,
el nem árulom mily víz mellett.
De tükre tiszta volt s a napfény
átsurrant rajta, üdv s zene lett.
Egy nő énekelt túl a parton,
én hallottam és megértettem.
Csak egyszer csuklott meg a hangja,
tán bánatommal megsértettem.

Úgy énekelt, oly gyönyörűen,
mint kincs, amelyben rezgett a dal.
Egy nő énekelt túl a parton,
találkozhattam a titkolttal.
Képzelt zsámolyon térdepelve
hálát adtam e varázslatnak.
Csak egyszer csuklott meg a hangja,
hírét sejtette e századnak.

E bús századnak, melyben élek,
s melyen átüvölt a púpos gúny.
Köröttem a fák sírveremről
suttogtak, a csend méltó tanúm.
Egy nő énekelt túl a parton,
képek vibráltak a dallamban.
Csak egyszer csuklott meg a hangja,
talán bünt érzett sors-utamban.

Talán bünt érzett. Ugy-e gallyak
és zöld levelek s friss levegő,
ugy-e helyes a feltevésem,
időtlent bánt a percnyi idő.
Egy nő énekelt túl a parton,
minden ígéret örök álma.
Csak egyszer csuklott meg a hangja,
mi vón, ha szívem hozzá szállna?

SZIRMAI KÁROLY:

Grószki különös hangokat hall

(Elbeszélés)

Grószki nem igen tudott éjjel aludni. Nemcsak koránál, hanem pihentségénél fogva sem. Szabad levegőre ugyanis ritkán jutott, mert rossz lábaival egymagában nem járhatott lépcsőkön, leánya s veje pedig napközben annyira el voltak foglalva az üzlettel, hogy csak néha tudták a közeli téren megsétáltatni. Így csupán az emeleti lakásban csoszoghatott, császálhatott, közben tett-vett, elpiszmozgott a szobákban, szekrényekben motozott. Dél felé megfőzte napi könnyű ebédjét, elmosogatott, majd letelepedett az asztalhoz olvasni, s ha erre is ráunt, beült az ablak melletti karosszékbe. Onnan figyelte, mi történik az ikerház tuloldali lakásaiban, nem ölelkezik-e össze a szerelmes pár a fehér függöny mögött, nincs-e új látogatója a fiúsan karcsú, sáfrányvörös hajú, rekedt hangú táncosnőnek. A közbeeső, hosszúkás kert, ahol nem nőtt más, csak moha és csenevész pázsit, s melyet ledobált papírhulladékok éktelenítettek, nem érdekelte, mert ott sohasem történt semmi, de a belátszó utca-darabkát annál jobban szemmel tartotta. Az összes ismerősök ott mentek vagy ott siettek el, ki magában, ki társaságban, ki egy ismeretlen nővel vagy férfivel, néha gyanúsán összébújó, összehajló közelségben, amiről érdemes volt elgondolkozni.

Megtörtént, hogy a kert előtt pofon is csattant vagy nyári zivataros hirtelenséggel utcai verekedés kerekedett, melynek a közbelépő rendőr vetett véget. Egy ízben két középkorú iparosasszony esett egymásnak. Micsoda multság volt, mikor a letépett kendő után egymás bubisra nyírott, zsíros, gubancos hajába markolásztak, s azt kezdték rángatni, cibálni! Az utcai megfigyelés általában sokat szórakoztatta Grószit s az ablakból leleselkedve, nem egyszer többet tudott meg az ikerház lakóinak titkolt, rejtegetett dolgairól, mint hozzátartozóik. De Grószki nem élt vissza a helyzettel. Amit látott vagy hallott, nem sietett nagydobra verni, megtartotta magamagának, s ha vásár- vagy ünnepnap látogatójuk akadt, a tapasztalt dolgok hiányzó összefüggéseit néhány ügyesen közbeiktartott kérdéssel igyekezett kiegészíteni, különös gonddal kerülve a pletykaéhség látszatát. Mert Grószki nagyon vigyázott arra, hogy gáncs, megszólás ne fröccsenjen reá, s ismerősei megadják neki azt a tiszteletet, mely koros voltánál s kifogástalan jelleménél fogva egyaránt megillette. Annyira nem volt fecsegő természetű, hogy még övéinek is nagyritkán mondott el valamit, úgyhogy leánya meg is jegyezte egyszer: »Anya sok mindent tud, de nem beszél«.

Négy óra tájban, mikor a barnaszekrényes falióra mély harangzengéssel megszólalt, Grószki elkészítette — sok föllel — délutáni kávéját.

Megitta, azután ide-oda topogott, olykor kikukkantva az ablakon a belátszó utcadarabkára, s elkezdte várni a »gyerekek«-ét, akik kisebb-nagyobb csomaggal, rendszerint hat óra után érkeztek haza. A csomagban benne volt Grószai másnapi ebédhez valója, de benne a hideg vacsora is, vagy a friss vacsorára szánt, felszeletelt borjú- vagy sertéscomb; ezenfelül többnyire valami gyümölcs is, esetleg torta vagy egyéb édes-ség. Az utóbbiakból Grószai is elcsipegetett, de a többihez nem nyúlt hozzá, vigyázva, hogy az öregek diétás étrendjét pontosan betartsa s gyomrát szükségtelenül ne terhelje.

A hazahozott csomagok mindig felcsigázták érdeklődését, de ezt sohasem mutatta, megelegedett azzal, hogy az asztal végéről nézze, mint bogozza ki leánya szakértelemmel a spárgacsomót, s mint kerülnek elő sorra a papírburkolatból a jobbnál jobb falatok: szalonnaszemcsés téli szalámi, halavány prágai sódar, válogatott felvágott, olajos pisztráng, ízes sajt, melyekkel a »gyerekek« az olcsó kifőzés sietve bekapott ebéd-kotyvalékát szokták feljavítani. De bármily ínycsiklandóak is voltak a hideg vacsora fogásai, Grószai mégis jobban szerette, ha leánya friss vacsorát készít, s vékonyra szeletelt húst vagy májat vetett a rezsón sercégő lábasba, hogy zsíron és hagymán pirulva, jószagukkal az egész konyhát betöltsék. Ilyenkor kedvtelten, felélénkülve nézte, mint sűrőg-forog elnehezedésnek induló leánya, milyen frissen, fiatalosan tesz-vesz a konyhában, úgyhogy férjét is elkapta a tevékenység láza: sietve abroszt terített az asztalra, tányérokat, evőeszközöket, poharakat rakott fel, a kancsóba friss vizet csurgatott, az éléskamrából egy hosszú, háromféldecis üveget hozott ki, aranybarna borral. Minden mozdulatán meglátszott, hogy jókedvű, elégedett, az üzlettel nem volt semmi bosszúsága, élvezte az otthon, a nyugalmat, a békét, s nem gondolt a holnapra, mikor a megélhetéért újra folytatni kell a mindennapi robotot.

Grószai is jól érezte magát. A »gyerekek« otthon voltak, megtelt a ház étellel, mozgással, járkálással. Nem süketítette többé a három szoba csendje. Vacsora közben a beszélgetés is megindult, okosan, csendesen, szenvedélytelenül — úgy, ahogy ő szerette — hallhatott ismét néhány újságot, többnyire jelentéktelen, de színes apróságot, melyekből azonban mégis az élet, a lüktető változatosság áramlott a szobákba.

A lefekvés előtti három-négy óra, meleg, harmonikus, megnyugtató mozgalmasságával, feledtette Grószival a többnyire egyhangú napok ki-várhatatlan hosszúságát, s már előre örült gyermekei, másnap-délutáni hazaérkezésének. Nem gondolt rá, hogy megöregedett, nem gondolt halálra, elmúlásra. Úgy vette az életet, mintha még évtizedeket tartogatott volna számára. Nyugodt volt, elégedett. A mának, a pillanatnak élt, jövőre szóló tervezgetéssel nem foglalkozott. Csak eggyel nem tudott rend-bejönni: az alvással. De emiatt sem nyüögködött. Ahogy tudott, átvergődött az éjszakákon.

Kilenc óra tájban családja elkezdett lefekvésre készülődni, leánya gyors kézzel megvetette az ágyakat, de előbb lecsavarta a villanyt, kitérta az ablakokat, negyedórára kirakta az ágyneműt, hadd szellőzzék újra, azután egymást követve, bementek a fürdőszobába, megeresztették a meleg és hideg vizet s elvégezték megszokott esti mosakodásukat. Nem sokkal később már ágyban feküdtek, tízig még elolvastak egy-két fejezetet az új regényből, majd átszóltak az öregasszonynak, hogy ő is mielőbb feküdjék le, s mivel korán kellett kelniök, lecsavarták a villanyt, s az egész napi talpalástól elfáradtan, hamarosan álomba merültek.

Grószai még féltizenegyig olvasott, akkor ő is eloltotta a villanyt, kinyitotta a zsalukat, s a falba erősített szerkezettel kitámásztotta a szé-

les, felső ablakot, hogy egyrészt világosabb legyen, másrészt hallhassa az éjjeli élet különféle hangjait. Nem szeretett ugyanis teljes sötétségben feküdni, s a bezártság érzésével küszködni az elalvással.

Ha történetesen tíz óra előtt kattantotta le a villanyt, még meghallgathatta a fölöttük lakó szép, szőke bécsi leány önfeledt hegedűjátékát vagy a szembenlakó, törékeny, barna román asszony búsongó éneklését. De amint elmúlt tíz óra, elhalt minden zaj, a gyerekek többé nem szaladgáltak a szobákban, össze-visszakiabálásuk elnémult, ajtókat, ablakokat nem csapkodtak, az emberek csendesebben járkáltak, családi perpatvaraikat lehalkították. Minden nesz eltávolodott, mintha falakat toltak, iktattak volna közbe, vagy vattaréteggel tompították volna hangforrásaikat.

Grósz minden zajban eligazódott, minden hangot, neszt felismert. Meg tudta mondani, honnan szűrődik át az ajtónyikorgás, hol csuktak be egy ablakot, kinek a léptei rengették meg odafenn a mennyezetet, macska surrant-e odalenn a kertben vagy patkányok cikáztak végig, kinek nyitott kaput a házmester, mikor nyikkant ágyába szomszédjuk, a részeges kórista. De az ikerház éjszakai hangjai közül legjobban mégis azt szerette, ha Mici bátyja, a konzervatorista — tompító pedállal ábrándozni kezdett pianinóján s a hangfoszlányok, mint valami rejtett kőfolyosón csörgedező forrás cseppjei, finoman átszűrődtek a falakon.

Grósz, aki valóságos étervadásza volt az éjszakának, megfigyelt és számontartott minden hangot, tehát a városét is. S ha a nagyváros nem is vetekedhetett szingazdagságban a vidékkel, s hangjait többnyire kemény józanság s ritmustalanság jellemezte, a villamosok s autók zúgása, lovak lassan távolodó dobogása éppúgy alkotásra serkentetett egy zeneszerzőt, ahogy megihlette Csajkovszkit a tovairamló trojka.

Néha olyan volt a nagyvárosi éjszaka, mint egy lapjával merőlegesen állított roppant hangszóró, éteri kisülések cikázták át, füttyülés, csengetés, zúgás, recsegés, csörömpölés szaggatta, a központi pályaudvar felől mozdonydohogás ágyúzott fel, szférikus magasságban zenei hangok szálltak keresztül, majd hirtelen elakadt minden közvetítés, s a hangszóró megnémult, megsüketült.

Azon az emlékezetes júliusi éjszakán, melybe történetünk kapcsolódik, a nagyváros csupán a megszokott zajokat hallatta, így az ikerház neszei is jobban érvényesültek.

Grósz aznap korábban tért nyugovóra, s már jótékony álom pillézte szemeit, mikor váratlanul hangos dobbanás rázta fel. Mintha valaki leesett, elvágódott volna, vagy mintha egy szék borult volna fel odalenn, Horváthék lakásában, az ebédlőben, mely más beosztásánál fogva valamivel arrébb feküdt, mint az övéké. — Igen, egészen biztosan hallotta, semmi esetre sem tévedhetett.

Hogy tisztába jöjjön a zaj okával, élesen figyelve, belemeredt az éjszakába. Egyszerre ismét megütötte a fülét valami különös nesz. De mivel az ebédlő nem feküdt közvetlenül alattuk, csak tompán, elmosódva hallhatta. Így túlnyomóan képzeletére, kombináló képességére volt utalva. Hovatovább mégis az a benyomás alakult ki benne, hogy valaki a puszta parketten székfélét húzogatót, tologatót, hol ide, hol oda, ami viszont ellentmondott minden logikus gondolkodásnak. Mert miért művelne valaki ily értelmetlenséget? S különösen éjszaka! — S aztán — itt hirtelen homlokára ütött — hiszen Horváthék nincsenek is odahaza, már több mint két hete, hogy nyaralnak! Hogy ez nem jutott mindjárt eszébe. De akkor az ügy még rejtélyesebb, még bonyolultabb. Ki lehet az éjjeli

látogató, s mi a fenét csinálhat odalenn? — Vagy talán csak nem Laci bácsi, Horváthék agglégény rokona, a kedélyesen anekdótázó, itókát kedvelő újságíró? — Nem, ez sem lehetséges. Ha Laci bácsi szereti is a bort, meg a szeszfélet, még sohasem látták berúgva, tántorogva hazajönni. Egyébként komolyabbnak ismerte, semhogy ily badar éretlenségre vagy szomszédijesztő tréfára szánta volna magát. Aztán: nincs is idehaza! Vagy legalábbis este el kellett volna utaznia vidékre, egyik barátjához. Ezt vejenek említette, s mi oka lenne, hogy hazudják? Vagy az utolsó pillanatban mégis visszamaradt? — Kétségtelen, hogy itt nincs valami rendben. A megmagyarázhatatlan, különös neszt sehogy sem tudta az ismert tényekkel összeegyeztetni.

Ismét belefigyelt az éjszakába. Egy ideig semmit sem hallott, azután újra megkezdődött az ide-odatologatás. Mintha csak üzenet vagy jelzés lenne az éjszakában. Akkor is mi lehet az értelme? Talán jeladás egy künn lapuló cimborának? — Nem igen valószínű. Az ily állandó kopogtatás túlkockázatos. A szomszédok is figyelhetnek, a cirkáló rendőr is meghallhatja. De hát akkor mégis mi lehet? Talán SOS-hívás, segélykérés? — S szinte beledöbönt ebbe az akaratlan feltevésbe. Dehát kinek, miért, mi okból? — Nem, ez elképzelhetetlen. S erővel elhesegette magától a gondolatot. És mégis az maradt az érzése, hogy odalenn valami baj van.

Olykor úgy tetszett, hogy a székféle tárgy hirtelen odaütődik, odakoppan valamihez, azután percekre csend támad. — Hát ez meg mi lehet? — kérdezte önmagától. S egyre jobban bosszantotta, hogy a különös neszre nem tud magyarázatot találni. Végre is nem állhatta tovább s elhatározta, hogy felkelti leányát. Leszállt az ágyról, átcoszogott a közbeeső ebédlőn, s föléje hajolva, csendesesen keltegetni kezdte:

— Viktor! Viktor! — Ébredj...

De az elfaradt, mélyen alvó asszony csak nehezen ébredt álmából.

— Mi az, anyám? Miért keltettél fel? Talán rosszul vagy? — kérdezte álmosan nyújtózkodva és ásítózva.

— Valaki benn van Horváthék ebédlőjében. Gyere át s hallgasd meg.

— Ugyan, anyám! Biztosan képzelődsz...

— Dehogy képzelődöm. Gyere át s győződj meg te is.

— Dehát mit hallottál? — kérdezte még mindig álmosan, s érzett a hangján, hogy nincs kedve kibújni langymeleg ágyából.

— Valaki széket vagy bútordarabot húzogatólogat.

— Éjnek idején, mikor mindenki alszik? — kérdezte félre nem érthető kételkedéssel. — Csak nem gondolod, hogy valaki betört s felhívja magára a figyelmet? — Rosszul hallottad. A kopogtatás egészen máshonnan jön, nem Horváthéktól, akik, mint jól tudod, nincsenek is odahaza.

— S én mégis azt mondom, hogy az ő ebédlőjükből szűrődik át a hang.

— Mi az, miről beszéltek? — szólt közbe váratlanul Grószai veje is, akit a beszélgetés végül is felébresztett.

— Valaki benn van Horváthék ebédlőjében.

— Horváthék ebédlőjében? — kérdezte csadálkozva. — Honnan veszi ezt, mama?

— Valami nagy zuhanásra ébredtem s azóta, többször, mintha széket vagy bútordarabot tologatnának odalenn.

— Mikor nincs senki odahaza?

— Valaki mégis benn van a lakásban.

— Teljesen lehetetlen!

— Akkor mivel magyarázzátok?

— Azzal, hogy a mama álmatlanságában, összekeveri a kívülről behallatszó hangokat s fantáziál.

— Én — fantáziálok? — mondta méltatlankodva. — Gyertek át hozzám, s ti is hallani fogjátok.

— Semmi értelme. Képtelenségnek tartom, hogy valaki idegen Horváthék ebédlőjében bútorokat tologasson. S ha a mama mégis hallott valamit, az egészen máshonnan jöhet, talán a közeli bútorgyárban akadt ismét valami sürgős éjjeli munka.

— Lehet, fiam, de én mégis mintha Horváthék felől hallottam volna a különös zajt.

— Majd utánaézek reggel, s meglátja, mama, hogy nekünk volt igazunk. — Most pedig feküdjék le, s ne gondoljon többé Horváthék ebédlőjére, mert még csak jobban izgatja képzeletét.

Grószki tehát dolgavegzetlenül visszafeküdt ágyába s bár a kétkedés őt is kikezdte, mégis tovább figyelt. S rövidebb-hosszab időközökben ismét hallani vélte a széktologatást. Azzal is aludt el.

Mikor reggel felébredt, első dolga volt, hogy a földszint felé hallgatódzék. De a külső zaj közben annyira megerősödött, hogy a falakon át szivárgó hangokat teljesen elnyomta. Veje is azzal állított be, hogy nem vett észre semmi gyanúsat. Az ajtót zárva találta, erőszakos feszegetésnek, nyitogatásnak semmi nyoma, húzogatást nem hallott, a kert felőli ablakok csukva voltak, sőt egy kivételével, be is spalettázva, legalábbis így látta az utcáról. Mellékesen érdeklődött a házfelügyelőnél, hogy nem látta-e Laci bácsit, de azt válaszolta, nem, biztosan elutazott még az este, mert poggyászat már délután kivitette a hordárral az állomásra s jegyét is megváltatta.

— Ebből is láthatja, mama — fejezte be szavait —, hogy Horváthék lakásában senki se járhatott s bútor sem tologathatott.

Az érvelés meg is győzte Grószit, meg nem is. Mert, hogy többször hallotta a különös zajt, afelől nem volt kétsége. De hogy, az csakugyan Horváthék felől szűrődött-e át, abban már nem volt biztos, mert veje szavai megingatták.

Tíz óra tájban, mikor az emelkedő júliusi nap az egész nagyvárost beragyogta, s a kísértő éjszaka beteges lidércképeit elhalványította, Grószki hűvösebben gondolt az éjjeli hangra, de hatása alól teljesen nem szabadulhatott, mert a szokatlan élmény zavaró, fekete pontként tapadt meg képzeletében s nem tudta eltávolítani.

Az elintézetlenségnek ebben a hangulatában várta »gyerekei« hazaérkeztek, s amidőn megjöttek, öreges büszkeségből, egyetlen szóval se hozta elő az éjszakai históriát, inkább közömbös dolgokra fordította a beszédet. Ők se említették, nem tulajdonítva neki semmi jelentőséget. Mikor azonban elcsendesedett a ház, Grószki, mintha rádió elé telepednék, megkezdte szokásos éjszakai hangvadászatát, a sok ismert állomás között a különös kopogás rejtett leadóját keresve. S amint éberem figyelve hallgatódzott, egyszerre megütötte fülét az ismert jelzés. Ismét hallhatta a tologatást, csak a hangforrás irányát nem tudta pontosan megállapítani. Azután egy keményebb ütődés vagy koppanás következett, majd hosszabb-rövidebb ideig tartó csend. Mintha az üzenő feleletet várna hívására.

Grószki harmadnap ismét meghallotta a különös jeladást. S bár természeténél fogva idegenkedett a misztikus vagy megmagyarázhatatlan dolgoktól, mégis büszkeséggel töltötte el, hogy egy rejtélyes ügy szálait tartja kezében, melyről rajta kívül senki se tudott.

Grósz hat éjszakán keresztül hallotta a hangokat. De mind gyöngében, kihagyóbban, egyre nagyobb időközökben. A hatodik éjszaka csupán egy-két erőtlén székhúzást. Végül: egyetlen koppanást. Mintegy végső vonaglást. Utolsó gyöngé csákányütést a tárnakon. Többé semmit se hallott.

Egyszerre az az érzés fogta el, hogy odalenn egy néma tragédia játszódott le. Egy tragédia, mely hat nappal előbb kezdődött, s melynek szálát egyedül ő tartotta a kezében. Ha aggodalmasabb természetű, lelkiismeretfurdalásai támadtak volna. De nem volt az. Ő megtette a magáét. Nem tehet róla, hogy nem adtak hitelt szavainak. Azt mondták rá: fantáziál. Érveket sorakoztattak fel ellene. Érveket, melyek sohasem tudták teljesen meggyőzni, mert valami hiányzott belőlük.

Lehunytá szemeit s aludni próbált. Már nem volt tovább érdemes halgatódznia. Ez volt a legnagyobb élmény, mellyel az éjszaka megajándékozta. Ami még azután jöhet, már semmi.

Reggel komoly, ünnepélyes hangulatban ébredt. Mint akit gyász ért, s temetés után van. A néma tragédia ismeretlenjét szinte a maga halottjának érezte. Ám nem mutatta, nem beszélt róla. Konokul hallgatott. Az ő szavaiban többé ne kételkedjenek! De úgy érezte, hogy a rejtély már nem tarthat sokáig. Egyre jobban közeledik az óra, mely őt igazolja.

Nyolcad napra Horváthék hazajöttek a nyaralásból. A férfi, az aszszony, a kisleány. Csak úgy roskadoztak a sok poggyásztól. A soffőr is segített a cipekedésben. A kopaszodó, nagybajszú, zsírpárnás házmester, aki délutánonkint mindig a kapu körül lebzsel, szolgálatkészzen sietett a kövér tanácsosné kezéből kivenni a bőröndöt.

— Csakhogy végre idehaza vagyunk — mondta megkönnyebbülten a valamikor szép asszony.

— Laci bácsi nincs idehaza? — kérdezte élésen kutató nézéssel a házfelügyelőtől.

— Nincs, nyolc nappal ezelőtt elutazott.

— Úgy? — kérdezte különös hangsúllyal s férjéhez fordult.

— Ugyan nyisd ki már, apus, az ajtót.

A tanácsos letette a súlyos bőröndöt, előkereste zsebéből a kulcsot s a zárba illesztette.

— No de ilyet! — mondta fejcsóválva. — Képzeld, nem akar bemenni. — Mi a fene lehet ezzel a zárral?

— Majd én, — ugrott oda a házfelügyelő.

— Miért, maga jobban tudja? — fordult feléje némi méltatlankodással.

— Lakatos volnék, kérem...

— Ja, úgy, lakatos... Nohát akkor próbálja meg. Biztosan jobban ért a lakások felnyitásához, mint én — tette utána tréfás hangon, de nem minden él nélkül.

A házfelügyelő átvette a kulcsot s a zárba illesztette. De ugyanúgy járt, mint a tanácsos.

— Hát ez csakugyan nem megy — állapította meg.

— No, mit mondtam? De hát maga jobban ért hozzá.

A házfelügyelő lehajolt s belenézett.

— Nem mehet, kérem, mert kulcs van a zárban.

— Micsoda? Kulcs?

— Igen, kérem.

— S maga itt házfelügyelő s állítólag szemmel tartja a ki-bejárókat is.

— Csak, ha itthon vagyok, de délelőtt, kérem, műhelyben dolgozom.

— Ugyan, apus, hagyj abba, — szólt közbe Horváthné — már a lakók is kezdenek idefigyelni. — Házfelügyelő úr, kérem — fordult most a megbántott emberhez — legyen szíves, hozzon valami szerszámot és nyissa ki az ajtót. Örökké nem állhatunk idekünn.

— S hívjon az őrszobáról egy rendőrt is — szólt utána a tanácsos.

— Rendőrt? — Mi a csodának? — kérdezte a felesége.

— Mert valaki benn van a lakásban.

— S az a valaki a te drágalátos Laci bátyád, aki most úgy alszik a sok italtól, mint a bunda.

— Dehiszen elutazott...

— Talán inkább el akart utazni. De ki látta? — Mert a házmester mondta. Attól még itt maradhatott — jegyezte meg ajkbiggyesztő megvetéssel és bosszúsan elfordult.

Kisvártatva megérkezett a rendőr s a házfelügyelő, aki először megpróbálta a kulcsot kiütni, majd elfordítani. Mikor egyik sem sikerült, vasat feszített az ajtó alá, jobbsarkát kiemelte, a nyíláson át belépett az előszobába, az ajtót egyszerűen kizárta s odatámasztotta a falhoz.

— Tyű, de bűdösség van idebenn! — mondta izzadt homlokát törölgetve.

Midőn a többiek beléptek, az émelyítő szag az ő orrukát is megcsapta. Mintha a nagyvárosi csatornák rothadó bűze áradt volna be valahonnan.

— Hogy ez a Laci bácsi! — méltatlankodott a tanácsosné.

— De mi az ördögöt csinálhatott! — fakadt ki most már Horváth is.

— Nem csinált az semmit, más, itt a baj — szólt közbe a biztos, kemény léptekkel végighaladva az előszobán, benyitott az ebédlőbe.

— Mindjárt gondoltam — fordult vissza a többiekhez, akik kíváncsian dugták be fejüket, de a rettentő szag visszatántorította őket.

— Tessék csak belépni — hívta őket a biztos, s odamutatott az asztal túoldalára, ahol egy ember feküdt a hasán mozdulatlanul, jobbkezevel egy ebédlőszék lábát szorongatva.

— Jé, hisz ez Laci bácsi! — kiáltott fel meglepetten a kisleány.

— Igen, Laci bácsi — válaszolta gépiesen az anyja. — De te csak maradj künn — tuszkolta vissza, s összekulcsolt kézzel, fehérre váltan, megállt az ajtóban.

— Meghalt — mondta szomorúan a tanácsos s könnyet törölt ki szeméből.

— Meg — ismételte halkán a felesége, mert érezte, hogy mondania kell valamit.

— Guta ütötte — jelentette ki a biztos szakavatottan s közelebbről vizsgálta meg a halottat. — S mert nem tudott beszélni, a széket tologatta ide-oda, de nem hallotta meg senki. — Hogy fel van ezen a helyen karcolva a parkett! — Itt meg csupa apró forgács! Ezt körmeivel kaparta fel kinyjában. — Az öregúr — úgylátszik — szerette az italt — jegyezte meg, s figyelmesen nézte az asztalon levő konyakos üveget, mely majdnem üres volt.

— Egy széket is feldöntött — állapította meg a házmester.

— S most mi fog történni, apus? — kérdezte a tanácsosné.

— Eljönnek a mentők s Laci bácsi tetemét elviszük boncolás végett a hullaházba.

— Sokáig kell erre várjunk, biztos úr? — fordult a tanácsosné aggodalommal a rendőrhöz.

— Nem, amint telefonáltunk, a mentők hamarosan itt lesznek.

★

— Hallottad, mama, mi újság? — viharzott be hat óra tájban Viktor. — Képzeld: Horváthék megjöttek, s be akartak menni a lakásba, de nem tudtak. Az ajtó belülről be volt zárva s a kulcs benne.

— És?

— Rendőrt és házmestert hívtak, az ajtót felfeszítették, bementek s mit gondolsz, kit találtak az ebédlőben?

— Laci bácsit — holtan.

— Honnan tudod? Talán már hallottad valakitől?

— Nem, de tudom.

— Mégis, hogyan?

— Már két napja sejtettem. Mióta a kopogtatás végleg megszűnt.

— És semmit se szóltál...

— Minek. Úgyse hittétek volna.

— Látod — fordult Viktor az urához, mikor ő is megjött — anya mégis jól hallotta, mégis néki volt igaza.

— Igen, tudom. — S látszott rajta, hogy restelkedik.

— S ha akkor mi rá hallgatunk... — tűnődött maga elé a felesége.

— Igen, ha rám hallgattok — mondta Grósz, de további szavart elharapta.

— Akkor talán megmenthettük volna Laci bácsit — fejezte be anyja gondolatát Viktor.

— És ha megnézitek, hogy nincs-e belülről bezárva az ajtó. De nem tettétek — mondta emeltebb hangon.

— Nem gondoltunk reá, anyám — válaszolta fejét lehajtva, Viktor.

— Akkor nem mondtátok volna, hogy fantáziálok!

S karjait összefonva a győző tekintetével nézett reájuk.

A HÁBORÚ ELŐTTI JUGOSZLAV SZOCIÁLIS KÖLTÉSZETBŐL

MIROSLAV KRLEŽA:

I.

Munkanélküli éneke

Roppant kérdések csobognak körülöttem, mint sötét őszi ár, mint ködös,
s a szürke utcákon ma széjjelömlök, [őszi reggel,
és mint a víz folyok, szivárgok s énekelek
magamról ma, mint víz, mely ömlik sár-mederben, roppant, veszélyes és
[sötét.

Elöntök várost, messzeséget, magamat hordom s görgetek véres sejtést,
régi álmok foszlányát, üres és rothadt hazugságokat,
s időt kérődzök saját síromon,
és ömlök így a vér törvénye szerint a ködös ég alatt,
lebukom, süllyedek, siklom, hömpölygök, énekelek: nyúlósan, sűrűn és
[barnán, mint a vér.

Belém erők ömölnek rég fölszakadt sebektől,
s a kérdések buzognak, mint homály, iszonyat, árvíz;
suhognak duzzadt költemények, vérrel suhognak, mint részeg kopogása
a létnek, és az agy beteg csengése, tipró nyőszörgés.

Átmegyek így gázlámpák sáppadt fénykörén,
és a sötét utcákat megtöltöm, mint a koporsót,
a lépteimmel, lélekzésemmel, hidegleléses két kezemmel.
és villogok így néma tekintet foszforával, mint sebesült hal tenger
[fenekén,
s homályos minden, mint becsukott ablak, és üres minden, mint az utca,
és kemény, mint az idegen ajtó, s mint a sirgödör, fekete.

Szerelmesek

Olyan bús a szegények szerelme és olyan keveset kér,
egy kis árnyékot s egy kevés száraz szalmát.
Beteg madárnak, szomorú szerelemnek
nem is kell több, csak ahol megpihenhet,
míg végül elnyeri a halál nagy nyugalmát.

Nyers a nyomor szerelme és rossz titkokkal vemhes,
nedves deszkapad az ő bús nyoszolyája.

A nyomor szerelmet éhez; a nyomor süket és báva,
s a nőstény szeme ég s a félhomályban repdes.

Oh, milyen szomorúak e névtelen szerelmek,
ahogy bokorban vadakként meglapulnak,
s a lázult szívek forrón átlüktetnek a rongyon,
s mint fáradt madarak a padra visszahullnak.

Ezek fekete percek és itt így alapulnak
jármok és átkok, cselédlányok, cselédek.
Így dob ki szennyes felszínére az élet
száz új szegény cselédlányt, száz új éhes cselédet.

Orvos a szegényeknél

Rövidlátó úr; ujjai hidegek, restek,
hűtik az izzó bordákat, mint a kámfor;
mellen s derékon kopogó kaucsuk-vándor
tapogatja végig a veritékes testet.

Az Ő kesztyűje drága, rénszarvas bőre,
és Őt odakünn saját csézája várja.
Szemüvege szigorú fényét ide-odadobálja,
a test sok titka Néki átlátszó, dőre.

Súroltak mielőtt jött, hogy minden tiszta legyen,
a lavórt homokkal és hamúval kisikálták;
csillogó poharak önmagukat csodálják,
az egész ház óvatosan jár, lábujjhegyen.

Az asszony pirul; kezében remeg a dúrva kenderkendő,
külön szégyel minden rongyot és foltot.
Ennek az idegennek szurtosak itt a dolgok:
ő arra gondol, hogy holnap vadászat lesz,
és hogy kuttyája orra milyen kedvesen nedves,
jó pihenés a fonott szalmaszéken,
barátok, rózsa, ciklámen, egy kacér szem,
ifjú hölgy babamosolya az eszében.

DOBRIŠA CESARIĆ:

II.

A nyomor hullaháza

Fehér, meszelt falú szobában
Két hosszú asztal, gyalulatlan.
Hullaszállító kocsi hordja
A vendégeket szakadatlan.

Cselédlányok, nyomorban haltak,
Kifacsart testü vén mosónék,
Kik utoljára megmeredt kézzel
Kiöntötték a szappanoslét,
S, kiket a szegényház ideküldött,
Levetve róluk, ami jó még.

Szajhák, kiken parázna ujjak
Már ezután sohase kúsznak,
Kik annyi-annyi éber éjre
Egyet most nyugton átalusznak.

És érkeznek sáppadt fegyencek,
Bilincseket végleg leoldók,
És felpuffedt folyóbafulnak,
Akiknek neve elmosódott,

És szegény nyútt tarisznyás vándor,
Ki futott embertől, kutyától,
Ki meztéláb jött a pihenőig,
S álmait idegen kazlak őrzik.

Mind-mind eljönnek ide egyszer,
Festetlen ládába zárva,
S az asztalnál letelepednek,
Mely vendégeit egyre várja.

Gyötörték őket, amíg éltek,
És felboncolták, mikor meghaltak –
Ki élve mindig áldozat volt,
Most is megmaradt áldozatnak,

A város végén volt lakásuk,
Füstös nyomor-negyedbe,
Temető végén lesz a sírjuk,
Az árkádoktól messze.

És minthogy egy szobában
Közösen többen éltek, —
Közös veremben rágják
Tetemük majd a férgek.

— — — — —
— — — — —

Fehér, meszelt falú szobában
Két hosszú asztal, gyalulatlan.
Hullaszállító kocsi hordja
A vendégeket szakadatlan.

Vagónlakók

Vagónban élünk, mely örökre
Megállt az útszélre vonva,
Egyik sarokban van az ágyunk,
Másik sarokban a konyha.

Minden vagónból kikukkan
Egy kajla, rozzant kémény,
A legszebb nap is ragyássá lesz
A füst e bús vidékén.

Az utcánknak nincs se vége
Se hossza,
Neve: vakvágány,
Így ismeri a posta

A mi házunknak is van számja,
Akár mindenütt másutt,
De a városban nincs oly nagy szám,
Mint a mi pléhtáblás számunk.

A sínek mellett az a kóró
A házunk virágoskertje,
Hogy benne játszva kicsi porontyunk,
Ha éhes, elfelejtse.

— — — — —
— — — — —

Vasárnap, ha megáll a munka,
A nyomor rág, de rág,
Rekedten dalol valaki,
S valaki veri asszonyát.

Az alkohol öl... tudjuk, tudjuk,
Tudjuk a szesz, mi az,
De pálinkát, pálinkát, pálinkát ide,
Mert vízben nincs vigasz.

Most nyár van... aranyos, nagy nyár.
A városunk gazdagjai
Pihenni mentek, de itt vagyunk mi,
A munka rabjai.

És a szemeink tovább hunynak,
És a verejték munkában áztat;
Mihelyettünk a lakásaink
Elég világot láttak.

Vasárnap. Ború. Tudjuk, tudjuk,
Tudjuk a szesz, mi az,
De pálinkát, pálinkát, pálinkát ide,
Mert vízben nincs vigasz,

Verklis

Egyszer-egyszer nyomorral szürke
Falaink alatt
Megáll egy furcsa agg.

Kintornát nyekerget, ébreszt
Szundító hangokat,
Hogy öreg napjai élnivalóját
összekoldulják.

S mindig azoknak szólnak, mint tavaly,
Ugyanazok a nóták.
De minden évben
Az a kintorna
Mintha nyekergőbb volna.

Külvárosi ballada

... Az utcasarki árva lámpa
Sárgás-vöröses fényt hány,
Palánk tövében, pocsolyán csillan,
És néhány szétdobált téglán.

És fénykörébe a homályból
Mindig ugyanazok a népek
— Ugyanazzal a gondfelhős arccal —
Belépnek és kilépnek.

És egy este valaki nem jön,
Pedig jönnie kéne,
És ég a lámpa,
Ég a híg ködbe,
A sűrű éjbe.

És nem jön holnap, se holnapután,
És azt mondják, beteg, ha igaz,
És múlik egy hónap és múlik kettő,
És tél van,
És havaz...

És az emberek járnak, mint eddig,
És itt a nyár —
De ő nem jön, és nem jön, és nem jön,
És nem jön sose már.

S az utcasarki árva lámpa
Sárgás-vöröses fényt hány,
Palánk tövében pocsolyán csillan,
És néhány szétdobált téglán.

Hangya András: Rajz

LŐRINC PÉTER:

Kocsis, a kuvikmadár

(Elbeszélés)

Már a marhavagónban sok baj volt Kocsissal. Mert újra bevagónirozták őket és utaztatták ismét napokon át: most az egyszer megint nyugatról keletre. Országokon át, Franciaországból Lengyelországba. Hogy még mindig fél Európát kocsikáztathatják végig velük, ha az egyik fronton megszorulnak és máshová akarják vetni őket, ahol még nem kopogtat az ellenség. Ellenség? Ostobaság, a németeknek ellenség, nekik jóbarát és felszabadító! És még mindig van hozzá vonatszerelvényük, hogy őket, hitvány foglyokat, táborig kukacokat »mentsék« az »ellenség« elől. Hát annyira nagy értéket képviselnek ők? Vajjon mit is akarhatnak velük? Nem mindegy utójára is, hogy hol hagyják el őket, melyik út árkában?! Csak végigsöpör fölöttük a géppuska és soha senki többé fel nem szabadítja őket. Ez különben is szokásuk. Különösen, ha valaki nem bírja már a gyaloglást. Nos, egyelőre még van az ő részükre is szerelvény. Hát hány vonat van itt még? És hány pár kerék, ami a győzelem érdekében száguldozik, mert hisz még mindig rá van írva a vagonra: »Räder müssen rollen für den Sieg!« Hát ki lehet őket egyáltalán bőjtölni?

Sok baj volt Kocsissal már a vonaton is. Különösen az utazás elején, amikor benn álltak például Frankfurt romokban heverő gyárvárosának állomásán és megszólaltak a szirénák és megjelentek a fejük fölött az angol és amerikai repülők. Mert mégis csak más az a táborban és más itt, a nagy teherállomáson. Ott még a németek is, asszonyok és gyerekek, odahúzódtak a drótsövényekhez. Ott érezték magukat a legnagyobb biztonságban, mert csak ritkán fordult elő, hogy a tábort is bombázták az amerikaiak. Olyankor persze százsámra égtek a rohangáló emberi fáklék. Nem is lehet, hogy nem maguk a fasiszták rendelték ide ezeket a repülőket, hogy így olcsón végezzenek velük, hiszen Thälmann is így bombázták le egy koncentrációs táborban nemrég. Lehet ugyan, hogy akkor már halott volt, mikor a bomba beléhullott. De annyi bizonyos, hogy végezni akarnak már velük. Csak nem cepelik őket országokon át, nyugnek? Minek is vették el tőlük a bakancsukat, minek is raktak bilincseket a kezükre alighogy felszálltak a vagonba, még Strassburgban? Ott olyan szép volt az élet a földalatti erődítményben, ahol a fejük fölött legeltek a birkák a rossz, poros akácosban. Szép volt ezt láthatni, mert az igazi halottak már nem látják a fejük fölött legelő állatot.

Ott, Strassburgban már közeledtek a franciák és partizánok voltak az erdőkben, a Vogézekben és már fel voltak készülve mindenre. Mindenki tudta, melyik csapattestbe tartozik és mi a teendője és akár a szomszéd erőd ellen vonulnak előbb, akár a német fasiszták ellen, tudták:

előbb-utóbb itt a szabadság, vagy a halál — a hősi halál. Mert meg fogják előzni a szomszéd erőd Drázsistáit, ők lesznek a támadók. Már írt is haza, aki még úgy hitte, hogy van kinek írnia, mert már sokuknak senki sem válaszolt hosszú hónapok, talán már évek óta is... De a levélpapírost kapták tovább és jó az: írni valakinek, mert írás közben azt hiszi az ember, hogy él még az, akinek ír és most vele társalog... Megírták, megírták hát, hamarosan jövünk, istenem, már aki élve szabadul a harcokból... És most — a francia megállt, nem közeledik az erőd felé és németnek van ideje arra is, hogy őket újból keletre dobja. Annyi ideje hát mindenkor lesz, hogy végezzen velük. Néha tisztán látja maga előtt a géppuskát, érzi agyában a golyót és ilyenkor őrzöngeni kezd, hogy figyelmeztesse barátait a veszélyre.

— Egészen beleőrülök már — mondja Miska, aki már rég kihúzta vékony kezét a bilincsből. Most a többiek szórakoztatására forradalmi dalokat játszik a harmónikán és rajta van, hogy a német öröket, akik színtérj ott vannak a kocsiban — annak nagyobb részét foglalva el, míg ők szoronganak, mint a beszózott hal — megnyerje az ügynek. Mert elvégre talán ezek is, mégis csak emberek...

Már két napja utaznak anélkül, hogy szükségletet végezhetnének, mert csak robog velük a vonat. Azt sem tudják hol is lehetnek, de végül is nem azért vannak már évek óta megszervezve, hogy felne vehetnék a harcot. A tervet percek alatt ismerték minden kocsiban: a legközelebbi nagy állomáson, ahol sok az utas, a civilember, ott aztán rajta! Két civilvonat is áll egy nagy állomáson és a perrónon százával állanak az utasok, akkor rákezdik. Kézzelel-lábbal dörömbölnek a vagonok falán és ütemesen ordítják, ahogy a torkukon kifér — persze németül, hadd értesse a civil, hadd legyen komoly a botrány — szükséglet végezni, kinyitni, inni, szükséglet végezni! Az volna csak az igaz: ha véletlenül volna valami genfi vöröskereszt-ember az állomáson. Pár perc múlva rohanva jönnek az örök, nyitják a vagonok ajtaját; győztek, csak Kocsis mondja sűgva:

— Hallottad az előbb a lármát? Kivégzések voltak. Most minket is odakísérnek...

Gyókanál van a hegedűtokban, kolofónium gyanánt, a sárga kristály a detektoros készülékhez. Persze nem ez az egyedüli rádiókészülékük, amit hiába kutattak állandóan a gestapósok, mert hiszen szakemberek zsebében, vagy föld alatti rejtékhelyeken voltak az egyes kis géprészek és pillanatok alatt összeállították, ha szükség volt rá, hogy újra pillanatok alatt szét is szedjék. Most Gyóka kapta a detektor-kristályt. Meg is nézte a gestapós a poggyász átkutatásakor, a nagy testmotozásokor, hiszen anélkül nincs indulás és érkezés sem. Kezébe is volt a gestapósnak, vissza is tette szépen és most Gyóka arra gondol, melyik vagonban lehetnek a többi részek. Jó volna itt a robogó vagonban is hallgatni a híreket. Csak Kocsis ne volna mellette, mert már nem is tudja, hogyan, mivel magyarázza rossz sejtelmeit, hogyan csillapítsa. Még baj lehet belőle, hisz az örök velük utaznak és Miska még nem nyerte meg őket mind... Mert ez Miska feladata, a harmónika és az örök.

Már régen lehetne válasz a levelekre és még mindig semmi. Persze, mert újból csak úgy vaktában írt Kocsis Imre, hiszen biztosan nincs is sehol senki már, aki kézhez kaphatná a levelét. Csak írt, hogy addig érezze jó magát, amíg ír. És most várják a barakkban a postát, mert már régen megérkeztek ide Pommerániába, ahol homokba süpped a faklumpájuk és köröskörül, a tábor körül, fenyevesek zöldelnek és nem messze a

tábortól tízezrek temetője rémít. Orosz hadifoglyok voltak itt 41-ben és mind ott porladnak a temetőben, vagy harminc-negyvenezen, ki tudná pontosan megmondani, hányan.

Az egyik fenyvesben katonai gyakorlótér van. Onnan állandóan hallatszik a gépfegyver kattogása és sokszor ágyúszó is, mert tüzérségi lövőtér is van arrább. A fegyverdörgést hallgatva várja a barakk a postát. Valaki mesél és a barakk várja a soha nem érkező postát, mert hiszen Kocsis egész családját bedobták a Duna jege alá még az újvidéki razzlián és kitől is kapna postát? Az asszonya, akit otthon hagyott, valahol táborban van, ha ugyan nem a partizánok között lesz, mert úgy hírlík, megszökött és bevette magát az erdőbe. A legtöbb hasonlóan van vele a barakkban. Hiszen volt idő, hogy napról-napra érkeztek a szomorú hírek szomorú virágnyelven írva: »Miléva is meglátogatta nagyapát.« És nagyapa, istenem, már tíz éve halott.

Kocsis teljesen épeszű újból, nem dühöng már hetek óta, várja a postát. Nem emeli fel a fejét a könyvből, amit éppen olvas, beléfúrja magát, minél kevésbé tűnjék most fel, mert annál biztosabb a posta. Nem is olvas tulajdonképpen. Igaz, a magyar és német irodalom tanára volt egykor, de akkor sem érdekelte túlságosan a könyv. Most is csak azért van előtte, hogy ne gondoljon semmire és senkire, se asszonyra, se gyerekekre, mert azok nincsenek is sehol és milyen asszonytól is várná a levelet, amikor már sehol a világon nincsen asszony. De valaki a nagy postavárásban — persze, hogy Jóska, aki a városban volt — csak mondogatja mellette:

— Mondd, tudod, mit tesz az: Ül az meleg-szobában, a függöny mögött, az ablaknál, kissé félrehúzó a függönyt — gondold el, odahaza vannak még függönyök — és kileseled az uccára...

— Hallgass, de hallgasd el az ilyen mesékkal, ezt lehetetlen kibírni.

— Ne szakíts félbe, szóval kileseled az uccára...

— Igen és kint süt a nap...

— Dehogyan is, várd már be a végét! Szóval, esik az eső és tudod: nedvesen csillog az aszfalt. Aszfalt. érted? — mondja, mert benn volt a városban, és aszfaltot is látott — és kocsis megy rajta, éppen úgy, ahogy a bécsi filmekben szokott lenni.

— Szóval, mintha moziban ülnél, bécsi filmet néznél, Hörbiger énekel...

— Dehogyan, cseng-zeng a lovak patkója az aszfalton és autók rohanak. A soffór előtt a nagy mutató leng, himbálózik, söpri le az esőcsöppeket az üvegről és egy női profil suhan el előtted, és most, mert alig látad, minden álmod beléhelyezed, minden asszonyod benne láttad abban az egy asszonyban, akit nem is láttál...

Kocsis feje még benne van a nem-olvasott könyv lapjaiban, de már nem hall semmit, csak lát, mert visszafelé él, a múltba mereng. Már eltűnt a jelen, benne van nyakig a múltban...

... Egy ugrással a kocsiba lendült, a lány a kocsiban rácsodálkozott: »Ki vagy te ember, hogy így megállítod a kocsimat?« »Hát nem ismeresz? — szól Kocsis — hiszen már évek óta rólad álmodom.« »Persze, persze — mondja a lány — de hiszen te lázas vagy, vagy csak azért mondod, mert rámtaláltál végre?« »De nem, asszonyom, nem, én állandó lázban élek és mindig remeg a hangom, talán azért, mert mindig rád találok valakiben... Őszintén szólva, nem ilyennek képzeltelek, hiszen kövér vagy és rövidlátó és szöke, én meg karcsúnak, filigránnak, fűgemozdulatúnak, feketének álmodtalak. Szóval, ez vagy te. Nos, hajts kocsis, ne állj már

tovább, dehogy is szállok le, örülök, hogy veled kocsizhatom. Hát tudod, tegnap megvettem a versköteted, — galoppban kocsis! — Szépek a verseid, szebbek náladnál, és ez így jól van, nos, nagyon szeretlek, én is írtam verseket hozzád, nem tesz semmit, hogy nincs értékük. Szóval, benne vagy átlátszóan a versben kislány, odaadod magad a versben a fiúnak, de abból látom, hogy még szűz vagy, hiszen oly nagy fontosságot tulajdonítasz a versben a szüzesség elvesztésének, ahogy soha az életben senki, óh, én igazán tudom, mert mindig csak álmodom, én tudom, hogy ez csak az álom túlzása!»

— De honnan is tudtad, hogyha beugrasz a kocsimba, rátalálsz bennem álombeli asszonyodra?

— Óh, véletlen, mint minden. Csendőrök igazoltatnak az uccákon, nincs nálam igazolvány... Itt nálad jó helyen vagyok, ugye?

Feleszmél kissé és hallja maga mellett Jóskaék hangján, a mesét.

— Meséld csak hát tovább, szóval, esik az eső a nedves aszfaltra...

De hiszen ez már nem is aszfalt, nem bécsi film. Nem nyíl már az almavirág, nem illatozik az orgona. Fehér orgona volt az álomasszony virága... Csak dökög a kocsi a sáros országúton és mennek az asszonyok, bús menetben menetelnek, sárba süpped a cipőjük. Nehéz facipő az a lábukon, jaj azokon a lábakon, azokon az ismerős lábakon! Karcsú, erős-inú lábak azok és az ismert ujjak a kézen mindegyik külön életet él, kis evetke mindegyik... Jaj, hová, hát hová kedvesem? Drótsövény mögé te is? Istenem, csúf vagy most, jaj, drága, talán az a legszörnyűbb, hogy nem is az a szörnyű most, hogy elcsúfultál...

— Igen, ez a sár elnehezíti a járást, de hidd el, én vagyok azért, én egykori kis özikéd, most már az sem, és fejőstehen sem, fejőstehene kis fiacskádnak, mert ő sem él, falhoz csapta a fejét egy csendőr-legény és szétloccsant azon menten... Raffaelnek nevezted egykor atyámat, nem, nem igaz az már. De csak most dalolok igazán még, én — a vén nőstényfarkas, aki lettem, és üvöltök, vonítok, amíg mindenki meghallja hangom. Hallod-e a hangom testvér? Azért, mit tagadjam, te is megváltottál. Nem vagy a régi. Hamarosan újból be kell mutatkoznunk egymásnak... Mint akkor, emlékszel, a kocsimban. Hát állj be te is a sorba, én dalolom hozzá az indulót, a gyűlölet nászindulóját...

Jóska még mindig a városról beszél, asszonyokról is, akiket hosszú évek után ma először látott, de Kocsis csak egy-két szót hall, mert már régen csak saját belső szavát tudja hallani...

... most belép éppen a szobába, ahol valamikor ott hagyta az asszonyt, az ismert függöny még ott van az ablakon, az asszony már fekszik, persze csak appel után mehetet haza és nem csoda, mire hazaért... és no, lám, jaj, de szimpatikus kölyök az az oldalán, lehet, hogy ő maga az, fiatakorában, lehet, hogy valaki más, de a fontos most csak az, hogy lám, talán mégse szenved az asszony, hacsak ábrándkép is az mellette... No, nem is marad soká, vissza kell érjen a reggeli appelre, különben is, csak épp amennyit az illendőség megkíván. Azért megvárja míg felöltözik az asszony és addig körülnéz a szobában. Itt az ismerős íróasztal és az írógép, no nézd csak, az l betű most is sántít még, nem ért rá megjavíttatni, kitért a háború éppen. És megvannak-e még a kéziratok? Még nem közeledik az asztalhoz, valami félelem még visszatartja, de a gépben lát egy félig kész írást. Beléolvass pár szót. Ez nem az én írásom, nem az én stílusom, gondolja, de megállapítja azt is: Tud ez a kölyök! Jobban ír, mint én! Halkan nyílik az ajtó, belép az asszony, ősz a haja és fájdalom görbül az ajkáról: Bocsáss meg, nem jöhöttem előbb. A nyakába

akarja magát vetni, de Kocsis odaszól halkan, ne, ne, még ne, ismerkedjünk előbb össze újra, hisz annyira megváltozhattunk közben. Majd más-kor... És vissza is kell érjek appelre. Pedig úgy örültem neked, mondja az asszony, meg se akarod ismerni hát az emberemet?! Hasonlít hozzád, akár a fiad lenne, csak jobb nálad. No, gyere, öleld meg. Éppen indulóban vagyunk az erdőbe. Legalább búcsúzz el tőlünk, ha már nem jöhetsz magad is a harcba.

Kocsis sóhajt, a társak nem tudják mi a baja, csak látják, már újra ritkán van benne odahaza az öntudat. Kocsis most megkönnyebbülten sóhajt, de mégis olyan nehéz benne valami: »Ök harcolnak és mi...?! Mi várjuk, hogy legéppuskázzanak!«

Jóska tovább beszél: Add a fejed, hadd tegyem ná a kezem, megáldalak, mert ma megtehetem: gyerekfejet símogattak ma a kezeim.

Nagy hangzavar fogadja Jóska szavait, alig tudja folytatni a mesét. Iskolaudvaron át vezetett a városban az útja, de Kocsis már újra nem hall semmit, csak az iskolát látja, amelyben tanított valamikor, a gyereksereget, köztük a fiát, akinek az agyvelejét kiloccsantotta, valami emberféreg. A gyerekek játéka alatt olyan vörös mindenütt a föld. Nem vörösgyag az persze, nem, fekete humusz az iskolaudvar, de gyerekvértől vörös és hiába illatozik fölöttük a hárs édesen, mint a méz... Távolról hallja csak: hatévesek, nyolcévesek voltak, gyerekek, kislányok és kisfiúk és sínadrágot viselt egyikük-másikuk, röpködött a szőke hajuk, ahogy futkároztak, jaj, a kis mókusok. De aztán, folytatja, szörnyűség, az egyik kisfiú szalutált nekem... Érted? Szalutált. Eltűnt minden drága érzés belőlem. És jövőre talán már uniformist húznak rá. Rögtön eszembe jutott, hogy rajtam is egyenruha van...

...és maholnap mi kerülünk sorra a géppuskák elé, gondolja Kocsis és szóltan mered maga elé.

Miklóstól, a tábori egyesületek munkájának szervezőjétől, a tábor legjobb előadójától, aki a legális és illegális előadások szervezőinek egész hálózatát építette már ki, a gestapó megvonta az előadások jogát. Persze az előadások azért vígan folynak és az esti illegális előadásokon megjelent Miklós is, már ahová a hálózat dirigálja, amelyik barakk éppen a soros. A szobák nagyrésze »tisztá« már, elkülönültek szinte teljesen már a drázsistáktól, akiket mostanában Dandaráknak hívnak, a fődandara után, aki legfőbb parancsnokuk és egyeduralkodójuk. Külön zászlóaljat is alkotnak a dandarák és az appeleken külön állanak fel, szemben a felszabadító harc híveivel, akik azonban két, egyenként is nagyobb, zászlóaljat tesznek ki. Most hát újból egy táborban vannak és farkasszemezik egymást. No, ha arra kerül majd mégis a sor, hát legalább közelebb lesznek egymáshoz, nem kell külön kereső, kutató utakra indulniok. Dandara, az ezredes-főparancsnok persze örült és gonosztevő. Ki ne ismerné már régebbi és újabb történetét. Az első világháború idején még kis hadnagyocská volt. Erőszakot követett el egy parasztlányon és mikor az anya feljelentést tett, a tisztiszolgára kente a históriát. Fel is akasztották a pucert és ő is rámondta az áment, mert tagja volt a hadbírósnak. Erről már nóta is kering a táborban. Persze a dandarák véresre verik az éneklőt, ha egymagában csipik el. Most Drázsa felhatalmazásával jött Dandara a hadifogolytáborba és sokan rejtegetnek a zsebükben hasonló felhatalmazásokat és kinevezéseket. Már mindenki tudja mi lesz a Drázsa országában. Mert sok a véreskezü közöttük, ezek most jöttek, mert küld-

ték őket, hogy a tábori harcosokat is likvidálják; egyesek megfizettek a németnek, hogy hadifogollyá tegye őket, mert odahaza már nem volt biztonságban az életük. Rájárt a rúd a dandarákra odahaza már nagyon.

Most hát külön állanak fel appelre és Dandara, a parancsnok végigjárja még a német tisztek megjelenése előtt, de ha úgy adódik velük egy időben is, a dandarák frontját, akár egykor odahaza tette. Azután megáll a front közepén és elkiáltja magát:

— Isten segítsen, tiszt urak!

És a front odakiáltja, mint a visszhang:

— Isten megsegítsen!

Újabban azért, mióta egy táborban vannak, mintha nem olyan egyöntetű dörgéssel visszhangozná a tér a mondást. Sokan, mintha hallgatnának, vagy elkésve szólalnának csak meg, mint mikor a sortűzbe külön-külön szól bele az elkésett puska. Aggasztó jelenség feltétlenül, annál is inkább, mert Titóék egyre erősebbek odahaza is és új időpontot is jelöltek ki. Aki addig megtér — elfelejtik minden bűnét. Persze, ha nem — véreskező. De istenem, Dandara keze és sok kis dandara keze is véres még hazulról és itt is egyre javítják, kiegészítik a listákat, amelyeket átadnak a gestapónak és ezt odaát azok a szervezett kommunista bandák mind számon tartják és így okosabb, ha senki se lesz megtért bűnös, de megmaradnak egységes dandaráknak, mert, ha a tisztakezők átlépnek, akkor nagyon kevesen maradnak és biztos, hogy kézre kerítik őket a szervezett partizánok.

Ilija nevet ezen harsányan és minden appel után künn marad a terepen. Megbízása is van rá persze, hogy megagítálja a tisztakező, a becsületes dandarákat, de ő azon túl is szinte egész napját a terepen tölti, kivéve, ha más megbízást kap. Mint most kapott új megbízást Miklóstól. Ezen a héten ő fogja megszervezni a rádióhírek sokszorosítását. Mert pontosan a déli órában, amikor a levest szürcsölik a barakkokban, megjelennek a legújabb hírek és lehetetlen, hogy ne jelenjenek meg. Ha gestapósok esnek is az égből...

Ilija pontosan eleget tesz a megbízásnak. Csak éppen ma talán az izgatta fel, hogy Miklóstól megvonták az előadások jogát és éppen aznap, — mégis találó az a szólásmondás, hogy csöstül jön a baj, — szóval, amikor Génóval is összetalálkoztott. Ő is jelen volt és nagyon rácsodálkozott Miklósról, mert talán jól tette, amit tett, de túlhevesen tette, szinte nem is ismert rá ebben az új stílusban. Mind a ketten ismerték Génót még hazulról. Már ott ellenségük volt: a politikai rendőrség kapitánya volt. Csak az volt a szerencséje, hogy korlátolt szegény és így néha olyanokat is vallott a vizsgálóbíró előtt, amik nyakát szegték a rendőrségi jegyzőkönyveknek, minden valószínűségétől megfosztották azokat. Mert Ilija, az ügyvéd, az ilyen gikszerekre mindig rá tudott tapintani. Miklós értesült róla régen már, hogy Génó a megszállóknak is szolgált bizalmas értesítésekkel, hogy egyebek között átadta a régi rendőrségi névjegyzékeket is. Le is fogtak sokakat akkor a harcosok sorából és kivégezték őket. Miklós legjobb barátját is közöttük. Aztán, amikor forró lett a föld Génó talpa alatt is már odahaza, akkor városparancsnoki kinevezésével a zsebében, amely Drázsa eredeti aláírását hordta, befizette magát a hadifogolytáborba, hogy ott telegen ki. És most összetalálkozott Miklóssal és a nyakába akart borulni, úgy lelkendezett felé:

— Zdravó Miklóse!

De Miklós szótlánul végignézte, úgy mondta kisvártatva:

— Megbocsát uram, nem, nem emlékszem rá, hogy ismertük volna egymást...

— De Miklós, az isten szent szerelmére, hát nem emlékszel a boldog diákkorra? Hiszen egy osztályba jártunk?!

— Bocsánat, nekem nem barátaim azok, akik a megszállóval egy húron pendülnek. Biztos értesüléseim vannak.

Kissé talán meg volt zavarodva maga Ilija is. Így történt, hogy nem állított őrszemet a barakk elé, amelyben másolták a híreket és hirtelen ott termett a szerbül is tudó gestapós bizalmi. A »zonderführer«. Ilija, a vén róka, persze nem vesztette el a fejét. Osszekapta mindenki elől a cédulákat és a kályha felé tartott, hogy odahányja a híreket. De akkorra már a gestapós is ott volt és elállta az útját. Azért már kinyitotta a kályhaajtót és behajította a papírszeleteket, csak egy szelet hullott a kályha elé. Most azon dülakodnak. A gestapós fogja a karját, arrébb igyekszik őt lökni és hogy nagyobb legyen a tekintélye, ráfogja az előrántott pisztolyt. De így most csak lazán fogja Iliját és Ilijának sikerül felszedni a papírost és bedobni azt is a kályhába. Megnyugszik most már és jólesően mosolyog, úgy indul a revolveressel a gestapó felé.

Miklóstól megvonták a szót, de Miklósnak ma feltétlenül beszélnie kell. Hiszen illegális barakkelőadásait megtartja azért mindig, de ezt a témát mindenkinek meg kell hallgatni — így határozott a táborvezetőség. Az új ország új társadalmi-gazdasági szerkezetéről kell ma mindenki előtt — legálisan beszélnie. Persze már előfordult nem egyszer, hogy megírta az előadását és másra bízta, hogy olvassa fel helyette. De most előszóval kell szembe fordulnia a hallgatókkal, szó sem lehet halk csupán szavakat hangsúlyozó olvasásról. A gondolatokat kell belerögzíteni az emberek agyába, vérébe, olyan biztonsággal, hogy senki másképp el se képzelhesse. Miklós fogolyszámot cserél Gyókéával, más okmányt nem is hagy a zsebében. Gyókéát nem nagyon ismerik és senki sem gondolt még rá, hogy megvonja tőle a szót. Azért Sztéva, a biológia tanára is odaáll melléje, ha kell — beugrik a helyébe... A szocialista szektorról és agrárkérdésről beszél Miklós, amikor belép a gestapós kapitány, de Sztéva míg belép a terembe, már Miklós helyébe ugrott és most a növények életteni jelenségeiről beszél. Szinte jólesik neki — évek óta nem beszélt az asszimilációról és disszimilációról és a gestapós legyint, úgy halad újra az ajtó felé: Bolondok ezek, a nagy világégésben a növények élete érdekli őket. Pedig a muszka már közeledik Pommeránia felé... No, mindegy, a lista már készen van, ma küldik el a felsőbb hatóságnak jóváhagyásra és akkor lekaszálják ezt az egész bandát. Azért szerette volna Miklóst külön, már ma lekapni. Nem baj, téves volt az értesülése, nem szegte meg parancsát, nem beszélt, hát lesz még rá alkalom.

Azért jó volna már mielőbb felszámolni ezt a partizánbandát. Napról-napra olvad a dandarák csapata és azok egyre hangosabbak lesznek a táborban. Az ő emberük a táborparancsnok, a »lagerältester«, ők adják a bizalmihálózatot és a kultúrbizottság minden tagja is az ő soraikból kerül ki. Szó sincs róla: átvették újra a hatalmat itt is, ebben a táborban is, mintha a dandarák nem is kaptak volna erősítést az országból. Pedig hány »vajda« érkezett nemrégiben is...

Most is olyan akciókat vezetnek, hogy az egész tábor felfigyel rá és csapatostul nyírik meg az emberek szimpátiáit. Az öregeket és betegeket kiköltöztették a németek és két óra leforgása alatt be kell rendezkedjenek új helyükön a havas télben. Ott állnak most a hóban, topognak és nem tudják mihez kezdjenek. Fáradtak, kiéhezettek, betegek és emelni is ahig tudják a holmijukat is. Az ágyakról ne is beszéljünk. De persze a szük területen percek alatt tudnak meg mindent az emberek, a tábori

pártvezetőség már tanácskozik, meghozta a határozatot is már; «a párt megsegíti az öregeket» és alig telik bele pár percbe, már minden párttag megkapja az értesítést és egész barakkok indulnak az öregek elhagyott barakkja felé. Hát ez sikerült, még a dandarák is ott álltak a költözőkődők körül és tetszettek nekik a história: ha mások az önzetlen segítők! Ők maguk a falat kenyeret sem osztják meg legjobb barátaikkal sem persze...

Aztán ez a másik história se hagy nyugtot Dandarának, az ezredesnek. Mert nem is az akció maga, az ami gondot okoz, de az a nagy egyöntetőség az akciókban, pedig lám-lám, egyáltalán nem tartják magukat a katonai fegyelemhez... És hiába imponál, az embereknek az, hogy párezer ember egyként kész a halálba is menni de nem törik be a németek rendelkezéseinek. Mert, hogy is volt csak? A német tiszték szívesen eljárnak az erdőbe vadászni, vagy talán inkább valami farmot alapított itt valamelyikük: ezüstróka farmot! Ilyet is csak mesékben hallottak azelőtt, azok is Amerikáról szóltak. És a táborparancsnok érdekelve van a dologban. A prémet eladják Berlinbe vagy hová, tán Göring felesége kapja az ezüstrókákat, ha ugyan nő a vén disznó, de a húsát is mért dobnák el? Odaadják majd a foglyoknak, zabáljanak húst a bűdösök, így megtakarítják az élelmezésre engedélyezett összegeket is, egész jó kereset volna... Elég az hozzá, hogy ezüstrókát kapott a tábor ebédre vacsorára... Persze a konyha emberei, köztük a hosszú lajtorja-ember, akit úgy szólítanak barátai: »Vója, gyere le az emeletről, beszélni akarok veled!« — hát ő elsősorban jelentette összekötője útján az esetet a vezetőségnek és a nagy népszavazás — mert a vezetőség népszavazást rendelt el az ügyben — úgy döntött, hogy »az öregapám is megélt rókahús nélkül, én is megleszek nélküle!« A német táborparancsnok feszengett a széken és nem tudta hirtelen megállapítani, van-e joga büntetni és hogyan, mert a dandarák hiába fogadták el a rókát is, hiszen Vója kommandírozott a konyhán és oda dandara nem tehetette be a lábát. Csak annyit tudott egyelőre kiejteni a száján: »Nehogy más eledelt várjanak aztán a rókanapokon! Ha éppen éhezni akarnak...« De a tábor csak nevetett, istenem, istenem, nem először éheznének, sztrájkoltak ők már egyszer három hétig is. Igaz, hogy akkor jobban álltak csomagok dolgában mint most, mert most már megszakadtak az összeköttetések. No, azért még sem fognak hozzányúlni a »vastartalékhoz«. Mert az arra való, hogy majd, ha kitornek a táborból! És a tartalékcigarettához sem nyúlhatnak még, mert azt is arra tartogatják: végső esetre, amikor géppuskára válthatják be őket a széthulló német csapatoknál. Csak nevelték a dologt és az éppen megalakuló kabarétrupp, amely esténként barakkokról barakkra járt és kilenc tagból állott — persze Gyóka vezetése alatt — a »kilenc ezüstróka« nevet vette fel és az ezüstróka esetről szóló dallal mutatkozott be a barakkokban esténként.

A dandarák barakkjaiba persze nem mentek el vendégszerepelni és annál dühödtebb kíváncsiság emésztette azokat. Nem marad más hátra: meg kell sürgetni a gestapónál, számolják fel végre már ezt a társaságot! De mért is késik még a dolog?! Azért még egyre gondoskodnak róluk a németek: nem adnak ugyan fát, szemet, mint azelőtt, talán valaki újra keresni akar, de megengedik, hogy ők maguk menjenek ki a közeli erdőbe és húzzák be maguk után a havon kivágott fenyőket lombostul, jégkristályostul...

És egy napon aztán maguk a német katonák hozták el a fenyőgallyakat és odahányták azokat egy tömegbe, hatalmas halomba.

— Láttátok? — kérdezi Kocsis mindenkitől, — láttátok? És tudjátok mért nem bízták ránk ezúttal is a fenyők behozását a táborba? Pszt! Pszt! Meg ne hallja senki, illetéktelen ember. Géppuskák vannak bennük és más fegyverek. Én persze rajta vagyok a halállistán és vigyázz! Te is rajta vagy. Én tudom, ismerem az egész listát. Csak nem szólhatok mindenkinek.

Lehalkítja a szavát:

— Mondd, halálos bűn ez? Árulást követek el most? Hogy nem mehetek oda mindenkire, hogy figyelmeztessem: Rajta vagy a halállistán?!

Miklós hiába próbálja megnyugtatni Kocsist, mert a félelem nagyon kifejesztette benne a ravaszságot. Úgy tesz, mintha mindent elhinne. Egyáltalán nem őrjöng és még arra is van gondolja, hogy ellenségnek ne is álljon oda, elbeszélgetni, de azért tudja amit tud és csak mosolyog a naiv embereken, akik még hiszik, hogy innen élve kerülnek ki.

— Persze, persze, igazad van! — mondja Kocsis és odébbáll, hogy másnak mondogassa: Emlékezel még, amikor ideköltöztünk, ebbe a táborba, külön utaztatták a koffereinket. Tudod-e, mért adták csak pár nap múlva ide azokat? És egyszerre hozták be a táborba mind a koffereket?

— No, de hiszen mindig is így cselekedtek. Hát egyszerűen újból átkutatták azokat. Nincs-e bennük tank vagy ágyú, — nevet a megszólított.

— Ez az, ez az, látod. Te értelmes ember vagy. Igen, fegyvereket csempésztek be bennük a táborba. Itt vannak a raktárban a géppuskák és a dandarák is már fel vannak fegyverezve. Ez az. Veled lehet okosan beszélni. Csak az már a kérdés: mikor kerülünk sorra. Azt is megtudom hamarosan. Van egy mindentudó kis könyvem...

Milos az ambulancia orvosa is Miklós »szektorához« tartozik. Vele külön foglalkozik Miklós, neki külön megbízásokat ad. Milos lassanként minden szervezett tag részére kis csomagocskát készített az ambulancia anyagából. Van benne kötszer és más egyéb is. Szükség esetén majd kiosztják, egyelőre még nincs itt az ideje. Most egy német orvosnövendékkel barátkozott össze Milos, aki majd minden nap bejár a tábori ambulanciára, de aki néha egész titokzatos utakra kél és ilyenkor hosszabb időre is eltűnik a tábor életéből. Megnyerő külsejű ez a legényke és a gondolkodásmódja sem visszataszító... Csak éppen nincsenek olyan orvosszerei, amelyek betegségeket is okozhatnak szükség esetén. Pedig talán éppen olyanra volna szüksége, hogy kibújhasson a katonai szolgálat alól, mert akkor nagyobb szolgálatokat tehetne. Már így is hála kötelezte a foglyokat, hiszen az ő révén kerülnek a táborba a rádiókészülék alkatrészei is...

Különben is nagy a sürgés-forgás a táborban. Folyik tovább a mindennapi kultúrmunka. Előkészítik az embereket az új életre, ami rájuk odahaza vár. Küzdenek azok ellen, akik most válnának le testükről, amikor úgy érzik már, túlmessze ment el a mozzalom és most ott lézengenek az űrben, mert a drázsistáktól meg egész világ és a sok kiontott vér is elriasztja őket. Sok drázsista is kiszakadt a dandarák táborából, de másutt sem tudott elhelyezkedni és most csak teng-leng és tárgyilagos ítélőbírónak hiszi magát a két egymással szemben-álló ellenfél között. Ka-

varog a tábor, forr, örvénylik, amikor két hír is odacsap közibük. Zsenyát elvitte egy reggel a gestapo, el sem búcsúzhattak tőle, csak bilincsekkel a csuklóján mosolygott rájuk, úgy mondotta: végig megbízhatok bennem. Halkan, diszkréten lépkedett, mint mindig is cselekedte és csendesesen eltűnt az életükből. Ugyanakkor hírt kaptak arról is, hogy a halállista visszakerült a táborba: a felsőbb gestapós hatóságok valami formahibát találtak, talán egy rubrikával kevesebbet vonalaztak rajta, talán a »megjegyzések« rovatra nem jutott már rajta hely, nem lehet tudni. Egyelőre még újra vonalazzák az íveket és így egy kis élethaladékok kaptak hát. Talán sikerült is alaposan felhasználni ezt a kis időt. Istenem, ezerkétszáz ember van rajta a listán, soká el tart az újabb vonalazás és addig igazán nem fognak tétlenkedni. Egyik megbízott már tárgyalásokba is bocsátkozott a kutyapecérrel, no, szebb persze a neve »hunderführer«-nek nevezi őt a fizetésű iv, o járja be éjjel a tábort és olyankor elereszti a pórázról a farkaskutyát, hogy körülszaglássza a gyanús zúgokat. nem rejtőzködik-e ott egy-egy fogoly szökésre készen, és most a hunderführer, eh mit, a kutyapecér, egy éjjel egy merész embert beszélgetésbe vont és cigarettáért, kávéért boltot lehetne csinálni vele, mondta, kérdés mire volna nekünk, foglyoknak, szükségünk. A cigarettát, kávé eladja a városban és reméli, ha talán hamarosan itt lesznek az oroszok, hát lesz egy pár jószavunk hozzájuk az érdekében... Birkára gondolt a kutyapecér, megvenné a parasztoktól az állatokat, levágva csempészné be egy éjjel, reggel azután volna mit főzni a barakkokban az ezüstróka helyett... Most folyik a tanácskozás az ajánlat fölött és úgy érzi mindenki, »itt az idő, lehet már«. Ahogy a mese monlja, nem birkára van ma már szükség, de gépfegyverekre, kis masinákra, revolverekre. Jó is lesz hozzálátni a gödrök ásásához a barakkok mélyében... Mert egyszer mégis csak visszakerül a végleges lista és. akkor aztán rajta, olcsón bizony nem adják az életüket...

Sürögnek-forognak az emberek és senki sem ér rá, hogy Kocsis bújával-bajával foglalkozzon, pedig Kocsis nagyon titokzatos képpel jár-kei a táborban. Valamit ismét felfedezett és most nagyon ügyel ró, hogy ne hangoskodjon, ne őrzöngjön, mert óvatos duhaj ő és tudja, hogy nem mindenki előtt fedheti fel a kártyákat. De tudja azt is, hogy már nem soká bírja el a hallgatást és ha soká nem lesz ideje számára senkinek, úgy kénytelen lesz őrzöngöni, mert a belső tüzes közlési ösztön nem hagyja már most sem nyugton és bizonyára kitör belőle. Már éppen tájézkodik a szája és kidülnek a szemei, csak még nem szólalt meg, amikor Miklós kerül oda a közelébe és átkarolja: az istenért, mi történt veled, csak nyugodtan, minden hamarosan rendbe jön...

— Engem igazán nem szükséges csillapítani, megnyugtítani, sokkal többet tudok nálatok. Megvannak magamnak is a magam összeköttetései. Szóval, kitanulmányoztam a könyvet, emlékszel, hiszen szóltam róla már, és a 143-ik oldalon ott van a végső ítélet. Legkésőbb egy hét leforgása alatt sorra kerülünk. Készüljetek fel a halálra! Én leszek az utolsó, mert én vagyok a legerősebb és a legnagyobb bűnös, hiszen veletek szemben is vétkeztem, nem szóltam mindenkinek, hogy rajta van a halál-listán, hát végignézem mindannyitok kivégzését és utolsóként húznak majd engem fel a kötélre. Így van, ezt mondja a jóslat, a 143-ik oldal...

— Látod, ezt nem tudtam, hogy te is mindent tudsz. Így másként kell veled beszélnem, úgy mint magunk között valóval, mint igazi Beavatottal! Most én is be foglak avatni abba, amit én tudok. Hiszen bizonyára sejtetted, hogy én is a Beavatottak közé tartozom.

— Tudom, mindig is tudtam. Azért is voltam éppen irántad bizalmas. Te a próféta megbízottja vagy a táborban! A nagy Beavatott helyettese, megbízottja a táborban...

— Igazad van. Most már elárulhatom neked. Persze megkérlek, felesleges is, ugye, hogy soha senkinek ezt... ugye... hát tudom, hogy megbízhatok benned!

Kocsis a kezét nyújtotta, úgy mondotta ünnepélyes hangon:

— Bennem megbízhatasz, a próféta maga avatott fel!

— Hát idefigyelj. Mindent megtudtál, csak egy dolgot nem! Idekészítették már a géppuskákat, hogy lekaszáljanak bennünket. Ezt tudod. De te, már látom, csak a 143-ik oldalig jutottál még el. Tovább még nem olvastad a Könyvet. Pedig most figyelj ide, Imre! Olvasd tovább a könyvet és a 267-ik oldalra lapozva ezt fogod találni: »És megfordítom a dolgok sorsát! És lesz, hogy akik bekészítették a fegyvereket — általuk fognak elpusztúlni! És akik számára készítették be őket — azok fogják a fegyvereket vállukhoz emelni! Mert, aki kardot ránt — kard által vész el!« Ez áll, Imre, a 267-ik oldalon. Örvendj hát, mert nemsokára itt lesz, üt a szabadulás órája!

Kocsis kacagásra húzta el a száját, kezeit úgy emelte a magasba, mintha puskát fognak, aztán hirtelen megtántorodott és összeesett. Miklós vigyázva vitte a barakkba és ráfektette a szalmazsákra.

Hangya András: Rajz

IVÁNYI ILDIKÓ:

Megemlékezés Liszt Ferencről

születése 140-ik évfordulója alkalmából

Az emberek és az események, amelyek körülvették születése első percétől kezdve, mindig nagy szerepet játszottak Liszt Ferenc életében. Az a fajta ember volt, aki, — ha legbelül ugyan meg is maradt önmagának — mindig álarcot viselt és engedve a külső befolyásoknak, alkalmazkodott a körülményekhez. Ezért nagyon sok esetben nem volt saját sorsának az ura, — úszott az árral, jobban mondva hagyta magát sodorni. De ebben az áradatban nem vesztette el az énjét, nem volt szétfolyó hab, hanem a hullámokat hasító szikladarab.

A XIX. század történelmi fejlődése megteremtette azokat a lehetőségeket, amik lehetővé tették, hogy azok az emberek, akik ebben a században születtek, méltó kortársai lettek egymásnak. Pazar, hatalmas és ragyogó színpad volt ez az emberöltő, Beethoven halhatatlan hangjaitól kísérve. Victor Húgó volt az, aki azon melegében papírra vetette az eseményeket és Delacról, aki megfestette. Harcoltak a nagy hazafiak, Kossuth a kardjával, Chopin a zenéjével, Petőfi a tollával. A filozófia új, nagyszerű irányt kapott Hegel követőiben, Feuerbachban, Marxban és Engelsben; és még rengeteg nagyszerű ember élt, alkotott, harcolt és győzött. Lükettő, tüneményes korszaknak a kezdete voltak azok az évek, amelyekben Doborjában belemosolyogtak a kis Ferenc nagy kék szemei. És Ő méltó lett mindenhez, ami történt, a nagy tettekhez és a nagy alkotókhoz.

Lelkének melegségét, önzetlen jóságát, önnevelő erejét édesapjától örökölte, alkalmazkodóképességét és vallásos hajlamait az édesanyjától. Egy kis dac is volt benne gyerekkorában, de ez az idő múlásával mindig kisebb lett; a tízéves kis Czerny-tanítvány még toporzékolt, ha egy unalmas ujjgyakorlatot kellett sokszor átvennie, de az érett férfi mosolyogva tűrte, hogy becsapják és kihasználják. Nem hanyagság, vagy nemtörődomség volt ez benne, hanem az, hogy fölül tudott emelkedni a dolgokon; — és néha egy kis önkínzás is. A reverendás pap úgy akarta levezekelni világi bűneit, hogy a világtól szenvedte el a büntetéseket. A gyerekkora talán szép volt, korán ért el olyan dolgokat, ami után a legtöbb ember hiába vágyakozik — sikerei voltak és sokan szerették. Csak éppen gyerekkor nem volt gyerekkorában. Nem volt játszás és hancúrozás, nem voltak pajtások, betört orrok és elszakadt ruhadarabok. Már hat éves korában elkezdett komolyan foglalkozni a zenével, de addig is egész kis kora óta énekelgetett és végigpróbálgatta az összes hangszereket, amiket otthon látott. Az apja, aki mint kasznár kereste meg a kenyerét, szenvedélyes muzsikusként volt és élete legszebb ajándéka lett ez a genialis gyerek.

A kisfiú elválaszthatatlan lett a zenétől, minden szabad idejét a hangszer mellett töltötte. Bámulatos gyorsasággal sajátította el a technikai nehézségeket. A híre messze vidékre eljutott és már az első hangversenye, Sopronban, telt széksorok és nagy siker mellett zajlott le. A szerencsés kezdet után többször lépett föl nyilvánosság előtt és mindenütt teljes győzelmet aratott. Ideje volt, hogy nagyobb városba kerüljön, ahol minden lehetősége meglesz a továbbtanuláshoz. Bécsben érte élete első és legnagyobb csalódása. Ferenc régi vágya volt Beethoven személyesen megismerni. De a nagy mester, aki süketen és elkeseredve dolgozott IX-ik symphoniáján, elvből gyűlölte a csodagyerekeket. Mivel a kis Lisztet, mint ilyent, ajánlották neki, a lehető legridegebben és elutasítóan fogadta. Nem engedte játszani és a kérését, hogy a legközelebbi Liszt-hangversenyen résztvegyen, ridegen elutasította. A mindezt biztos fellépésű, csak sikert elért gyermeket, aki eddig mindig szeretettel és megértéssel találkozott, fájdalmas csalódás töltötte el. És megfogadta, hogyha Ő nagy művész lesz, megértő és szeretetteljes marad embertársai iránt. Ezt az ígérését mindig hűen betartotta.

1823-ban, 12 éves korában tartotta meg első pesti hangversenyét. Olyan nagy sikert ért el, hogy még öreg korában is szívesen emlékezett vissza ezekre a napokra. Még ez év telén indult Párisba Cherubinihez. Azonban itt érte második nagy csalódása, mert mint idegen állampolgárt nem vették föl a Conservatoire-ba. De a sikertelen kezdet rövid ideig tartott. Lassanként Páris valamennyi szalonja megnyílt előtte és Ferenc néhány hónap alatt a világváros központja lett. Még ebben az évben sikeres angliai hangversenykörútja után hozzáfog élete első operájának a megkomponálásához. A mű természetesen nem volt tökéletes és langyos sikerét is csak Ferenc népszerűségének köszönhette. Túl hirtelen és túl merész volt ez az ugrás még ennek a lángeszű gyereknek is és az ütéseket, amiket a sikertelen esés alkalmából kapott, nem tudta könnyen kiheverni. Szorgalmasan tanult ugyan tovább, de a sikerek, amiket elért, semmi örömet nem okoztak neki. Lelkibeteg lett és alig szedte össze magát, amikor pótolhatatlan veszteség érte, apja hirtelen súlyos beteg lett és három nap alatt meghalt. Ezzel lezárul Ferenc gyerekkora. Az indulás nehézségeit már leküzdötte, de az igazi beérkezést még nem érte el. És ezentúl egyedül, a biztos támaszt jelentő apai kéz segítségével nélkül kellett a nehézségekkel megküzdenie. A körülmények és néhány jóbarátja, a segítségére siettek. Párisban, abban az időben divatos volt valakinek divatosnak lenni és a fiatal Liszt lett a legnépszerűbb a népszerűek között. Rengeteg tanítványa volt, sokat járt társaságba, de nem hanyagolta el a saját tanulmányait sem. Nemcsak a tanítványaival szemben mutatkozott meg, mint elsőrangú pedagógus, hanem önmagának is legszigorúbb tanára, bírója és fegyelmezője volt. Ezek az évek, 16—36 éves koráig jelentették reprodukív teljesítményeinek a csúcspontját. Később lassanként visszavonult a nyilvánosság elől és teljesen a pedagógiának és a komponálásnak szentelte magát. Megcsömörlött a zajtól, a tapstól és az ünnepléstől, szorította már az álarc, amit a társaságban mindig hordott. Ez az álarc külön fejezet lehetne egy Liszt biográfiában. Az a tény, hogy egy ember, aki megengedheti magának azt a luxust, hogy őszinte lehet és mégsem az, az első pillanatban visszataszító. De nála ez az álarc csak zárkózottság és tapintatosság volt. Alkalmazkodott ahhoz a társadalmi réteghez, amelyikben éppen megfordult; a színpadon szeretett színpadi hatásokat elérni; de ez igazán nem hiba valakinél, aki állandóan a nyilvánosság előtt szerepel. Minden tettét, minden lépését figyelte egész Európa, nem

A 27 esztendőös Liszt

csoda tehát, hogy ennek a tudatában nem viselkedett egészen természetesen. A kifelé kedves, finom, kiegyenlített hanghordozású, mindig jó és megértő lélek mögött kemény önkritika és céltudatosság élt.

Ahogy gyerekkorában az apja és később Czerny voltak mellette, mint barátok és vezetők, később sem, egész öreg koráig nem maradt egyedül. A társasága csupa érdekes emberből állt, legközelebbi barátja a fiatal Chopin volt. Ennek a barátságnak a hatása sokszor meglátszott a művein. Egy közös vonása volt csak ennek a két fiatal művésznek, de ez elég volt ahhoz, hogy egy komoly barátságot kiépíthessenek. Mind a kettő távol élt a hazájától, és mind a kettőnek a hazája akkor vívta a szabadságharcát. A két lángoló hazafi egyformán harcolt a távolból nemzete érdekében, amíg Chopin a mazurkákat és polonaisokat írta, addig Liszt a magyar rapszódiaikat alkotta és ezekkel a remekművekkel fölkellették az érdeklődést a távol idegenben — a hazájuk iránt. Liszt a rapszodiáikon kívül is sok művét írta Magyarország részére, ezek közé tartozik három gyönyörű miséje — az Esztergomi, a Szekszárdi és a Koronázási mise, amelyek egyházi zenéjének a csúcspontját jelentik. Rengeteget alkotott, mindent megírt, amit látott, minden benyomását lerögzítette és megörökítette. Fel sem lehet sorolni a műveit, a számuk jóval meghaladja az ezret és még legértékesebb legnépszerűbb műveinek a száma is túl nagy ahhoz, hogy most egyenként lehessen őket analizálni. Az új irány követője volt. Ez az irány nem volt már tisztán romantikus, sok volt benne a programszerű és a realiztikus. Nemcsak Liszt, mindannyian együtt, Berlioz a symphonikus zene terén, Wágner az operában, Schumann a dalban, Liszt és Chopin pianisztikus műveikben, új formákat, új harmóniákat, egyszóval; új zenét teremtettek. És ez a zene tökéletesen megfelelt az akkori kor szellemének. Forradalmi, bátor, néha nyers is volt az, amit alkottak, sokszor mély és pesszimiztikus, de mindig erőteljes és hatalmas.

Liszt, mint pedagógus túlnőtt föntemlített kortársain, egyedül Paganini tett annyit hangszere technikai fejlődése érdekében, mint ő. A legnagyobb zongoraetüdöket írta meg és ezzel új lehetőségeket teremtett a zongorajátszás terén. A tanítványai a legkiválóbb tagjai lettek az utána következő zenei nemzedéknek és az Ő útmutatása révén teremtették meg az új zenei irányt. Nem kisebb nevek, mint D'Albert, Saint-Seäns, Rimsky-Korsakoff, Weingartner, Rubinstein és Hans Büllow ő általa lettek nagyok.

Szeretett olvasni és a nagy művek megihlették. Legszebb alkotásai közé tartoznak a »Faust« és a »Dante« symphoniák. Azt mesélték róla, hogyha nem is lett volna zenei genie, Európa legnagyobb koponyája lett volna. Ez azonban nem valószínű — mert nem tudta, — vagy nem akarta — kimutatni. Nem volt mély társalgó, csak gyakorlott és ügyes; azok a dolgok, amiket írt, kisebb életrajzok, kritikák, a cigányokról írt könyve, messziről sem közelítik meg Schumann hasonlótárgyú dolgait. Az biztos, hogy rendkívül éles esze volt és hatalmas emlékezőtehetsége, gyorsan és könnyen tanult és mindent megjegyzett, amit egyszer hallott vagy olvasott. De mint alkotó, csak zenei téren volt nagy, ott viszont a maga nemében egészen kiváló.

A barátsága Wágner Richarddal külön érdekes fejezete az életének. Sohasem felejtette el azt a fájdalmas csalódást, amit Beethoven visszautasító, gögös modora miatt érzett és akárhányszor kéréssel, vagy tanácsért fordult hozzá, szívélyes és szeretetteljes maradt. Amikor megismerkedett Wágnerrel a siker csúcspontján állott, amaz pedig egy ismer-

retlen, csunya, izgága, kellemetlen emberke volt, akiben senki nem látta meg a jövő nagy mesterét. Liszt éles szeme és ítélőképessége kellett ahhoz, hogy észrevegye az értékeit és csak Liszt mindentmegbocsájító türelme és emberszeretete tették lehetővé, hogy megkedvelje ezt a furcsa embert. Ő mindig csak adott és Wágner mindent elvett tőle. Amikor végül azt is elvette tőle, amit a világon a legjobban szeretett, a lányát, Cosimát, megpróbált haragot tartani, de mégis ő volt az, aki először kinyújtotta a békejobbot. Apósa lett a vele majdnem egykorú embernek; látta, hogy kedvenc tanítványa, Cosima első férjé, Hans Büllow, hogy meggyökösödött önkényes ördögének a tudatában; és mégis meg tudott bocsájtani. Csodálatraméltóan nagy volt, igaz és emberi.

Amikor megöregedett, egyedül maradt. Három nagy szerelme közül egyik sem kísérte el élete legnehezebb korszakáig, barátjai elhagyták, vagy meghaltak. Az örökké önmagával vívódó, mélyérzésű ember egyedül próbálta keresni a soha meg nem talált teljes nyugalomra vágyott és azt hitte, hogy attól, akit Istennek hitt, megkapja ezt a nyugalomra. A híres Don Juan bűnösnek és fáradtnak érezte magát és vezekelni akart. Ezért lett pap. Hogy mért élt benne ennyire intenzíven Isten gondolata, azt nehéz lenne megmagyarázni. Talán érezte, hogy nagyon sokat kapott az élettől és ezért szeretett annyira adni; talán ellensúlyozni akarta a világi bőséget a cella magányával és komor dísztelenségével.

A már öregedő Liszt mindinkább zárkózott lett. Művei ezekben az utolsó években súlyosabbak, hozzáférhetetlenebbek és mélyebbek lettek. Már nem volt a lelkes, tüzes harcos, hanem az örökké kutató filozófus, aki az élet értelmét keresi az örökké ismétlődő értelmetlenségekben.

Ezek a sorok csak egy kis karcolatot jelenthetnek Lisztről. Életének nem a legfontosabb és legérdekesebb percei vannak megemlítve és nincsenek a legszebb, legismertebb művei felsorolva. Ez a kis karc csak egy megemlékezés, egy sóhaj, esetleg egy könnycsepp, ami lehet a bánat jele, mert ma már nincs az élők sorában, de lehet örömkönny is, mert élt és alkotott.

BENCZ MIHÁLY:

Gyerekkor (Regényrészlet)

(Az író „Magasok vándora” című, most készülő regényének első fejezete.)

Ketten ültek benn a tanteremben, Véri Barna és a kis Mara, két hét-éves, szösze, kócos elsős. A déli ablakokon a tízperces szünetet átugrabugráló, verekedő gyerkőcök csirregése olyan tisztán szállt be a fehér falak közé, mint a delelő nap fényes sugárszárnya. A kisfiú az őszi költésű gyerekek szelíd szótlanúságával ámulta néhány hónapon át Mara aranyos fürtjeit és ahogy a csillogó, fületlen katonagombokat, színes követeket, üvegdarabokat, úgy hordta össze kis lelke rejtett zugaiba a nagyos álmokat Maráról, magáról s egy bizonyosan bekövetkező lakodalomról.

Szerette Marát. Szerette az anyját, apját és Gazsi nevű fivérét is, de Marát egészen másképp szerette, a kisfiúk lovagias, égi szerelmével, akik romlatlan tisztaságukban vak bizalommal úgy futnak a leánykák felé, mint mámoros pillék a Napnak hitt lámpalánghoz. Kicsi fiúk, kicsi pillék... Az Egyetlent, az Édesanyát, a Napot vélik felismerni égő lángban és lányban s hogy csalóka, perzselő utánzat után futottak, csak akkor veszik észre, amikor zuhanva hullanak le elpusztult álmaik mellé.

Kis Véri, amíg nagy vigyázkodások között leírta a nemrég tanult nagybetűkkel élete első vallomását »SZERETLEK«. arra gondolt, úgy okoskodott, hogy őt az anyja, apja, a bátyja, tehát akiket szeret, viszontszereti s hát nyilvánvaló így lesz majd ez Marával is, csak átadja a »levelet« Cipós Gyurka. Gondosan összehajtogatta a vallomást és kisietett az iskolaudvarra. Gyurka Kocsis Pistával vívott épp közelharcot egy alig használt törölgumiért, amit valamelyik pajtasuk vesztett el a nagy játéokban. Egyszerre látták meg, egyszerre kaptak érte és egyszerre akaszkodott Gyurka balkeze Pista jobbfülébe, Pista balja meg Gyurka üstökébe, hogy távoltartsa a zsákmánytól a másik jogosultat. Barna szólongatta Gyurkát, de az semmi hajlandóságot nem mutatott arra, hogy megváljon a radír-éhes pajtás vöröslő fülétől. Végül is felkapta előlük a viszálykodás tárgyát és Gyurkának ígérte, ha megteszi, amire majd kéri. Kocsis acsarkodott, aztán a túlerőben lévő Gyurka fenyegetéseinek kitért és egy mellette elfutó gyerekek gáncsot vetve, lélekemelő verekedésbe kezdett vele.

Mara a lekváros kenyér utolsó morzsáit rágicsálta és kényeskedő nemtörődomséggel fogadta el a levelet. Gyurka még várt másodpercet, aztán magukra hagyta őket. Aztán... szétnyílt a levél, a szösze fejecske föléje hajolt, majd arrafelé fordult, ahol a tettes repesve várta a nagy pillanatot. És szárnyszegetten hullott le a lepke. Mara, arcát fintorítva, rá-

öltötte lekvárpöttyös nyelvét a rákvörös Romeóra, akinek lehajlott a feje a szíve fölé s így maradt örökre minden Asszony előtt.

Borús hónapok bánata feküdt a zsenge szívre s csak két tél után kezdett újra gyermekké válni Barna. Résztvett a csínyekben, kísértetekkel cirkogatta a cigánysor dádéit, megdrótozta a kecskebékák orrát és pályvász sündisznókat terelt legelni az utca hasonszörű sihedereivel

Későre ígérte jöttét az évben a húsvét, hiába jött korán a tavasz és hiába várta Csendfalu Vasút-utcájának gyereknépe karácsonyt megillető durrogatással. Mert ropogó durranások hessegették a csendet, napok óta csattogtak a kulcsos puskák, egyre nőtt az elkeseredés a jobb sorsra érdemes szülők között, de hiábavalónak bizonyult a legdrágóbb szigor és a pokolgéppé előléptetett kulcsok elorzása, csak újabb sifonér, almáriom, éléstár nyitó alkalmatosságok tűntek el szórén-szálán. Az ünnepi hangulat nagypénteken kulminált, amikor az utcákban két udvarban is tűzet fogott a szalmakazal a tövében hevenyészett kukorica pattogatásra alkalmas lacikonyhák mián. Az ilyen csekélységetek azonban csak pillanatokra méltatták békés ácsorgás mellett hallatott tetszés-visongással a szépreményűek. Legfeljebb azt szemlélték még meg, miként verik félig agyon a véletlenszülte piromániást, aztán annál éktelenebb zene-bonát csaptak, ekként is demonstrálva a máskülönbén igaz gyönyörűségükre szolgáló inkvizíciós jelenet ellen.

Nagyszombaton már a kakasokat is ilyen puskazaj ébresztette s a patikus sürgönyileg rendelt félmáza kénport, hogy eleget tehessen a nagy keresletnek. Mire elsőt harangoztak feltámadásra a zaj mindössze abban fokozódott, hogy a kulcs-mordályokkal felváltva csattogtak az atyai pofonok és Szerda Benedek, Véri Barna (becenevükön Csira és Színes), valamint Cipós Gyurka már ferdére pofozva csapkodták a házak falához ismétlő fegyvereiket. Kisvártatva hasonlóan elhasznált állapotban Kocsis Pista fékezett le a sarkon, megforgatta kocsitengelyből készített félhüvelyk kaliberű ágyúját, ekként serkentvén: — Hhu! Hhu! Akkorát szóljon, mint a városi bi . . .

A mondatot aznap nem fejezhette be . . . A madzagjáról elszabadult vas csörömpölve verte be Csiráék ablakát és kiverte a kovárt a pipagyujtáshoz készülő Szerda bácsi kezéből. Káromkodva és igen ünneprontó szándékkal ugrott ki az öreg, de akkorra már a másik sarkon lihegett a négy muskétás, útjukat csak az aranylós napsugárban oszloposodó por jelezte. Az új hadműveleti területen újabb társak csatlakoztak hozzájuk, majd hétre emelkedett a fegyverviselők száma, mert vérző orral Balakutya, Balácsi Vilmos vágatott közéjük.

— Fogaggyunk, hogy megen hasra esté! — Süvített rá Csíra.

— Oszt akkó? Ki baja ez? — Kérdezté indignálódva Vidu. Ő ugyanis megszokta már s meg a cimborák többsége is, hogyha hasra esett, holtbiztos hátul kapta el a nadrágját, ha pedig előre csúszott ki alóla a lába, akkor meg görcsös erővel kapaszkodott a mellényébe. Csak egyedül Csírának nem ment a fejébe az ösztönnek ekkora hiánya s nem mulasztott el egy alkalmat sem rosszálását nyilvánítani.

A mind ünnepebb délutánban megkondult másodszor is a harang, egyre élénkebbé változott az utca s a durrogásba valósággal belehabarodott sihederek a sok rendreutasításból arra következtettek, hogy soká már nem lehet maradásuk a nyilvánosság előtt. Csíra indítványozott:

— Emberek, gyerünk hozzánk! A mamáék má u'is eementek a misére, békin jádzhantuk.

— Ezé' jobb vóna a Vériékhő menni — tette le ellenjavaslatát Vidu, akit »Azért«-ot mondani még nem hallott a világ. — Ott van karbit dö-

givee, nekem meg van gyufám, zsebrós-katulám is, lüvődözhetnének azvaa is!

— Mesés! — Orvendezett eszmélve Csíra s a többiek is annyira szí-
vükbe zárták Vidu propozícióját, hogy Barna nem mert előhozakodni fé-
lelemmel párosult aggályaival, amik az utóbbi órákban elszenvedett po-
fonok felrémlésével keletkeztek benne. Így hát nem maradt más hátra:

— Előre! — harsánykodta el a szűkszavú hadparancsot.

Libasorban másztak be a nagykapu alatt és a félszer fedezékébe vo-
nultak. Véri bácsi kisvártatva bezárta a kocsmát és elkanyarodott élete-
párja után a templom felé, a trónt örökölt Barna pedig ötödmagával bir-
tokbavette a »karbidházat«, ahonnan a háznak a gázt szolgáltatták. Szak-
adásig tömött zsebbel kifelé igyekeztek már, amikor Csíra megpillan-
tott egy üres karbidoshordót és felragyogó szemmel ajánlotta:

— Hé! ... Csináljunk igazi ágyút!

— Mibű? — Tudakolták a többiek, mire Csíra világosította fel őket:

— Ebbű a pléhhordóbú! Kilukasszuk a közepit, mint a bokszos katu-
lának, aláteszünk egy vajling karbitot — oszt durrrr!!

Akkora lett az öröm, hogy majd fellökték a gáztartályt. Mindenki
kiabált, helyeselt, lelkenedett s a hevenyében felállított »ágyú« alá ro-
hanvást hordták a karbidot. A »Színest« majd szétvetette a góg, hogy a
faluraszóló ágyúzást náluk tartják meg. Átszellemülten susogta:

— Ez lessz aztán ünnepéj, kisöcséjeim!

Vidu elrévedt:

— Ezé' szép vóna, emberek, ha epp a halélujákó süne ee a zelső
ágyú...

Megilletődve néztek Vidura és Csíra vegyes érzelmekkel köszöntötte
a nemes gondolatot:

— Mekkora ész?! — Hogy a fenébe vered be mégis mindig a zóródat,
amikő eleső? ...

— Az más — tért ki Vidu lekicsinylő hangsúllyal a felvilágosítás elől
és arra gondolt, mekkora dicséretet kap majd, ha megtudják az emberek,
hogy kinek ötlött először az eszébe az ágyúzás gondolata. Hanem...
— Hunnan tuggyuk meg, hogy mikő kezdik énekőni a templomba' a ha-
léluját?

Nagy lett a tanácstalanság, az egyik ugyan bátortalanul megjegyezte,
hogy biztosan harangoznak is majd, de letorkolták:

— Az tavaj vót! Lehet, hogy a zidén eemarád!

Pillanatra leállt a munka, aztán Cipős Gyurka oldotta meg a csomót:

— A Kocsis tud közülünk a leggyorsabban szalanni! Mennyen a
templomhó, oszt amikő énekőnj kezdének, hajcsón vissza!

— Így kő! Naccerű — Helyeselt mindenki, elsősorban Pista, s hogyne
helyeselt volna, hiszen ilymódon ő is tevékeny részese lesz a munkának
és a velejáró dicsőségnek is.

— Hanem — kezdte bajtetőzve Vidu — lassan ér maj' ide... vagy
eleshet...

— Igaz... — fakult hókára a kedvük, de Pista szétvert a boru fel-
legei között:

— Hát akkó meg máj' én is hallelujázok! De valaki figyeejjer az
uccán, oszt, ha meghajja, hogy énekölök, hát csak durrr!

Beharangoztak. Pista a templom, Csíra a kút irányában vágatott el.
Vödör nem került elő sehonnan, így a tenyerükben hordták a vizet a
»lőporra«, de így meg sok gáz párolgott el. Nem maradt más hátra:
Körülállták a karbid-halmot és az izgalmak feszültségének természetes
folyást engedtek. Utána ráborították a sístergő gáztömegre a hordót, rá-

ültek, Gyurka felmászott a kaputetőre s ilymódon mindent előkészítve, mindenki a fedélzeten, néma izgalommal várták a zsolozsmát.

A hordó közepén ütött lyukon át sípolvá préselődött ki a gáz és már-már szédülést okozott, amikor a vércse vijjogásához hasonló üvöltéssel »halléluják« kezdtek hasogatni a békés eget a templom felől. Gyurka ugrásra készen várt már erre, de a hirtelen sikolyok s a nyomában felhangzó harangszó megbénította. Dermedtsége hirtelen felengedett és nagy puffanással ért földet, felugrott, de annyira meg volt már zavarodva, elvesztette orientációját, úgyhogy gabalyodottságában újfent haszavágódott és makogva igyekezett kibújni a kapu alatt — szerencsétlenségére! Mert csak a fejét dughatta ki. Abban a pillanatban érkezett a helyszínre erősen inhalálva Pista, aki a kapu tetején szándékozott bejutni és rálépett Gyurka fejére. Cipős ordítva rántotta vissza a fejét, aminek következtében kis híján lemaradtak a fülei, Pista meg pillanatnyilag iszkolt ebnek rémlette a talpa alól elmozduló fejet s mint hangját elénekelt hőstenor, hörögve vágódott el a járdán.

A tűzréknél ahajt hibátlan volt a felfordulás. Vidu kezében egymásután törtek el a gyufaszálak, Barna reszkető keze nem találta el a lyukat, végül Csíra kapta ki kezéből a kanócot s a hordóra jól ráhajolva belökte a lyukon.

Akkora dörrenést még a legvadabb zivatar idején sem hallottak Csendfalun. Meghallották azt nemcsak a templomban, hanem a réteken is. Hallotta az istentelen detonációt minden teremtettt lélek, csak épp a tűzmester nem, mert azt úgy vágta képen a félszertetőre felvágódó hordó, hogy orrcsonttöréssel ájult a löveg helyére.

Barnának elhaló szívvel várták, hogy majd csak mozdul a koma, de a halálos mozdulatlanság mégis tette serkentette őket, elvonszolták a gázos halomról és elnyargaltak orvosért...

— Inasnak még, ebadta — dörögte Véri, Kocsis, Balázs, Szerda, és a többi bácsi, miközben lemászalták a pofonokat kölkencseik visongó képére, ugyanakkor elrendelték számukra a várfogságot. Sem azelőtt, sem azóta Csendfaluban tankötelessék még nem várták úgy a húsvéti vakáció végét, mint az új, balkezes Áron, Gáborok.

A szülők közösen izzadták ki Csíra orvosi- és egyéb költségeit s ezzel le is zárult volna a rosszlemélkű húsvéti ágyúzás, ha Csíra apja nem bontja meg erőszakos kezekkel a gyermektársadalmat. De elkövette a hibát. Ágyhoz kötött magzatának annyit prédikált vagyonukról, meghogy Csírából úr lesz, gimnazista, egyetemi hallgató, miniszter, hogy mire május végén kissé balra néző orral először látták Csírát a cimborák, a nagyszombati hős, mint nagy jövők várományosa látni sem akarta őket. Az atya örömmel könyvelte el fia elbüszkülését és kerékpárral ajándékozta meg a leendő illusztrist, a kétkerekű csapatát azonban pár nap elteltével sürgősen elrejtették az utca felől kideszkázott magas szénapadlásra, mert a bámulatosan rövid idő alatt Csírának egész fészekalja majorságot sikerült kigázolni az állományból.

A tétlen napok unalmában megfakultak Csírában az álmok és nemsokára visszasírta a régi cimborákat. Így történt aztán, hogy egy nyár-eleji nap már ott találta a régi, megtagadott társaságban, amint tolldíszes indiánokként a kis kacsákat csuzlizták a falut észak felől ölelő csa-

torna vizében. Márton, a vízimolnár pipázgatva szemlélte a szerencsés vadászatot, aztán, hogy a köszvény válogatni kezdett hetvenéves csontjai között, ostort ragadott és szétverte a portyázó törzset. Kocsis Pista, ugysis, mint Bömbőlő Bivaly, törzsfőnök, tisztas távolságból, vészes komorsággal rázta öklét a molnár felé:

— Megájj, Marci, maj' még tanákozunk! . . .

A harcosok vérszomjasan tágultak a nádas felé s már menet közben megkezték a palávert.

— Vörösbőrű testvéreim! — horkant a Bivaly. — A mónár kiásta a csatabárdot . . .

— Hejes — kapdosott a szóba Csíra.

— Csiba! — Feddte meg a főnök, aztán folytatta: — Veszéjbe van a törzs, mápedig azt le kő győzni! Harcossajink javán gyalázat esett! Halál a lisztesképűre!

— Halál! Halál! — Ordított lábát vakarva a harcosok java. — Üssük agyon! Rágyútani a malmot az ijenre! . . . Rabójjuk ki! Rabójjuk!

Mire lebukott a nap a lopással enyhült rablást elkövették. Az egyetlen zsákmányon, Márton bácsi szüzdohányán megosztottak, aztán rágyújtottak. Csíra és Barna kivételével senki sem kapott tengeri betegséget és rajtuk kívül senkisé sem szokott rá a dohányzásra. De Csíra rákapott . . .

Nyílt titok, hogy a szülők valamely ferde előítéletől ösztönözve nem dicsérettel honorálják, ha tapasztalják, hogy tízéves magzatuk tudásszomját teljes vehemenciával a dohányzás mibenlétének felfedezésére koncentrálna. Viszont az is tudott dolog, hogy azt, aki szerencsésen túljutott az első émelegésen, tengertől, dohányzástól szépszerével eltíltani nem lehet. Pofonnal meg éppenséggel nem. Sőt! Csírákat egyenesen katasztrófába: A szénapadlásra pofozták szenvedélyével! S ott a tiltott szenvedély kielégítésére búvóhelyet kereső nikotinista szívrepesve ölelte keblére a nyalábnyi szénában porosodó járműt, a kerékpárt. A praktikus lélek ily módon egybekapcsolhatott kellemest és hasznost, rágyújtott és cigarettázva száguldott karikába. Aztán megtörtént a szerencsétlenség. Hogy a nagy portól vagy füsttől nem látott-e, kiderítenetlen maradt, tény azonban, hogy rosszul vette a kanyart, nekirontott a deszkáknak és kerékpárától kiszaladt az utcára.

Négy méter magasból még puha földre esni sem színöröm, de téglákra, amúgy oldalvást és mindössze a gyomorra hulló kerékpár kormányába kapaszkodva éppenséggel nem az, amire azt szokás mondani, hogy »Juj de jó«! Csíra sem vigadozott tehát, hanem teliszájjal óbégatott, amit különben nem lehetett tőle zokon venni, mert a szabályok pontos előírása szerint is lábtörése volt a nyavalyásnak.

— Hát ezek meg vannak bolondulva — szapult a fiát és a cimborákat Szerda bácsi. — Csak az a jó nekik, ami nem jó, ami rossz, ami a baj, meg az a nem-tom-mi!

Az orvos Csírákat hasig gipszbe tette. Az elkeseredett apa segédkezett, közben panaszkodott:

— Oskoláztatni akartam a fattyút, de most már látom, hogy mesterhöl adom. Nem érdemli meg, hogy urat nevejjek belüle! . . . — Itt Csíra nagy szisszenéssel fájlalta a lábát, mire az öreg a szájára vágott: — Sziii!, eggye-el-a-fene-aszádót! Még néköd áll főjebbe! . . .

Vériék is gondban voltak Barna miatt. Az élénk fantáziájú gyerek ugyan nem követett el annyi rosszat, mint cimborái, de még így is ellentéte volt bátyjának, akit tanítottak. Barna jóesőzű fiú volt, dehát sohasem ért rá tanulni, lekötötte a játék meg az álmodozás. A szőlőben, a holt-Tisza mellett, szívesen dolgozott s az őszbehajló szülők úgy határoztak,

hogy majd ő lesz a támaszuk, rá marad a szöllő, kocsma... Barna sem idegenkedett a gondolattól. Neki Csendfalu volt a világ és határain túlra csak kúszált álmai sodorták néha. Hogy majd hirtelen beérő és saját sorsa fölött is magasan elsuhanó lelkének előre villanó sugarai ezek az álmok, azt nem vehette észre senki, hiszen az élet minden megnyilvánulásában teljesen feloldódó fiú ugyanolyan buzgalommal csúzlizott be ablakokat, mint ahogy órákon át hallgatta a templom balzsamos csendjét, bámulta serény hangyák útjait vagy leste egy kislány játszi szökdecselését. Csak Gazsi érezte, hogy a fogékony, mélynézésű öccs, ha komolyabb fiúk között élne vagy felébredne benne a becsvágy, sokra vihetné az életben. Év múltán, amikor a szép tavaszt ismét nyomon követte a sugaras nyár és Barnával együtt lakott kint a szőlőben, minden alkalmat arra használt, hogy felkeltse érdeklődését az anyanyelv, stilisztika, költészet szépségei iránt. S egy júliusi este nagy örömmel újságot el imáadásig szeretett édesanyjuknak, hogy Barna épkézláb versiket faragott a két év előtti jégverésről...

Az a zivatar hagyta a fiú lelkében a legmélyebb nyomokat. Láta, mint zokog fel szóltalanul, erős apja, míg kint ropogva pusztított a jég. A félórai ítéletidő egész évi bőjtött jelentett számukra és majdnem bezárta Gazsi előtt a gimnáziumot is. És azóta, ha szürke oszlop-felhők gyülekeztek a láthatár szélén, Barna összeszűkültek szemei olyan fagyosan lobogtak feléjük, hogy az felért három viharágyúval...

Hajnaltól estig kevés munka, játék, olvasás és tanulás közben suhantak a napok, gyorsan, mint a holt-Tisza fölött fehéren csillanó sárlatok. A naplementét úszva, a vízben gyönyörködték s amikor barna odvából előbújt és a tókék között feléjük kezdett osonni az este, Gazsi kezében felsírt a hegedű. Barnában a szép gondolatok, álmok ezrei éledtek ilyenkor. Képzelete filmszerűen, elevenen játszotta el neki a vágyott jövőt... látta magát nagy, Gazsihoz hasonló legénynek... muzsikál... nótát ír... dalol... versel... és igen szép, a patikusék Loncijára felette gyanúsan hasonlító leánya olykor ábrándosan pillog reá, a vér pedig len az iránta, Barna iránt érzett »örökbecsű« szerelemről árulkodik a hajadon orcáját üdén füstögetve. — Az »örökbecsű« szót Gazsi Irodalomtörténetében olvasta Arany Toldijával kapcsolatban, pontosan nem tudja ugyan a jelentőségét, de neki szörnyen tetszik s hát szeretne ő is olyan örökbecsű izét összeírni... s hát azt is szeretné, ha emiatt meg Lonci szeretné őt úgy örökbecsűen. Idáig érve ábrándozásában annyira elérzékenyült, hogy nagy sóhaj kíséretében kettőt is szippantott az orrán, aztán Gazsira kérdezett:

— Mondd, Gazsi... ugy-e a szép úrikisasszonyok feleségül mennek azokhoz, akiket igen szeretnek?

— Nem mindig, öcsi — állt meg a vonó Gazsi kezében. — Sokan hiába szeretnek... Dehát nem az az egyetlen szép, nem is az a legszebb az életben, hogy az ember boldog-e és nős-e, hanem, hogy ér-e valamit, különb-e az embereknél.

Barnának eléggé idegenül hangzott ez s bár nem értette, izgatta. Kisvártatva megszólalt:

— Aztán olyan nagyon szép az a... aza-zizé?...

— Nagyon... Nekem a legszebb — válaszolta halkán, messziről a fivér és úgy gondolta: Igen, így kell ennek lenni, jobb lesz ehhez szoktatni magát, mint Sándor tanár úr Anikójáért késeregni.

— Bátya, ha má' nagyon sok, há minden iskolát kijártá, akkó mi lesz?

— Mérnök szeretnék lenni. Gépészmérnök.

— Sok gépet láttá má?

— Sokat...

— Oszd maj' te is tucc csináni?

— Talán...

— A repülőgépet mi hajtya a levegőbe'?

— A légcsavar. Azt meg a mótör. Azt meg benzin — türelmetlenkedett Gazsi, aki nagyon kezdte érezni, hogy »a szép úrikisasszonyok« néha igen neveletlenek, akkor sem hagyják el a szegény diák szívét, ha még az emléküik is mázsás súllyal nehezedik rá, préseli össze. Fájt neki, hogy nem vigyázott jobban a szívére, fájtak tizenhét évének örömtelen napjai s hirtelen az is, hogy öccsének olyan elutasító rövideggel válaszolt. Engesztelő kedvességgel fordult hozzá: — Durmoljunk egyet, Barna. Kicsit fáradt vagyok ma. Holnap inkább mesélek neked a rőneszanszról, Leonardóról, Michelangelóról és a többiekről.

Barna örvendezve bújt ágyba, fantáziája ide-oda ugrált kicsit, aztán fennakadt a repülőgépen. Elalvásig azzal bibelődött és kutatta; Honnan, kitől és mi módon lehetne szerezni öt liter benzint? ... Mert repülőgép a még csak akad.

Gazsi kiadós galibának vette volna elejét, ha bővebben foglalkozik a repülőgéppel vagy legalább megmondja, hogy a kubikosok talyigája egyáltalán nem alkalmas jószág a távrepülésre...

A vasárnapi kismisén Cipős Gyurka figyelmeztetőn rúgta bokán Kocsis Pistát és a Credóba belesziszegő cimborának fülébe súgta:

— Megkerült a Színes!

Csakugyan, ott volt a misén a remeteségéből megtért pajtás, aki áldás után hívón forgatta a szemét feléjük. Titokzatos némaságba burkolózva ballagott velük a csatornapartra, ott aztán kinyilatkozta:

— Ókeánt repülünk mámma, kisöcséjjeim!

A hatás nem maradt el. Szomjas fülekkel hallgatták Barna fontoskodó beszédét, aki magasztosan vázolta előttük a nap jelentőségét, majd élénk színekkel ecsetelte a repülés fenséges gyönyöreit s azt, hogy mindez milyen meghatóan egyszerű, mindössze öt liter benzint kellene venni a patikából.

— Hol repülünk — kérdezte a ritka esemény küszöbén zordonan Pista.

— A szőlőben.

— Úgy döntöttek, hogy a benzint közösen veszik, helyesebben vétetik meg Viduval, akinek szabó az apja, szüksége van benzinre a ruhák tisztításánál, így nem szúr szemet a patikusnak a benzinvétele és nem kérdezősködik idő előtt.

Vidút könnyű volt előkeríteni s vele szót érteni. Még a fülei is rezegni kezdtek az izgalmak előszelétől.

— Nem bánom, én hozok benzint, de akkó ém is repülök elősszörre — kötötte ki Vidu, akire az »ezé« mellett az »ém«-ről lehetett csalhatatlanul ráismerni a legsötétebb éjfélnben is.

Barna eddig bizonyosra vette, hogy ő repül fel először, most sem vette szívesen, hogy Vidu elorozza az elsőséget, dehát sarokba volt szorítva és kis huza-vona után beadta a derekát.

Mihamar csentek egy szalmafonatos nagy üveget, megvették a benzint és vígan porzott alattuk az út a szőlő felé. Barna közben elmondta, hogy Gazsi estig marad otthon, idő hát lesz a repülésre, ha gazdaságosan bánnak vele és ki-ki csak addig marad a levegőben, míg ezerig számol. A

gépet nagyjából előkészítette már. Epp két hete, hogy új kereket csinált neki a bognár, alig lötyög, teljesen zajtalan, csak jó gyorsan kell forgatni, a többit a szárnyak és a benzin elvégzi.

Kint pillanatok alatt előkerült a tragacs. Krajcáros szögek, harapófogó, kalapács hullott a földre, egy perc — kis igazítás, bepásztítás, szögezés — s az imént nagy reccsenéssel letépett árnyékszékajtó már szárnyként terpeszkedett a tragacson, erősen, mint a cövek! Ezután a mótort, kereket, tengelyt látták el bőségesen üzemanyaggal, leoldották a kútról a kötelet, hozzátoldták a szomszéd elkölcsonzótt pányváját, majd a kétágú létra került a terebélyes, vén diófa alá. Most jött csak a munka dandárja, de a hozzáértő, szorgos kezek óra teltén győzedelmeskedtek, alig szakadt belőlük félezer »hó-rukk!« s a montőr, Színes, már leharsánykodta a fa hegyéről:

— Kifutón a gép! Pilota előre!

Ahogy Vidu a fának ugrott erre! Ahogy kúszott!! A harkály köszvényes hernyóvá lassudott volna Vidu fürgességéhez képest! Barna az egek alatt mégegyszer ki akarta oktatni a teendőkről, de Vidu leintette:

— Haggy, ember! Tudom ém, hogy mit, hogy kő!

A montőr erre lemászott kötelet ragadni.

Főnt megnyikordult a kerék és lent megfeszült a kötél.

Vidu a szárnyakon ülve ádáz dühvel kapdosott bele a küllőkbe, tekintete hol a felhőket hegyezte, hol meg rebbenve taksálta a mélységet.

A lentiek már félholtak voltak az izgalomtól, amikor végre dobhártyán ütötte őket Vidu parancsszava:

— Indijj!, föl a magosba!

Egyszerre rugaszkodtak neki a kötélnek. Egy pillanat és a szárnyak kivágódtak a lombok közül. Mégegy pillanat s a büszke gépmadar sziszegve szelte át a levegőt. Aztán több pillanattig tartott, amíg a veszettül siránkozó pilótát kihalászták a trágyadombból, amely szerencsére közvetlen a diófa alatt ékeskedett. Annak köszönhető, hogy Vidu huszonhét kisebb-nagyobb zúzóadás és horzsolástól eltekintve mindössze a bokáját ficamította ki.

Hanem igazuk volt a régieknek, akik először találták ki, hogy nemcsak a hiba van ott, ahol a baj, hanem a segítség is. Mert Vidu klárnétolását is meghallotta az öreg csósz, egy-kettőre a repülőtéren termett és két szusszantásnyi idő alatt helyrerántotta a pártütő bokát. Ezek után egyenlő arányban osztott ki Lindberghék között négy darab akkurátos csószpofont, amiből a személyzet nyomban kiokoskodta, hogy a »Szöllőhegy« területéről mára immáron eltanácsoltattak.

Hazamenet fogadalmat tettek a történetek feletti hallgatásról, de Vidu már a nyolcadik pofonnál esküszegő lett és eldadogta a kedves szülőknek, mily viszontagságok között ment oly pogányul csúffá a ruhája és jómaga. Vidu apjával egyaránt a többi illetékes atya is elszörnyedve fogadta az új csíny hírét és ki-ki vérmérséklete szerint ragadtatta magát tettelegességre.

*

Eljött a szeptember. Barna mindéhesebben és gyakrabban bújt könyveibe, megfogytak a csínyek, kópéságok: A csikói vér lassan elpihent.

SZTEVÁN SZREMAC:

Pech

Belgrádi életkép a mult századból

— Tessék! Herein! — csendül egy női hang a B utca 13-as számú ház lakásából.

— Jónapot! Bocsnát... Elrendelték, hogy ebben a házban én írjam össze az ember — és állatállományt — mondja az összeíró úr, miközben félénken hajlongva bemegy a szobába.

— Jaj, bocsnát uram, hogy ily rendetlenségben vagyok! Dehát ebben az időben nem számíhattam vizitre — mondja a háziasszony egy nagy kendőt kapva magára, és a szoknya sliccét igazgatta. — Úgy belemerültem ebbe a virtsaftba, hogy magamról egészen meg is feledkeztem. Tudja uram, a szorgalmas ember mindig talál munkát.

— Óh, semmi, semmi! Hivatalos munka és nem fog sokáig tartani — mondja az Összeíró úr, majd a házigazda és a ház férfi- és nőtagjai után érdeklődik.

— Három férfi és négy nő... Izé... Fordítva... Vagyis, várjon csak. — Szóval: Próka, a férjem, Ácika és én (vagyis a Próka felesége), Sára, Rakila és Pijada... Igen, éppen ennyi. Két férfi és négy nő — vagyis éppen annyi, amennyit mondtam. De, pardon! Be kell-e jelentenem a pancsevői vendégünket is, Emilia kisasszonyt?

— Igen, őt is.

— Tudja, Emilia Pancsevóról jött vendégségbe. Muszáj volt szegénynek, el kellett szöknie, mert a kérők miatt sem éjjele, sem nappala. Hozzánk jött, dehát hova is mehetett volna? Mert tudja, mi ugyan itt Szerbiában élünk, dehát azért mégiscsak azok maradtunk, akik voltunk. De maga uram bizonyára nőtlen?

— Igen, asszonyom.

— Nahát! De miért nem ül le?! Azonnal láttam, hogy nincs felesége. Mert hát egy fiatalasszony egy ilyen embert, mint ön, egy ilyen gavallért, dehogy is eresztene ki a házból még föl nem varrta azt a harmadik gombot a télikabátjára. Ejnye, ejnye, hogy lógnak azok a cérnaszálak, mint valami rojt! Kérem, kérem, ne szabadkozzék, hanem csak üljön le, mintha otthon volna.

— Óh, kérem — mondja zavartan Összeíró úr és letelepszik, mint kotlós a tojásokra.

— Látja, látja, ezek a gazdasszonyok és mosónők tönkreteszik az ilyen fiatalembereket. Persze, törődnek is azok valamivel! Csak a házbéren jár az eszük, dehogy a szobaúr ruháját rendbetartanak, arra már nincs idejük! Naplopó népség! Kérem, vesse le a kabátját, nem nézhetem

ezt a rendetlenséget! Adja csak ide! Véletlenül van egy éppen ilyen gombom, kérem, ne ellenkezzék, hisz ez kötelességem — mondja az asszony s Összeiró úrról leerőszakolja a kabátot épp úgy, mint a pincér a fizetni nemtudó vendégről.

— Így, látja. Csak nem kell akadékoskodni!

— Oh, kérem — mondja zavartan Összeiró úr. Előhúzza a dohánytárcát és cigarettát sodor.

— Ön uram, ugyebár — bocsánat, hogy ilyen merész vagyok — ön ugyebár hivatalnok? Nem? — mondja a háziasszony a cernát csomózva, majd hozzálát a gombvarráshoz.

— Igen — feleli Összeiró úr cigarettára gyujtva.

— Tényleg?

— Hát... Igen... Hivatalnokféle vagyok.

— Valóban?

— Közoktatásügyi hivatalnok.

— Közoktatásügyi?

— Tanár... Vagyis... Izé... Gimnáziumi előadó.

— Ah, szóval professzor! Nahát, ez szép! Művelt ember. Jólnevelt... Ugye-e, maga olyan tudományos könyveket is ír? Hát ez nagyon szép! Az ilyen embereket mindig nagyon tiszteltem. Úgy! Ez a gomb kész. De nini, hisz ez a negyedik is lóg, éppen csak hogy le nem szakad. Nahát egyúttal ezt is rendbehozom! — fűzte be a cernát a háziasszony.

— Oh, kérem — röstelkedik Összeiró úr — ön asszonyom igazán nagyon kedves...

— Magának biztosan nagyok az igényei — varrja az asszony a negyedik gombot. — Természetesen, hivatalnok-ember... Vagy talán még nincs is választottja?

— Hát, az bizony nincsen.

— Ugyan, ugyan, ismerem én magukat! Minden úr ilyen! De mondja, mire való ez az összeírás? Az adó miatt?

— Ah, dehogyan. A lakosság számát akarjuk megállapítani. Tudja, a statisztika miatt.

— Igen, értem. Szóval, azt tetszik mondani, hogy a statisztika miatt? Nahát, képzelem! Tudja, éppen azon töröm a fejemet, mit csináljak ezzel a pancsevői vendégünkkel, hiszen ez a lány nem szerb alattvaló. Kár! Nagyon szép lány! Kár, hogy nincs itt, hogy bemutathatnám. Biztos vagyok benne, hogy tetszene magának. Nagyon sok kérője van, egyik jobb parti, mint a másik. Csupa főhadnagy, őberlajtnant, meg hivatalnok. Azok a betyárok kiszaglásták, hogy ez a lány jó parti. El sem hinné uram, mennyire ostromolják.

— Valóban?

— Na ja, freilich! Olyan parti, hogy no! Mondja, volt maga Pancsevón?

— Nem voltam.

— Tudja, ott Pancsevón az a ház a Trombita vendéglővel szemben az övé. Egyetlen gyerek, a nagybátyjának meg a feleségének rajta kívül senkijük sincs. Így, ha azok meghalnak, ez a lány fog örökölni utánuk. És az övé az a raktár is a nagyutcán, illetve az övé lesz, ha a nagynénje meghal. Ez az ő erbsaftja. Aztán-Becskeréken... De igaz is, volt maga Becskeréken?

— Nem kérem, nem voltam.

— Kár. Ha járt volna ott, biztosan látta volna azt a kétemeletes házat ott a Bega hídján mellett. Látja, ez is az övé. Igaz, egyelőre pör alatt van, de azt mondja az ügyvéd, hogy a pört egész biztosan, hamarosan megnyeri. Ez olyan biztos, mondja az ügyvéd, mintha az a kétemeletes ház máris a zsebében volna. És aztán készpénze is van, 10.000 forintja, ezüstben. És kicsoda stafirungot kap! Bizony! Nagyon gazdag lány ez, igen, tisztelt uram!

— Valóban? Ezt nem is tudtam — mondja az Ossiéiró úr.

— Én mondom magának, ez olyan szerencse, aminél nagyobbát egy fiatalember sem kívánhat magának. De tudják ezt mások is! Bizony, drága uram, akadt ennek a lánynak szerencséje, nem is egy. S még hozzá, kicsoda kérői voltak! Egy oberlájtnant meg is kérte, de aztán Königgrécnél megsebesült és a sebje bele is halt. A lány sokáig gyászolta, nem is akart férjhezmenni, de hát addig unszoltuk, hogy végül is a kedvünkért beleegyezett, hogy férjhezmegy.

— Königgrécnél?

— Izé... Nem is tudom... Csak azt tudom, hogy eltűnt... Elment és többé nem jött vissza. Bizony, drága uram, én sem vagyok olyan buta, tudom én a történelmet és ismerem a tudományokat! Königgréc vagy valami más hely valahol messze... Úgy bizony — mondja az asszony, a felvarrt gombot szemlélve.

— Hát asszonyom, nagyon köszönöm, de nekem mennem kell!

Rögtön, azonnal. De nini, hisz a kabátujj is rongyos! És a bélés is el van szakadva! — fordítja ki az asszony a kabátujjat. Meg lesz ez is azonnal... Tudja, ez a lány olyan ügyes, hogy az valóságos csoda. Tud kötni, varrni, főzni, sütni, takarítani, vendégeket fogadni... Némétül is beszél, hogy öröm hallgatni. Olyan tortát süt, hogy a vicispán is megnyalhatja utána az ujját. Bizony, annak semmi hibája sincs.

— A kisasszonynak?

— Ugyan már, nem a kisasszonynak, hanem a tortának. Ez a lány nem olyan, mint ezek a szerbiaiak, akik csak a pucchoz értenek, akik festik a szemöldöküket, a gyuevecsot pedig a török pékhez küldik. Ez uram mindent maga csinál és maga is süt. Hogy milyen fánkot, milyen köttést tud csinálni, hát az valóban mesés! És milyen pénztárcát horgol! A közepébe szívet hímez, de még nyilat is bele! Tudja, ha, mondjuk, ez a lány a maga felesége lenne, de hogy is engedné, hogy maga így gomb nélkül, rongyos kabátujjjal szaladgáljon. Rendbehózná ez magát, mert olyan ügyes varró, hogy nem találja párját. Tudja, nem azért mondom, mert a rokonunk. Különben majd meggyőződik erről személyesen is. Lesz alkalma hozzá.

— Hát nagyon köszönöm, asszonyom — húzza föl Ossiéiró úr a szerencsésen kijavított kabátot.

— Hát akkor, szóval, meg is egyeztünk. Hétfőn, újév napján, legyen szerencsénk. Látni fogja a jövődöbelijét. Különben is ezeket a cédulákat addigra majd kitöltjük.

— Oh kérem a legnagyobb örömmel — mondja az ember- és állat-összeiró, azzal gyorsan megragadja a kilincset és sietős léptekkel igyekszik kifelé. Szidónia asszonyosság azonban egész az utcaajtóig a sarkában marad és szakadatlanul Emilia kisasszony mesés gazdagságáról, neveléséről, erbsaftjáról, stafirungjáról és egyéb jó oldalairól beszél.

— Hát asszonyom, Isten önnel!

— Oh, nein! Ezt nem vállalom! Úgy tessék mondani: Auf Wiedersehen! Bizony, a viszontlátásra!

— Hát, a viszontlátásra — mondja az Összeíró úr és sietve beoson a szomszédos házba.

Elmult december 30-ika, majd 31-ike is és felvirradt az újév napja. A B. utca 13-as szám alatti házban nekikészültek a vendégvárásnak. A vizitszoba asztalán album, rengeteg kagyló, nagyok, kicsik vegyest, Emilia kisasszony ismerőseinek a névjegyei, az osztrák hadsereg minden fegyverneméből. Itt hever a népszámlálási lista is. Egy kicsiny, göndör-szörű pincsi hever rajta (Emilia kisasszony remekműve) fehér gyapjúból. Piros nyelvecskéje is van, szinte hallatszik a lihegése. A feje kócos, nyaka körül kék pántlika ékeskedik. A kanapén és a székeken rengeteg csipke, kék és vörös szalagokkal díszítve. Emilia kisasszony a kanapén üldögél. Fejét egyik karjára támasztva olvasásba mélyed, Heinét olvassa, de időnként hallgatózik. Mikor az utcáról lépéseket hall, szemét azonnal lekapja a Heine-kötetről. Sokáig olvas, míg végül az utcaajtó becsapódik és Szidónia asszonyság berohan a szobába:

— Ez ő lesz!

Azzal az asszonyság is letelepszik a kanapéra.

Rövid szünet. Szidónia asszonyság és Emilia kisasszony úgy ülnek, mint valami fényképész-műteremben. Az előszobában megszűnnek a léptek. Valaki köhög.

— Tessék! Herein! Parancsoljon befáradni! — biztatják mindketten a látogatót.

Az ajtó kinyílik s megjelenik egy szalutáló csendőr.

— Itt lakik az a magyarországi frajlájn?

— Kérem, kit keres? Ki küldte magát?

— Az az összeíró úr küldött, aki a napokban itt járt. Aszongya, fogd ezt a dinárt és aszongya, aztán is kapsz egyet, oszt eriggy a 13-as számú házba, oszt aszongya, fordulj balra, aszongya, van ott egy magyarországi frajlájn, oszt aszongya, hozd el onnan az összeíró listát, ha, aszongya, kitöltötték már.

— Miiii? Hát az az úr nem jön? — csodálkozik Szidónia asszonyság.
— Na, ez szép!

— Nem bizony! Eriggy, aszongya, helyettem, oszt aszongya, ha visszagyüsz, még egy dinárt adok. Ha pedig elhozod az összeíró listát is és nekem nem kell odamenni, hát, aszongya, adok akár két dinárt is.

Azzal a csendőr fölveszi az asztalról a listát, összerántja a bokáját, tiszteleg s nagy sarkantyúpengéssel távozik.

— Nahát! hisz ez egy közönséges alak! — csodálkozva néz egymásra a két dáma.

Fordította: Hornyik János

ÖRTŰZ FÉNYÉNÉL

„Falú és város“

A régi szabadkai újságírotársadalom egyik tagja »sajtó-múzeumot« létesít. Ez lesz Közép-Európa első sajtómúzeuma, amely, ha mód lesz rá, még az idén megnyílik a szabadkai városi múzeum keretében. Sok érdekes dolgot kodtak össze a számára. Kossuth első falragaszától kezdve, amelyben meghírdette, hogy »a sajtó szabaddá lett«, van itt sok érdekes újság és minden más, aminek köze van az újságíráshoz. Minden lapból, amely Szabadkán az utóbbi száz év alatt megjelent (1848—1948), egy-egy példányt őriz a kis múzeum. Nézelődünk a lapok között és kezünkbe akadt egy kis formátumú lap, amelynek hangzatos és mégis szerény címe ez:

FALU ÉS VÁROS

Társadalmi, gazdasági és irodalmi hetilap. Első évfolyam, első száma megjelent Szuboticán 1929 január 20-án. Megjelenik minden vasárnap. Ára 1.50 dinár. Nyolc oldalas volt a lap, amelynek első számából is kitűnik, hogy a FALU ÉS VÁROS a marxista gondolat szolgálatában állott és a háború előtti szabadkai illegális kommunista párt szószólója volt. Így szólt az első szám Bevezetője:

»Új lapot adunk az olvasó kezébe!«

(Új lapot... Tehát a Zsivkovics diktatúra által január 6-án betiltott Szervezett Munkás helyett...)

»A tudomány, a művészet és szociológia eredményei alapján nevelni és tájékoztatni akarjuk a falu és város dolgozóit. Azt szeretnők, ha a szellemi gazdagodás közösségében találkozna a nép két nagy rétege: a munkás és a paraszt, akik leginkább el vannak zárva a tudás kincsétől. A fejlődés, a jövő nagy feladatokat ró a népre, a falura és a városra és ezeket a feladatokat az a tudomány világítja meg legjobban, amely mindentől távol csak egyet keres: az igazságot. Az új lap, amelyet a legjobb remények között bocsátunk útnak, az igazság lapja lesz, azé az igazságé, amely a falu és város dolgozóit összefogja és munkában egyesíti. A szellem kis mécsesét gyújtjuk meg, hogy a mécsvilág mellett a testvérkéz megtalálja a testvérkezet.

Az olvasó szeretetébe ajánljuk a »Falú és Város«-t.»

A lap tulajdonosa és felelős szerkesztője Bisztricski Lajos volt, aki az impresszum szerint Szuboticán, Zapadni vinogradi 2. szám alatt lakott.

Ki volt Bisztricski Lajos? Ez a kérdés érdekelt elsősorban. A mozgalom idősebb tagjai szerint zentai származású cipésmunkás, a mozgalom hű tagja volt... Kevesen emlékeznek a beteg testű, tuberkulotikus sápadt arcú emberre, akinek a neve alatt a legsúlyosabb időben jelent meg egy bátorhangú kommunista lap... Sok minden történt azóta.

Bisztricski nincs az élők sorában. Ki tudja, talán sírját sem jelzi tábla. A sajtó e bátor és harcos munkásának neve azonban mindig élni fog. Az ő neve is ott szerepel a szabadkai sajtó történetében és méltán díszhelyet foglal el.

Lapozzuk át a Falu és Város nyolc számát. A jugoszláv katonai diktatúra közegei végül is észrevették a lapot... S ez a Falu és Város végét jelentette. Mindenestre jellemző az 1929. év első hónapjaira, hogy a hatalmas belügyi apparátus, amely Szubotcián, elsősorban a bunyevác-horvátok zágrábi orientációja ellen irányult, egyáltalán nem vette észre a tiszta marxista szellemben szerkesztett lapot, amit nyilvános nyomdában, a Fischer és Krausz nyomdában állítottak elő.

A bevezető után az acéldiktátorokról rántotta le a leplet a Falu és Város, majd a mondizmusról írt tájékoztató értekezést. A művészetről-osztályművészetéről, a szocializmusról és a parasztságról ír, Engels tételére hivatkozva. Az ifjúmunkások helyzete Cservenkán — Megnyílik a Munkás segély napközi otthona Szubotcián — Valami büzlik Ausztriában — A munkásbizalmi választások a zágrábi vasúti műhelyben — A belovári »Vibyral« cipőgyárból — Munkásmozgalom és antialkoholizmus — Mindnyájan a munkásbizalmiak választására! — Téli vers Szőnyi Pétertől — A független szakszervezetek bezárása és külföldi hírek cím alatt sok érdekességet hoz a lap első száma. Figyelemre méltó a független szakszervezeteknek a jugoszláv diktatúra által történt bezárásáról írt cikke, amelyben ezeket is írja:

Szombaton, január 12-én megjelent a szuboticei munkás otthonban Pusin komeszár két detektív kíséretében és a főkapitány végzése alapján feloszlottnak jelentette ki a független szakszervezeteket. A helyiségeket lezárták és lepecsételték.

Hétfőn, január hó 14-én délután Pusin komeszár újból megjelent a munkás otthonban megfelelő kísérettel és a reformisták valamint a grafikai munkások lefoglalt adminisztrációját a hatóság visszaadta, a munkáson könyvtárát a reformisták rendelkezésére bocsájtotta. Ezen alkalommal újból kimutatták a szocdemek a foguk fehérlését, mert a független szaktanács és a vasmunkás csoport tulajdonát képező szekrényt, amelyben a nevezett szervezet iratai vannak, erőszakkal magukhoz ragadták. Természetesen, Pusin komeszár nem tudta ezt megakadályozni, mert a szocdemek azt mondták, hogy az övéké. Ezek után a vasmunkások néhány vezető tagja megjelent Turanov politikai kapitánynál és panaszt tett a szocdemek ellen. A kapitány kijelentette, hogy nem volt senkinek joga ahhoz, hogy az említett dolgokat eltulajdonítsa és ha mégis megtörténne, úgy forduljanak az illetők a bírósághoz, mert ő nem lehet bíró.

Általános a munkások között a felháborodás a szocdemek ezen legújabb mahinációjára, különösen Petrovics Lázár kamarai megbízott ellen, akinek kötelessége lett volna megvédeni a függetlenek vagyonát az erőszakos eltulajdonítástól azonban úgylátszik, hogy ő a főinrikus, az egyenlenséget szító főmester. Munkások, ne felejtsetek ezt el a kamarai választások alkalmával. Gy. P.«

E cikk nem szorul magyarázatra...

A Falu és Város felvetette az első szuboticei napközi otthoni létesítésének eszméjét, még pedig mindjárt az első számban és a napközi otthon életre is hívták! A második számban már felhívást intézett a munkás szülőkhöz, hogy gyermekeiket adják be a Munkássegély gyermekotthonába s a munkásnőket, akik tehetik, ingyen vállalják hetenként egy-

szer a gyermekek feletti felügyeletet, mert minden pénzt a gyermekeknek akarnak költeni.

»Be a Munkássegélybe!« — adta ki a lap a jelszót és ennek meg is lett a foganatja. A lap 7. száma már közli, hogy a napközi otthon ünnepélyes megnyitása 1929 március 3-án lesz délelőtt 11 órakor a Munkássegély helyiségében, a Sántha szanatórium melletti óvoda épületében. Egyben a lap felkérte a Munkássegély gyűjtőit: Halasi Juliát, Franjó Tonkát, Antun Vukovicst, Djuró Pucárt (ma Bosznia-Hercegovina kormányának elnöke), Gubicsák Pétert, Borsódi Istvánt, Horváth Dezsőt, Fischer Mihály, Milán Varjaskit és Húgó Löwingert, hogy a megnyitás előtt 10 órakor jelenjenek meg.

A nyolcadik, utolsó számában a Falu és Város beszámolt a megnyitó ünnepségről és igen nagy jelentőséget tulajdonított a kis jóléti intézmény megalakításának, majd ezt írta:

»A szuboticei kulturális élet száraz sivatagára vasárnap néhány csöpp eső hullott. Megnyílt az első Napközi Otthon. Tizenöt proletár gyerek kapott benne hajlékot. Nem sok, de kezdetnek biztató. Örülünk rajta. Azt hisszük, ha 15 kis proli erősebben fölverte indul neki a munkásélet kemény harcának — ez is eredmény. De hisszük, lesz több is. És jönnek még nagyobb eredmények is.

Ez a néhány csöpp eső a mi rothadt életünkben jól esett nekünk. És amíg nem jön a vihar, szeretnénk, ha ez a néhány csöppi záporrá sűrűsödnék.

A Napközi Otthon 15 kis proliját a szuboticei munkásság meleg szeretetébe ajánljuk.«

A lap éles támadást intéz a szuboticei villanytelep igazgatósága ellen, miért éhbérért 14—16 órát dolgoztat, naponta a munkásokkal.

»Barbusse amnesztiát kért a romániai politikai foglyoknak. — Marxizmus és művészet. — Krokodilkönnyek cím alatt Topolya község vezetősége ellen ír és ezt mondja:

— Nem alamizsnára van a munkásnak szüksége. Neki joga van élni éppúgy, mint a jómodú polgároknak. Gondoskodjon a község munkáról, ha pedig nem tud munkát adni, akkor adjon emberhez illő munkanélküli segélyt a munkanélkülieknek!

»Munkabérek és a gazdasági helyzet« című vezércikkben a 3. számban kimutatja a lap, hogy a földmunkás napszámja, miután egy évben csak öt hónapot dolgozhat, átlag 5—8 dinár. »Hogy ebből a keresetből hogyan lehet megélnie egy családnak, arra csak a földmunkás tudna igazán válaszolni. A földmunkás előtt a munkanélküli segély ismeretlen fogalom. Ezekkel a tömegekkel sem a községek, sem az állam nem törődik. Teljesen ki van szolgáltatva a gazdák és a földesurak önkényének.«

»Így festenek az állapotok nálunk. Tetejében mindezeknek a tarthatatlan állapotoknak, az osztálytudatos munkások szakszervezetei fel vannak oszlatva, amelyek eddig védték a dolgozó proletárok érdekeit, segítették, támogatták őket ezen nehéz rendkívüli időkben. A szocdemek pedig meglehetősen dörzsölik a kezüket, farizeus pofát vágva, nyugodtan emésztenek a jó állásokban.

A nő, mint munkás, mint anya és mint nő címen érdekes cikksorozatot indított a lap, amelyben többek között kimutatta, hogy »a proletár gyerekek nem egészen ötven százaléka éri csak el a 15. életévét.«

A krízisről is vezércikkben írt a Falu és Város, megállapítva kövér betűkkel, hogy »nem tud segíteni a tőke, hiába koncentrálnak, mint ilyenkor lenni szokott, fejét vesztí. Ismét a legsilányabb öngyilkos eszközök-

höz fordul: a bérleszállításhoz, a munkaidő felemeléséhez. A bérleszállítás a piac vásárló erejét rontja, a csődök szaporodni fognak, a munkaidő felemelése a munkanélküliséget növeli.»

Béres Imre »a noviszádi munkásság egyik legjobb harcosától« búcsúznak a noviszádi osztályöntudatos földmunkások. Béres műtét után életét vesztette és 1929 január 26-án volt a temetése. A noviszádi osztályöntudatos munkásság kegyelettel fogja megőrizni Béres Imre emléket — írja a közlemény.

Lehetetlen egy cikk keretében megírni mindazt, amit e bátorhangú újság írt. Csak ízelítőt adtunk annak bizonyítására, hogy a háború előtti mozgalom lapjai nem ismerték a megalkuvást. A Párt ugyan törvényen kívül volt helyezve, de élt és harcolt. Bátran és szemtől szembe!

A hatalom a nagybirtokosok kezében volt, különösen ezen a vidéken. Nagybirtokos volt a vidék »Gyuszija« is. A Falu és Város február 27. száma »Mikor a nagyságos úr mulat« címen ezt írja róla:

»Munkanélküli ödöngéseim közben betértem egyik vendéglőbe (Topolyán), hol szólt a tamburazene, mulatott a Gyuszi nagyságos úr, több száz lánc föld boldog tulajdonosa. A zenészek mind szegény nyomorgó proletár családapák, szinte sóhajokkal csalva ki az érzékeny húrokból, hogy legyen kenyér és meleg szoba... A nagyságos úr vad, szilaj s undorító. Vérlázító tréfára ragadtatja el magát, nem is tréfára, hanem minden szegényt rettenetesen megalázó brutalitásra. Elkiálltja magát: Antus! Tátsd el a szádat, hadd köpjek bele, minden köpésért száz dinárt adok és a szegény proletár zenész a kenyérért — óh, borzalom — eltátotta a száját és a nagyságos úr abba köpködött, majd egy másik zenésznek a sapkájába vizelt, amit az túrt, hogy legyen kenyere családjának... Az undortól és gyűlölettől szinte támoilyogva mentem ki a szabad levegőre, hol nem láttam tovább munkástevéreim megcsúfolását...«

A Falu és Város megírta az igazat. Csak az igazat írta meg. Ezért tiltotta be a diktatúra a nyolcadik száma után...

Igénytelen kis múzeum ez a sajtómúzeum, amelyből könyvekre menő adattár van. Egyszer majd valaki feldolgozza s a mai nemzedék majd akkor láthatja, hogyan küzdöttek a felszabadulás előtt a Párt alkotó elemei, kik voltak azok és milyen is volt az élet akkor, amikor Európában 10 millió munkanélküli élt...

DÉNES JÓZSEF

A születés pátosza

Beszéltem erről-arról, csak beszéltem,
pedig mondani kellett valamit,
s hallgatni ott, hol igazabb a csend.

Én beszéltem, bár most kezdek csak élni,
s az első szónál kéne tartanom,
hogymegyek: kellek, hát vagyok!

Hang vagyok, mely holnapra felrikolt,
nincs még, de visszanyelni nem lehet;
s vagyok győztes, a győzelmére váró.

Mester kezében szép elgondolás.
Szerszámért nyult, de fáradt volt, letette:
»Most alszunk egyet. Holnap megcsináljuk.«

Vagy dinnye vagyok déli dinnyeföldön,
a gazda felemel és megkopogtat,
majd szól: »Hadd érjen még egy keveset.«

... Én balga, megidéztem a halált is,
és szóltam fellengzón: »Takarjatok le,
síromra sűt a nap.« — És ellágyulva:

»Levetem lassan a ruhám, a testem,
és megsimítom, úgy vetem le.« — Hévvel:
»Meghalok, hogy kiszálljon a halál

a gyilkosok fejéből.« — Ám szememnek
az, amit idefönn lát, és fülemnek,
amit itt hall, egyetlen élete.

Más áldozatra tanít a világ,
vélt kínomra rím, amit mond: halottnak
könnyű túrni, te élve légy erős!

És szebb is így. Ni, dagad a szobám,
ha pumpálja a fényt belé a reggel,
s négy hulla-fal közt megdobb a vers.

Vagy este, ha felforr a férfitér
eremben, szívem szerelem-vizek
élet alá televénnyé puhítják.

Most kell szólnom, s fontos lesz, amit mondom,
nem játék-csörgő botor baba-kézben,
s aszott ujjak között perc-olvasó.

Kellek, vagyok. Sok költemény-forgácsot
pattant le még énrólam az idő,
hogy elférjek a halálban. Akár

a föld, nagy vagyok, s termő, mint az ihlet:
botnak lenni, ha kell, a kor kezében,
s bársony békére szavakat keresni...

1951. IX. 22.

Szerelem után

Ha tudtam volna, hogy ilyen rövid lesz
a szerelmed,
több gonddal őriztem volna
mindent, ami teveled elment,
ami elment.

Löbögtem. Babonás faggyúgyertya.
Reszkettelek.
Jöttél s egy percig szemedben égtem.
Aztán elfújtál és kihunyt a szemed.
A két szemed.

Mért fáj? Hisz minden arra készül,
hogy vége legyen,
nincsen örök, tehát nincs
boldogtalan és bús szerelem.
Csak szerelem.

Mégis. Ha most valaki jönne,
azt mondanám:
Gondold meg. Én már egyszer szerettem.
Tudok felejteni. S hideg a szám
talán.

Véletlen lány, ha zúzos csókom
hozzád viszem,
benned sem hiszek, mint semmiben, amit
érintet egyszer a szívem,
jaj, semmiben.

Mert kettő közül egynek nem szeretni
mindig lehet.
De ha nem így van, melyiknek rosszabb:
amelyik nem szeret,
vagy amelyik szeret?

Ezt mondanám. A rád-gondolást is
lassan-lassan feledve;
mert különben ugyan ki gondolna
az őszi szélben forgó levelekre
s a rügyekre.

Nem érek rá. Áldozati füstöm
után lesek:
minden dolgomról tudni: jó-e, rossz-e.
És már nem bánom, mi lesz veled:
szerettelek.

1951. XI. 16.

Hangya András: Rajz

SAFFER PÁL:

Vera

(Elbeszélés)

A csatornamenti kisváros utcáit sűrű eső áztatta. Ketten ültünk egy régi iskolatársammal a kávéház üvegablakánál és bámultunk szótlánul a sárga, ázott falevelekkel borított templomtérré és a gimnázium öreg, okkerszínű épületére. Az égen gomolygó esőfelhők, korai szürkületet varázsoltak a városka fölé. Az ablakokban itt is, ott is, kigyult a fény, csak mi ültünk a sötétben, a tükörablak mellett. Tizennégy év óta most találkoztunk először. A nagy, homályos teremben mi voltunk az egyedüli vendégek, és a pincér úgylátszik nem tartotta érdemesnek, hogy miatunk lámpát gyujtson.

Az ember amikor régen látott ismerőssel találkozik, jól megnézi az illetőnek minden vonását. Latolgatja magában, mi maradt meg és mi változott a multból, a rég nem látott arcból.

Miska bizony nagyot változott, amióta nem láttam. A nyurga iskolásgyerekből magas, tagbaszakadt férfi lett, csak a rakoncátlan fürtökbe tekeredő barna haja, meleg, szürke szeme és egy kicsit széles szája maradt a régi. Fülétől a szája széléig, egy mély forradás húzódott végig, az elmúlt harcok emléke. Csodálatosképpen ez a forradás nem csúfította el az arcot, sőt még talán szebbé, férfiasabbá tette.

Már úgylátszott, hogy minden emléket kimerítettünk. Az eső zúgása mint valami egyhangú, halkuló zene kísérte emlékezésünket erre a kedves kis városkára és azokra a csodálatos, felejthetetlen napokra, amelyek itt átéltünk.

Hallgattunk.

Amikor az embert elöntik az érzések, különösen a mult, a gyerekkor szépségének és visszahozhatatlanságának érzése, olyankor legjobb hallgatni. Úgysem lehet elmondani azt a sajtó, szinte önkínzóan fájdalmas örömet, amit a vissza nem térő mult felidézése okoz.

Barátom hirtelen felém fordult.

— Emlékszel még Verára?

A név említésére egy fekete klott kötényes, fehérgalléros, kékszemű szőke lány jutott eszembe. Igen, ez volt Vera. A kék szemek sarkában mindig valami komiszkodó hüncut mosoly bujkált, amely annyiszor felbőszítette bennünk a kolyók-férfiönérzetet a vegyes gimnázium »harmadik cé« osztályában.

— Emlékszem — feleltem elgondolkozva.

— A napokban T.-ben jártam — kezdett barátom mesélni — szolgálati ügyekben sűrűn járok oda. Találkoztam vele.

— Mit csinál? — kérdeztem, és unottan vártam a megszokott mesét: férjhez ment, dolgozik, boldog, vagy boldogtalan..., de barátom egész máshol folytatta:

— Talán emlékszel még, hogy akkoriban nagyon szerettem Verát. — Látni, hogy egy kicsit elmosolyodtam, hozzátette: — Több volt az, mint afféle kölyökszerelmem. Ebben a tekintetben koraérett voltam. Szerettem azt a kimondhatatlan tisztaságot, ami belőle áradt és ami csak az ilyen tizennégyéves csitri lányoknak adatik meg.

Egyetlen gyerek voltam és mindig vágytam testvérré, akit én védenék, oltalmaznék, aki énrám úgy tekintene, mint erősebbre és idősebbre. Talán éppen azért, mert fizikailag igen gyenge voltam. Úgy éreztem, hogy Vera az, aki megéرتén ezt a vágyam.

Neki sohasem mertem megmondani, hogy mit érzek. Féltem, hogy az a tiszta, ártatlan szépség, szertefoszlik a szavam nyomán, mint a díszes-zöld falomból az ilyen suhogó őszi eső csapásai alatt.

Azután én elkerültem innen más városba. Írni nem mertem neki, csak az ismerősök útján érdeklődtem sorsa felől és küldtem neki néha egy-egy üdvözetet. Az ismerősök bólogattak, némelyik meg-meg mosolygott, és én szomorúan váltam el tőlük. Éreztem, hogy az üdvözetemet sohasem adják át.

Szüleimmel szűkösen éltem a nagyvárosban és elérhetetlen álom maradt számomra, hogy egyszer eljöhessek ide és meglátogathassam.

Emlékszem, ötödikbe készültem akkor. Szüleim eladták a karikagyűrűjüket, hogy bélyeget vehessünk a kísérettségi bizonyítványra, ami a beiratáshoz kellett. Mint ötödikes jó tanulóra, rámbíztak egy gyenge elsőst, hogy tanítsam. Akkor felcsillant bennem a remény, hogy keresetemből meglátogathatom. Apám akkor munka nélkül volt és súlyos beteg. Így én első keresetemet átadtam anyámnak. Mondhatom, soha még kenyér nem volt számomra olyan keserű, mint az.

Azután jött a háború. Sorsomat már elmondtam neked és tudod. A súlyos megpróbáltatások között néha feltűnt előttem Vera képe. Ez a kép mindig a béke, a jóság, a szeretet érzésével volt egybekötve. A zord valóból sokszor ebbe a képzelődésbe menekültem.

Egy szép, napsütéses délutánon, kétórás harc után, amelyben sok kedves bajtársunkat elvesztettük, bevonultunk egy kis boszniai faluba. A házak lángban állottak, az ellenség leölt minden élet és felgyújtotta a falut. Az egyik küszöbön átmetszett torokkal egy szőke hajú, fekete ruhás kisleány feküdt. Vera! — döbönt belém a gondolat, és bár tudtam, hogy képzelődöm, odarohantam a hullához. Többre nem emlékszem.

Hordágyon ébredtem fel, este volt. Az osztagparancsnok ült mellett egy fatönkén. Amikor meglátta, hogy kinyitottam a szemem, megszólalt.

— Rokonod volt? — kérdezte halkán.

— Nem feleltem. Felnéztem a parázsló tábornóczi fényében villódzó levelekre és azokon túl a sötét csillagos égre. Hogyan is magyarázhattam volna meg neki azt, amit éreztem. Hogy én Verát, gyerekes ártatlan szerelmemet, a fiatalágomat láttam ott a küszöbön.

— Igen — szólalt meg váratlanul Péro — mindannyiunknak van valakije otthon...

Többet nem szólt, de tudtam, hogy megértett és én is megértettem őt.

Azon az éjszakán öszült meg itt a hajam — mutatott barátom a halántékára, ahol szerényen néhány hófehér hajfürt húzódott meg a barnák között.

Ettől kezdve — folytatta — ha harcra került a sor, mindig valami űrjögő düh fogott el. Akármit csináltam, mindig többet akartam és a tehetetlenség dühe fojtogatott. Azután rámbízták a gépfegyvert. Ó, hogy segitettem volna neki, hogy még gyorsabban szórhassa a halált, pedig így is derekasan kitett magáért. De nekem az nem volt elég. Gyilkolni és ölni akartam mindenáron és minél többet, hogy bosszút álhassak Veráért és mindazokért a védtelen ártatlanokért, akiket ő jelképezett.

A háború után eljöttem ide is. Verát kerestem és a gyermekkoromat. Helyette üres házakat találtam. Akik itt maradtak, azok sötét gyűlölködő vagy bizalmatlan tekintettel fogadtak. Csalódott voltam, pedig tudtam előre, hogy itt hiába keresem az én világomat.

Vera nem volt itt. Ekkor tudtam meg, hogy férjhez ment T.-be. A dolog egy kicsit belémsajdult, úgy éreztem, mintha ő is becsapott volna, de azután belenyugodtam. Ugyan miért is várt volna? Kire? Énrám? Hiszen, talán már azt sem tudja, hogy a világon vagyok. És ha meg is tette, ez már nem az a Vera, akiről én álmodok. Az a copfos kislány még mindig kislány és az is marad, nem veheti el tőlem senki.

Ezután dolgozó évek következtek. Nem volt pihenés, hiszen te magad is tudod. Ebben a nagy harcban kicsit, mintha elhalványodott volna, általánosabb formát öltött volna bennem a Vera-legenda. Megtisztult, anyagibb lett.

Nemrégiben kineveztek mostani állásomba. Mint ügyosztályvezető sokat utazgattam a környékbeli falvakba és városokba, többek között T.-be is. Hamarosan hivatalbeli ismerősöket szereztem és érdeklődni kezdtem Vera után. Mivel azonban én csak a lánykori nevét tudtam, senki sem tudott felvilágosítást adni.

Az elmúlt héten ismét T.-ben voltam. Akkor még szép aranyszín volt az ősz. A vendéglőben étkeztem egy kollégával. Ismét szóba hoztam Verát. Elmondtam róla mindent, amit csak tudtam. Végül rájött, hogy kiről van szó. Akkor tudtam meg, hogy elvált a férjétől és egyedül él gyermekével. Elhatároztam, hogy meglátogatom. Nem is tudom, hogy miért akartam ezt. Nem volt semmi határozott célom. Azt a kedves klottruhás kislányt kerestem, akit tizennégy évvel ezelőtt itthagytam. Látni akartam annak a napsugaras multnak egy darabját. Titokban — s ezt önmagam előtt sem vallottam be — reménykedtem, hogy az új, az érett Vera, akivel találkozni fogok, ismét jelkép lesz, a boldog, dolgozó, termő jövődönék, a beteljesülésnek a jelképe. Úgy reméltem, hogy a tizennégy év előtti virágbaborult fát most gyümölcstől terhesen fogom vizionlátni és talán, ki tudja, megtalálom majd az életnek azt a durván szétszakított fonálát, amit tizennégy év előtt ebben a kisvárosban elvezítettem. Amikor kollégámmal közöltem szándékomat, rámnevetett:

— Hogyne, nagyon szívesen megmutatom neked, hol lakik, csak azután vigyázz magadra...

Kicsit bosszantott az ízléstelen tréfa, de átsiklottam rajta. Elindultunk. Egy közeli saroknál ismerősöm megállt és az elénknyúló utcába mutatott:

— Nézd, ott a túloldalon az ötödik ház. Ott keresd. Sz.-né tette hozzá a biztonság kedvéért, azután otthagytott.

Őszintén megvallva, egy kicsit szívdobogást kaptam, amikor a házhoz közeledtem. Úgy éreztem, talán okosabb volna visszafordulni és megtartani azt a szép, néha-néha felkísértő álmképet. Ki tudja, mi vár itt? Van-e értelme lerombolni egy darabját a régi gyerekkornak, lerombolni egy gyönyörű régi emléket a kétes értékű újért?

De már késő volt. Túlságosan hangosan és feltűnően kutattam utána, semhogy most megtorpanhattam volna.

Mielőtt benyitottam volna, megnéztem a házat:

Rozoga, elhanyagolt külsejű, nádfedelű viskó volt. Semmi jót nem ígért. Az udvarban egy mogorva vénasszony foglalatoskodott, mosogattott. Amikor közelébe léptem, gyanakodva végig mért és rámmordult:

— Kit keres?

— Sz.-nét — hebegtem, meglepve ettől a barátságatlan fogadtatástól.

— Nincs itthon — mordult ismét az öreg.

— Hol van? — kockáztattam meg a kérdést.

— Mit tudom én, hol bitangol...

— Megvárhatom?

— Éntőlem akár estig! — Ezzel úgy látszott, hogy a vén csoroszlya befejezettnek tekintette a beszélgetést.

Az udvarban egy rövidnadrágos szökehajú kisfiú játszott, és én megkockáztattam még egy kérdést:

— Kié ez a gyerek?

— Az üvé, — hangzott a kurta válasz.

Megkísértem magamhoz édesgetni. A gyerek közelebb jött és váratlanul, egész bizalmasan megkérdezte:

— Bácsi, te hozzánk jöttél?

Egészen magamhoz akartam hívni, de azután elszégyeltem magam. Hiszen nem hoztam semmit a gyerekeknek. Így azután abbahagytam a barátkozást és kisomfordáltam a kapun.

Már jóideig vártam, amikor megjelent Vera. Messziről megismertem a járásáról. Ő is megismert, de mintha nem is csodálkozott volna jöttömön. Egészen természetesnek vette. Ettől olyan lett a hangulat közöttünk, mint akik régen várták és tudták ezt a találkozót.

Sokáig csak néztem. Ugyanaz a szelíd kerek arc, ugyanazok a huncut mosolygós szemek, csak a hangja változott meg, amint megszólalt. Mély lett, érdes, reszelős.

Bementünk a házba. A padlótlan szobában, ahova bevezetett, egy ágy, egy szekrény, egy asztal és két szék volt minden bútorzat. A levegőben valami undorító, súlyos szag terjengett, mintha izzadság itatott volna át mindent.

— Itt élsz? — kérdeztem hitetlenkedve.

— Itt — bölintott és láttam, hogy elpirult.

— De ne hidd, hogy ez az én bútorom, — folytatta hirtelen felélénkülve — az én bútorom, tudod, ottmaradt. Egy kombinált szoba, egy ebédlő, egy díófa hálószoba, konyhaberendezés, szőnyegek, nippel, nekem volt T.-ben a legszebb lakásom...

Hirtelen, mintha észrevett volna valamit rajtam, abbahagyta a szóáradatot és kérdő tekintettel kezdett fürkészni.

— Hát te, hogy élsz? Hol jártál? — hangzott a kérdés. Úgy éreztem, hogy a hangjában van valami a bűnbánásból is, mintha azt akarta volna mondani: »látod, én kényelemben, gazdagságban éltem, míg te szenvedtél«. Ugyanakkor azonban volt valami a hangjában, ami kíméletlenül ridegen fagtatott: Mutatkozz bel! Mondd meg, ki vagy! Barát-e vagy ellenség? Miért jöttél? Mit akarsz tőlem?

És én meséltem neki. Elmondtam életem sorát, elmondtam szenvedéseimet, csak egyről, az álmaidról, órála, hallgattam. A szoba, a ház, az öregasszony, ezt az egész ridegséget, szivtelenséget és nyomort lehelő áporodott szagú környezet lakatot tett a nyelvemre. Nem így képzeltem el a találkozókat.

Azután ő kezdett mesélni. Elmondta, hogyan hagyta el szülei szegénysége miatt az iskolát, hogyan ment férjhez ide T-be egy gazdag öreg emberhez. Elhallgatott, azután hirtelen kitört:

— Mit akartok tőlem? Szépen éltem, fiatal vagyok, jogom volt hozzá, szerettem a kényelmes gondtalanságot, a jóllakottságot. Mindenem megvolt, körülrajongtak...

— Kitől védekezel, hiszen én nem vádoltalak, nincs is rá jogom — mondtam, de belül éreztem, hogy hazudok önmagamnak, mert az a vérestorkú szőke kislány jutott az eszembe, aki ott feküdt a küszöbön akkor.

Ő sokkal okosabb volt annál, semhogy higgyen a szavamnak.

Tudom, hogy elítéltek, gyűlöltek és kinevettek. Nem törődök senkivel — és hangja forrón suttogóra vált — csak azt remélem, hogy Te talán mégis meg fogsz érteni, hiszen te valamikor szerettél. Tudom, megkaptam az üzenetedet... Te megérted, hogy az én apámnak ezerkétszázdínáros táppénze volt, és hogy kicsikorom óta éheztem, azokra a cukrászsüteményekre, amit mások vettek, az új könyvekre, a selyem iskolakötényekre, amilyenben a jegyzőék Évikéje és a doktorék Kitty-je járt, később a többire is, ami nekük kijutott és nekem nem.

És megkaptam. Mindent, amit akartam. Csak ki kellett mondanom és már az enyém volt. Igenis, tudom, nem kell mondanod — a testemért kaptam. Üzlet volt. Piszkos üzlet, amit a szüleim kötöttek abban a hiszemben, hogy javamat szolgálják... szegények...

Itt elakadt, majd indulattól lihegve folytatta:

— Mivel voltam rosszabb a többi korombeli úrilánytól, aki szintén érdekből ment férjhez? Azok legfeljebb vittek a testükön kívül pénzt is az üzletbe. Talán csak azzal, hogy nekem lelkem is volt, hogy én álmodtam, vártam valami nagyot, valami nagyon szépét az élettől...

— Vagy talán azért ítélnék el — folytatta elgondolkozva — mert szegény lány létemre drágára taksáltam magam, mert nem adtam oda magam mindjárt sorba mindegyiknek?

Sajnáltam. Éreztem, hogy belémlát, hogy megérti gondolataimat. Láttam, hogy tudja, hogy véglegesen elveszített és hisztérikus kitörése, önámításul, önmegnyugtatótluságot szolgált, mert most felémert előtte is, hogy talán mégis csak túl olcsóra taksálta magát. Megértette, hogy sokkal többet kaphatott volna, és azt is, hogy most már késő.

Az ablakpárkányról egy doboz cigarettát és pálinkát vett elő...

— Iszol?

— Nem, köszönöm — feleltem halkán.

Ivott. Egyik pohárral a másik után, az italtól kipirosodott az arca és a szeme csillogni kezdett.

— Nem fiam, nekem elegendő van mindenkiből. Én nem akarok az anyám sorsára jutni. Nem akarok harminc éves koromban ötvennek látszani. Útálom — kiáltotta — útálom! Érted? ezt az egész életet. Elvették tőlem mindent, helyette egy rongy kis állást adtak, hogy havi háromezerkétszázért gürcöljek és ott rohadjak meg az irodában. Nem, nem bánom, nevezzenek reakciónak, naplopónak, züllöttnek, aminek akarnak. Ez mind csak azért van, mert gyenge voltam, mert nem volt elég éles fogam és körmöm, hogy kikaparjam magamnak az életet. Mindegy, nekem jó így is...

Azután a részek hirtelen változó hangulatával sírni kezdett.

— Azt hiszed, hogy öröm így az élet? Miért vették el tőlem azt, amim volt? Miért adtak neki igazat? Nem fagok én örökké így élni — szí-

pogta — most kilátásban van részemre egy örökség. Elmegyek innen, megmutatom az egész bandának.

Tudtam, hogy hazudik. Nincs semilyen örökség kilátásban. Fáj, hogy így találtam. Menni akartam, mert féltem, hogyha még tovább maradok, még több szennyet látok. Megfogta a kezem.

— Ne menj el, nem engedlek. Itt maradsz velem. Tudom, hogy útalász, de tedd meg ezt nekem. Hadd legyenek már egyszer azé, akié én szeretnék lenni. Tudom, hogy vártál rám. Annyié voltam már, miért ne legyenek egyszer a tiéd, hiszen csak a tiéd kellett volna, hogy legyenek.

Ujjai görcsösen markolták karomat. Arca egészen közel volt hozzám és lehetetlenül éreztem a pálinka.

Éreztem, hogy az idegeim nem bírják tovább. Valami írtozatos, mérhetetlen keserűség öntött el. Úgy éreztem magam, mintha megloptak volna, mintha ellopták volna tőlem azt, ami nekem a legkedvesebb, és csúfolódva, gúnyolódva, mások mulatságára sárbataposták volna.

Éreztem, hogy közeleg a dühroham, ami már nagyon régen nem fogott el. Durván lefejtettem kezeit a karomról. Szabadulni akartam idejében.

Mintha valami hirtelen kialudt volna benne, visszahanyatlott a székre. Egyik keze a térdén nyugodott, a másik az asztal lapján.

Magam sem tudom, hogy jutott eszembe, hogy megkérdezzem, segíthetek-e rajta valamit pénzzel. Elég szép összeg volt nálam. Nem felelt. Kiürítettem a pénztárcámat az asztalra és elindultam kifelé. Meg sem mozdult.

Kitántorogtam az utcára és valahogy megkerestem az ismerősömet. Nem volt pénzem a hazatérésre. Remegett bennem minden az elfojtott dühtől. Nem rá haragudtam. Valami ismeretlen ellen forrt a dühöm, valami ellen, ami oka mindennek, ami velem és Verával történt, ami oka egész széttépett, meggyilkolt és elferdített életünknek, de most már nem tudtam józanul gondolkodni. Éreztem, hogy az a jólismert véres köd körülöttem mindenre, amely idegrohamaimat mindig megelőzte és tudtam, hogy valahol ki fog robbani.

Ismerősömtől pénzt kértem, hogy hazautazhassak. Kinevetett...

— Ejnye, de gavallér vagy. Elég lett volna száz-kétszáz dinár is...

Nem tudom pontosan, hogy ezután mi történt. Szemem előtt ismét felmerült annak a vérestorkú kisleánynak a képe, a mai jelenet, és az ismerősöm kajánul vigyorgó arca.

Hirtelen pokoli világosság gyult az agyamban. Az ismerősöm fején mintha szögletes katonasisak lett volna és egy hang sikoltott, dörömbölt az agyamban:

Ez is az! Gyilkos! Életgyilkos...!

És ütöttem... A kórházi ágyon ébredtem fel...

A pincér meggyújtotta a lámpákat, künn egészen besötétedett.

Barátom végighúzta kezét a homlokán, amely verejtékes volt, mintha most is átélné a történetet. Azután mosolyogva felém fordult:

— Nem tehetek róla... nem akartam... de nagyon fáj a szétszakított élet.

LUKÁCS GYORGY:

Balzac: „Parasztok“

Most jelent meg a Testvériség-Egység kiadásában Balzac: „Parasztok“ című kétkötetes regénye. Ebből az alkalomból közöljük Lukács Györgynek a kiváló magyar esztétának Balzacról írt tanulmányát.

Balzac érettkorának ebben a legjelentékenyebb regényében a haladók arisztokrata nagybirtok tragédiáját akarta megírni. A »Parasztok«-at Balzac zárókövéül szánta annak az írás-sorozatnak, melyben azt rajzolta meg, hogyan pusztította el a fejlődő kapitalizmus Franciaország arisztokrata kultúráját. S ez a regény csakugyan betetőzése a sorozatnak, mert benne az arisztokrácia pusztításának gazdasági okai vannak ábrázolva. Korábbi műveiben Balzac a haladó arisztokrácia képét adta Párizsban, vagy félreeső vidéki városokban. Ebben a regényben magára a gazdasági csataterre visz bennünket: az arisztokrata nagybirtok és a parasztság között folyó harc színhelyére.

Balzac ezt a regényt egyik legfontosabb művének tartotta. Ő maga mondja: »... nyolc év óta százszor félretettem és százszor újra elővettem azt a legfontosabb könyvet, melyet írni akarok...« ám e roppant gondos előkészítés ellenére, az alapkoncepció leggondosabb megfontolása ellenére is: Balzac ebben a regényben valójában éppen az ellenkezőjét írta meg szándékának: nem a nagybirtok, hanem a paraszt-parcella tragédiáját. De éppen a terv és a kivitel emez ellentétében, ebben az ellentétben, egyfelől Balzac, a gondolkodó és politikus, másfelől Balzac, az »Emberi komédia« költője között: ebben rejlik Balzac világtörténeti nagysága, melyet Engels Balzacról szóló levelében alapvetően elemzett és megvilágított.

A regény ideológiai előkészületei messzebb és mélyebbre nyúlnak azoknál a közvetlen előmunkálatoknál, melyeket Balzac ilyenekül megnevez. Balzac már kora ifjúságában írt egy brosúrát a nagybirtok felosztása ellen, majorátus fenntartása érdekében. S jóval a »Parasztok« befejezése (1844) előtt, két utópikus regényben (»A vidéki orvos«, »A falusi pap«) megpróbálta gazdasági és szociális nézeteit a nagybirtok társadalmi szerepéről és a nagybirtokos társadalmi kötelezettségéről művészi formában kifejezni. A két utópiát a társadalmi valóság, hogyan törnek meg az utópikus elképzelések az ökonomia realitásán.

Balzac nagysága éppen abban van, hogy saját nézetein, kedvenc kívánságain, legmélyebb meggyőződésein ilyen kíméletlen önkritikát gyakorol azzal, hogy a valóságot könyörtelen igazsággal ábrázolja. Ha Balzacnak sikerült volna becsapnia önmagát, elhíttetni önmagával utópiás álmait, ha vágyait ábrázolta volna valóság gyánánt, akkor ma senkit sem érdekelne s éppen olyan joggal felejtették volna el, mint a balzaci kor számtalan legitimista publicistáját, a feudális idők dicsőítőit.

Persze: Balzac, mint gondolkodó és politikus sem volt soha ordináre üresfejű legetimista. Utópiája sem az a követelés, hogy valahogyan térjünk vissza a feudális középkorba; ellenkezőleg, Balzac a francia kapitalista fejlődést, különösen a mezőgazdaság terén, az angol útra akarja vezetni. Társadalmi ideálja az az osztálykompromisszum nagybirtok és kapitalizmus között, mely Angliában 1688-ban a »dicsőséges forradalom«-ban valósult meg s az angol fejlődés alapjává és sajátságos formájává lett. Ha például Balzac cikkében, melyet a royalista párt júliusi forradalom utáni feladatairól írt (1840-ben, amikor a »Parasztok«-at készült megírni) a francia arisztokráciát keményen kritizálja, akkor ezt az angol konzervatív arisztokrácia, a toryk idealizálásának alapján cselekszi.

A francia arisztokratáknak szemükre veti, hogy ahelyett, hogy 1789-ben a monarchia és a fejlődés folytonosságát okos reformokkal megmentették volna, »kis intrikákat szőttek egy nagy forradalom ellen«. S a jelenre nézve azt veti szemükre, hogy még a forradalom tanulságai után sem lettek toryk, nem vezették be az önkormányzatot angol mintára, nem lettek a parasztság vezérei. Ezért nincs az arisztokrácia és a paraszttömegek közt jó viszony, nincs érdekközösség. Ezért tudott a forradalom győzni Párizsban. Mert, mondja Balzac: »ahhoz, hogy az ember puskát fogjon, mint a párizsi munkások tették, azt kell hinnie, hogy érdekei veszélyeztetve vannak«.

Ez az utópia Anglia polgári viszonyainak átvitele Franciaországra, egyáltalán nem Balzac elszigetelt különvéleménye. Közvetlenül a 48-as forradalom után pl. Guizot, a híres politikus és történétíró, hasonló irányú brosrúrát adott ki, melynek utópia jellegét Marx megsemmisítően kritizálta. Marx kicsífolja »a nagy rébuszt« csak az angolok fölényes eszével tud kibogóztatni«. S Marx azután kibogózza a titkot, amely az angol és francia polgári forradalom közti különbségben rejlik:

»Ez a burzsoáziával szövetséges nagybirtokos osztály nem áll ellentétben a burzsoázia életfeltételeivel, mint az 1789-es francia feudális földbirtok, hanem teljes összhangban volt vele. Földbirtoka valójában nem feudális, hanem polgári birtok volt. Az angol nagybirtokosok egyrészt a kézműipar üzeme számára szükséges népeiséget bocsátották a burzsoázia rendelkezésére, másrészt képesek voltak a földművelésnek azt a fejlődést biztosítani, mely az ipar és a kereskedelem állapotának megfelelt. Ezért voltak közös érdekeik a burzsoáziával, ezért kötöttek szövetséget vele.«

Balzac angol utópiája azon az illúzió alapszik, hogy a kapitalizmust és a kapitalizmus szülte osztályellentétet »megszelídítheti« a tradicionális, de mégis haladó vezetés. Ezt a vezetést, Balzac véleménye szerint, csak a királyság és az egyház gyakorolhatja. Az angol-arisztokratikus nagybirtok a legfontosabb közbenső kapocs egy ilyen rendszerben. Balzac kegyetlen világossággal látja a kapitalista társadalom osztályellentétét Franciaországban. Látja, hogy a forradalmak korszaka 1830 júliusával korántscinzen lezárva. Utópiája, az angol állapotokról alkotott ideálja, romantikus elképzelése az angol nagybirtok és paraszti közti harmóniáról s egyéb hasonló eszméi abból származnak, hogy kétségbe van esve a polgári társadalom jövőjén, mert a társadalom valóságos mozgásának minden részletét megvesztegethetetlen realizmussal látja.

S éppen, mert az a véleménye, hogy a kapitalizmus következetes fejlődése elkerülhetetlen forradalmakra vezet, melyekbe a polgári társadalom előbb vagy utóbb okvetlenül belepusztul, éppen azért rajong azokért a történeti alakokért, akik megpróbálták ezt a forradalmi fejlődést feltartóztatni, rendezett utakra terelni. Balzac Napóleon-tisztelete

ellentmond olyan angol utópiájának, de éppen ellentmondásos mivoltában szükségzerű kiegészítése történeti világgképének.

Mindkét idézetem utópikus regénye a nagybirtok gazdasági fölényét akarja bizonyítani a paraszti parcellával szemben. Balzac világosan és helyesen látja a racionálisan gazdálkodó nagybirtok gazdasági fölényének bizonyos mozzanatait (szisztematikus beruházások, nagybani állattenyésztés, észszerű erdőgazdaság, rendszeres öntözés stb.). De nem látja — említett két regényében nem akarja látni —, hogy a kapitalizmus korlátai, megfelelő változásokkal, éppenúgy fennállnak a mezőgazdasági nagyüzemre, mint a parcellára nézve. »A falusi pap«-ban mesterkélte, nem tipikus viszonyokat teremt, hogy utópiáját reálisnak látszó experimentummal lehetségesnek és mintaszerűnek bizonyítsa. A gazdasági valóság lényeges vonásainak nem-tipikussá görbítése Balzacnál csak igen ritkán fordul elő. Ha a görbítést ennél a kérdésnél ismételtlen végbeviszi, azt mutatja, hogy ez a centrális pontja a polgári társadalom jövője fölötti kétségbeesésnek, hogy ebben látja a kultúra lét-vagy-nemlét kérdését.

Mert a nagybirtok kérdése Balzac számára nemcsak a revolúció vagy evolúció kérdése, hanem egyszersmind kultúra vagy barbárság kérdése is. Balzac egyrészt retteg a forradalmi tömegmozgalom kultúra-romboló hatásától (ezen a ponton ugyanúgy rémképeket lát, mint a politikailag radikálisabb Heine); másrészt, ha Balzac a vele egykorú Franciaországot ábrázolja, az ábrázolásban mindig lényeges szerepet játszik a kapitalizmus mélységes barbárságának leleplezése.

Ezeknek az ellentmondásoknak a hálójában Balzac kénytelen az elmult arisztokrata kultúráját idealizálni. »Nagy műve« — mondja Engels — »egyetlen légia, a jótársaság kikerülhetetlen hanyatlásáról.«

De ha, mint gondolkodó és politikus mégis kiutat keres, akkor abban az irányban keresi, hogy meg kell menteni a nagybirtokot, mint az arisztokratikus anyagi lehetőségek, a zavartalan ráérés alapját, amelyek a középkortól a nagy forradalomig, Franciaország arisztokrata kultúráját létrehozták. Há elolvassuk Emile Bondet, a royalista író, bevezető nagy levelét a »Parasztok«-ban, akkor világosan láthatjuk Balzacnak ezt az álláspontját.

A balzaci utópia elméleti alapja, mint már eddig is láttuk, meglehetősen ellentmondásos. S ha Balzac ezekben a regényeiben bármennyire pedagógiás-propagandás nem-tipikus irányba fordítja is a valóságot, mégis mindenütt keresztültör a nagy realista, a megvesztegethetetlen megfigyelő. Keresztültör s a már fennálló ellentmondásokat még élesebbé teszi. Balzac mindig hangsúlyozza és ezekben a műveiben különösen aláhúzza, hogy a vallás, a katolicizmus, a társadalom megmentésének egyetlen ideológiai alapja. De egyszersmind azt is belátja, hogy viszont az egyetlen gazdasági alap, amelyre építhet: a kapitalizmus, valamennyi konzekvenciájával. Az ipar csak konkurencián alapulhat, fejt ki Balzac utópiás hőse, Benassis doktor (»A vidéki orvos«-ban) és a kapitalizmusnak ebből az elismeréséből levonja az összes ideológiai következtetéseket:

»Ma nincs más eszközünk a társadalom támogatására az egoizmusnál. Az egyén csak önmagában hisz... A nagy ember, aki megment bennünket a nagy hajótöréstől, amely felé sodródunk, bizonyára az individualizmust fogja igénybe venni a nemzet ujjáépítésére.«

De alighogy ezt megállapította, éles ellentétbe helyezi egymással a hitet és az érdekeket:

»De ma már nincs hitünk, ma már csak érdeket ismerünk. Ha mindenki csak magára gondol, honnan akarja On a polgár-erény bátorságát meríteni, pláne mikor ez az erény csak a saját személyüinktől való lemondással szerezhető meg?«

Ez a kiengesztelhetetlen ellentmondás, mely Benassis doktorból, Balzac utópiás nézeteinek szöcsövéből igen hangosan kireccsen, mindkét regény kompozíciójában megnyilatkozik. Mert kik azok, akik Balzacnál az utópiát megvalósítják? Az még nem volna meglepő, ha különösen okos egyes személyiségek volnának. Hiszen az utópiás szocializmus korában vagyunk még és Balzacnak éppúgy engedélyezhetnének egy bölcs milliomost, mint idősebb kortársának, Fouriernek. Persze döntő különbség az, hogy Fourier szocialista utópiái a még alig megkezdődő munkásmozgalom idejében születtek, míg ellenben Balzac a maga utópiás kiűjtjét a kapitalizmus megmentésére már a munkásmozgalom viharos előretörése idején gondolta ki.

Azonfelül Balzac, mint költő, kénytelen volt a maga milliomósait elevenen ábrázolni. S az ábrázolás módja, rendkívül jellemző a balzaci ellentmondásra. Mind a két regény hősei, Benassis doktor és Veronika Graslin (»A falusi pap«-ban): vezeklők. Mind a ketten nagy bünt követtek el, mind a ketten tönkretették vele személyes életüket, egyéni boldogságukat. Mind a ketten befejezettnek látják személyes életüket s valóságos vezeklésként végzik munkájukat — csak ezen az alapon tud a nagy realista olyan embereket elképzelni, akik utópiáját megvalósítani akarják is, tudják is.

Már a fő-alakoknak ez a koncepciója is — öntudatlanul kegyetlen önkritikája e koncepció realitásának. Csak aki lemond, csak aki személyi boldogságáról letelez, az tudja a kapitalista társadalomban önzetlenül és őszintén a közjót szolgálni: ez Balzac utópiás regénymeséinek ki nem mondott tartalma. S Balzac nem áll egyedül ezzel a lemondásos hangulatával a 19. század első felének nagy polgári írói között. A koros Goethe is a lemondást tekinteli a fejnkölt, nemes, a társadalmat szolgáló emberek nagy alaptörvényének. Utolsó nagy regényének, »Meister Vilmos vándorévei«-nek, alcíme: »A lemondók«. De Balzac még messzebb megy utópiás koncepciójának ki nem mondott önkritikájában. »A falusi pap«-ban egy fiatal mérnök, Veronika Graslin alkalmazottja, elbeszéli élményeit a júliusi forradalom idejéből.

Ezt mondja:

— »Már csak a piszkos ing alatt van patriotizmus; ez Franciaország pusztulása. A júliusi forradalom azoknak az önkéntes veresége, akik nevükkel, vagyonukkal, tehetségükkel a felső tízezerhez tartoznak. Az önfeláldozó tömegek legyőzték a gazdag szellemi rétegeket, melyek nem kedvelik az áldozatot.«

Balzac tehát meseszövéésének ezzel a koncepciójával azt a kétségbeesett meggyőződést árulja el, hogy ezek az utópiák ellentmondanak az uralkodó osztályok gazdaságilag szükségszerű ösztöneinek s így nem válhatnak ez osztályok cselekvésének tipikus normájává.

Hogy nem hisz álmai társadalmi valóságában, az ezeknek a regényeknek egész kompozíciójában tükröződik. A nem-tipikus hősök és nem-tipikus életük erősen a központba kerülnek s gyakran elfödik a művek tulajdonképpeni szándékát: a racionálisan művelt nagybirtok áldásainak ábrázolását. S az erről adott rajzok Balzacról szokatlan sietséggel vannak odavetve: az író gyorsan elsiklik a részlet fölött, egyes, nem-tipikus epizódokat ragad ki az egész megvilágítására.

Szóval: Balzac (ebben a két regényében) nem társadalmi proceszust ábrázol, nem a szociális cserehatást nagybirtok, parasztság, földmunkásság között, hanem, csaknem tisztára technológiai leírását adja gazdasági nagy előnyeinek. Ezek az előnyök azonban, ismét Balzac rendez költői praxisával ellentétben, légtüres térben valósulnak meg. A vidéki népet egyáltalán nem ábrázolja. Hallunk az általános nyomorról, mely a kísérlet előtt uralkodott s aztán, a kísérlet kivitele után, hallunk az általános jólétről és a közmegelégedésről. Éppígy: a vállalkozások kereskedelmi sikere is magától értetődő s csak mint kész eredmény áll előttünk.

Balzacnak az az eltérése máskülönbén alkalmazott alkotó-metódusától azt mutatja, mily kevés belső bizalma volt ezekhez az utópiákhoz, noha a művészi alkotásain kívüleső szférákban, élete végéig következetesen megmaradt mellettük.

Csak a »Parasztok«-ban, hosszú előkészület után ábrázolja Balzac az osztályok eleven cserehatását egymásra a vidéki életben. Ebben a regényben, számos típusában valóban ábrázolva van a vidék lakossága s most már nem mint utópiás részletek absztrakt és passzív objektuma, hanem mint a regény cselekvő és szenvedő hőse.

Balzac azzal, hogy alkotóereje tetőfokán a maga legsajátabb alkotómódjával veszi kezébe ezt a problémát, mint költő, megsemmisítő önkritikát gyakorol ama koncepciók felett, melyeket mint gondolkodó és politikus, élete végéig képviselt. Mert ebben a regényében is a nagybirtok védelme Balzac álláspontja. Gróf Montcornet arisztokratikus földbirtoka Balzac szemében évszázados kultúra (Balzac szerint az egyetlen lehetséges kultúra) koncentrációja.

A harc ennek a »kultúralap«-nak a léte vagy nemléte körül, központjában áll a regény cselekményének, mely a nagybirtok teljes vereségével végződik, azzal, hogy kis parasztparcellákra osztják fel. S ez egyik etapja annak a forradalomnak, amely 1789-ben kezdődött és Balzac perspektívája szerint, a kultúra pusztulásával fog végződni.

Ez a perspektíva adja meg az egész regény tragikusan elégikus, pesszimizisztikus alaphangját. Mert Balzac az arisztokrata nagybirtok tragédiáját s azzal együtt a kultúra tragédiáját akarta megírni. Mély melankóliával rajzolja a regény végén, hogy a vén kastélyt lerombolták, hogy a park eltűnt s a régi pompából csak egy kis pavillon maradt meg. Ez az épület »uralkodott« a táj felett, illetve a kisgazdaságok felett, melyek a tájkép helyére léptek. S ez az épület az igazi kastély lerombolása után, kastélyként hatott, olyan nyomorúságosak voltak a köröskörül elszórt házacskáik, amik úgy voltak építve, »ahogy már parasztok építeni szoktak«. De a realista Balzac költői becsületessége ebben az elégikus végső akkordban is kifejezésre jut. Arisztokratikus gyűlölettel ezt mondja ugyan: — »a föld olyan volt, mint egy szabó mustralapja« — de hozzáteszi: — »a földet a paraszt foglalta el, mint győző és hódító. Már több mint ezer parcellára volt felosztva és a népesség Conches és Blangy között megháromszorozódott.

Balzac az arisztokrata nagybirtoknak ezt a tragédiáját írói eszközeinek egész gazdaságával ábrázolja. Bár a földéhez parasztságot a legnagyobb politikai gyűlölettel rajzolja, (mint olyan Robespierret, akinek egy feje és húszmillió karja van), mégis, mint realista író nagyszabású és helyesarányú képét adja a küzdő erőknél, a nagybirtok mellett és a nagybirtok ellen fellépő erőknél.

A költői méltányosság programját világosan ki is mondja regényében:

— »Egyébként sem szabad az elbeszélésnek elfelednie, hogy az a hivatása, hogy mindkét oldal felé igazságos legyen; az elbeszélő számára a parasztnak megvan a neveltségesség kicsinyessége; s végül a gazdagnak szenvedélyei vannak, a parasztnak csak szükségletei, a paraszt tehát duplán szegény; s ha romboló tendenciái politikai okokból könyörtelenül elnyomandók is, emberi és isteni jog szerint tiszteletreméltó.«

Balzac művészetének gazdagsága és helyessége abban is megnyilatkozik, hogy az arisztokrata nagybirtok körüli harcot kezdettől fogva nemcsak mint a nagybirtok és a parasztnak közti harcot ábrázolja, hanem három egymás ellen küzdő táborat rajzol: a nagybirtokos és a paraszt mellett föllépnek a falusi és kisvárosi uzsora-kapitalisták is. Mindhárom tábor a legkülönbözőbb típusok képviselik s harcukat gazdasági, ideológiai, állami és egyéb eszközökkel támogatják. Az arisztokrata nagybirtokos, Montcornet, összeköttetései a vidéki prefekturáig, az igazságszolgáltatás felső szférájáig, párizsi minisztériumokig nyúlnak, a Montcornet rendelkezik a fegyveres erő támogatásával is. Ideológiailag az egyház (Brossette abbé) és a royalista újságírás (Blondet) segítik.

Még gazdagabb és változatosabb az uzoratóke ábrázolása.

Látjuk a kulák-uzsorást, aki a parasztnak kis kölcsönökkel nyúzza és élettölgiglan rabbá teszi (Rigou) s látjuk a vele szövetséges kisvárosi fakereskedőt, a Montcornet-birtok volt ispánját (Baubertin). E két alak körül Balzac ragyogó fantáziával csoportosítva a vidéki sógorság-komátság korrupcióját.

Gaubertinnek és Rigounak az egész alsó közigazgatás az egész vidéki pénzügyi világ a zsebükben van. Fiaik, lányaik, rokonaik okos kiházásítása, híveik helyes finanszírozása révén az összeköttetések hálózatát hozzák létre, mely nemcsak a hatóságoknál tud mindent keresztül vinni, hanem a vidék egész piaca felett is úr.

Montcornet például nem tudja az erdeiből kitermelt fát eladni, ha ezt a klikket ki akarja kerülni; ennek a társaságnak olyan a hatalma, hogy amikor Montcornet elkergeti jószágigazgatóját, Gaubertint, mert sikkasztott, ez a kompánia becsempész hozzá saját klikkjéből egy másik direktort, aki Gaubertin-Rigou-ék spiclije. Ennek a bandának az anyagi alapja az, hogy kifosztják a parasztnak jelzőlőkölcsönökkel, a piac feletti uralmukkal, kicsi uzsorapénzekkel és apró szivességekkel a közigazgatás terén (pl. megszabadítják a katonai szolgálatától stb.).

Hatalmuk oly nagy, hogy Gaubertin-Rigouék füttyölnek Montcornet távoli összeköttetéseire. — »Ami az igazságügyminisztert illeti — mondja Rigou —, az igazságügyminiszter gyakran változik; mi ellenben mindig itt leszünk.« A két egymás ellen küzdő kizsákmányoló-klikk közül tehát az aktuális harctéren a vidéki uzsorásbanda a hatalmasabb. Balzacot mélysegesen felháborítja ez a tény, de a valóságos erőviszonylat mégis a legnagyobb realizmussal ábrázolja, a reális hatalmi viszonyokat és a hatalmi harcokat a valósághoz híven rajzolja.

A harmadik tábor, a parasztság, mind a két csoport ellen küzd. Balzac, a politikus, arról ábrándozik, hogy szövetség jöjjön létre nagybirtok és parasztság között az uzoratóke ellen. Mégis kénytelen konkrétan és nagy realitással erővel azt ábrázolni, hogyan kell a parasztnak az uzoratókéval szövetkezniök, bármennyire gyűlölik is, a nagybirtok ellen. A parasztnak harca a feudális kizsákmányolás maradékai ellen, egy-egy darab földért, a saját parcelláért, az uzoratóke függelékeivé, kiszolgálóivá teszi őket. A haldokló arisztokrata nagybirtok tragédiája a parasztnak parcella tragédiájába csap át: a parasztnak, aki a feudális kizsákmányolás alól felszabadult, a kapitalista kizsákmányolás martalékává lesz.

Ez a háromszög, melyben mindegyik partner a másik kettő ellen küzd: ez az alapja a balzaci kompozíciónak.

S éppen az teszi a kompozíciót olyan gazdaggá és változatosná, hogy mind a három oldalról elkerülhetetlen ez a kettős harc, amelynek egyik fele — aszerint, hogy a különböző rétegeknél melyik érdek dominál — erősebben domborodik ki. A cselekmény ide-oda vándorol a nemesi kastély és a paraszti kocsmák között, a kulák-lakás és kisvárosi kávéház között, de éppen a színhely és a szereplő személyek e nyugtalan mozgása adja meg a lehetőséget Balzacnak arra, hogy a francia falu osztályharcának alaptényezői tükröztesse.

Balzac személyesen a nemesség oldalán áll, de mint művész valamennyi partner teljes erejét ábrázolja. Azzal, hogy minden elágazásban megmutatja, hogyan függnek a parasztlakók a Rigou-Gaubertinek komédiájától, azzal, hogy ezt az uzsoratókét, mint a nemesség halálos ellenségét, szíve egész gyűlöletével rajzolja, azzal: a hamis forrásból eredő, politikailag hamisan megokolt gyűlölet költőileg a negyvenes évek parcellás-paraszti tragédiájának a centrumába talál.

Balzac úgy volt, hogy mindezt a bajt a 1789-es forradalom okozta, a nagybirtok parcellázását is, a tőke felburjánzását is. A tőkét Balzac, az akkori francia viszonyok alapján némi joggal, többnyire uzsora-tőkének nézi. Balzacnál a francia társadalom történetének központi problémája az, hogyan származott a polgári vagyon a forradalom viharaiban a nemzeti javak kisajátításából, az elértéktelenedett pénzzel való spekulációból, az árúhiány, az éhség kiuzsorázásából, csalárd hadiszállítástól stb. Gondoljunk Goriót, vagy Rouget, vagy Nucingen vagyonának keletkezésére.

Ennek a regénynek a központi alakjai, Rigou, a kulák-uzsora, éppen mint Gaubertin, a kisvárosi kereskedő, nagy vagyonukat azzal szerezték, hogy a forradalom és Napóleon idején kihasználták a kínálkozó alkalmat. Különösen a Gaubertin-vagyon keletkezésénél nagy finomsággal ábrázolja Balzac, hogyan nő át a nemesi földbirtokos gyakorolta ödivatú család a kapitalista jószágigazgató kezébe a csaló és uzsorázó spekuláció új formáiban, hogyan válik a nemességet kiszolgáló csaló és talpnyaló alkalmazottból önálló és a nemességet legyőző spekuláns.

Balzac keserű iróniával, de éppen azért annál élethűbben írja le ennek az új vagyonnak a korrupcióját és ál-kultúráját. De egyszerűsége az igazsághoz híven látja azokat a reális és gazdasági mozzanatokot is, melyek elkerülhetetlenné teszik a polgári csoport győzelmét a Montcornet-csoport felett.

Mint Balzacnál mindig: itt is nemcsak a nemesség veresége, hanem a vereség elkerülhetetlen volta is ábrázolva van. A harc akörül folyik, hogy Montcornet meg tudja-e tartani földbirtokát, vagy a Gaubertin-Rigou-féle parcellázási spekuláció sikerül? Utóbbinak azért kell győznie, mert az arisztokrácia csak arra törekszik, hogy járadékát megtartsa, fokozza, nyugodtan élvezhesse, míg ellenben a burzsoázia viharos tőke-akkumulációt visz végbe. Persze: ennek az akkumulációnak a parasztlakók kiuzsorázása az alapja. A már meglévő paraszti parcellák eladósodása (Rigou százötvenezer frankot fektetett ilyen jelzáloghitelekbe), a Montcornet-birtokból alakítandó parcellák kizsákmányolására irányuló spekuláció, a kis parcellák árának elkerülhetetlen uzsora-ára — mindez a Rigou-Gaubertinek társaságának.

A parasztlakók tehát két tűz között állnak. A politikus Balzac szívesen tüntetné fel ezt a harcot úgy, mintha a parasztlakókat a Gaubertin-Rigou-csoport demagógiája és intrikája csábítaná el, mintha a parasztlakó »rossz

elemei» (Tonsard, Fourchin), heccelnék fel a parasztokat. De valójában a regény azt mutatja, hogy a parasztok szükségképpen függenek a kuláki és kiszárosi uzsora-tőkéktől, azt mutatja, hogy a parasztok gyűlölik ugyan az uzsorásokat, de a gazdasági szükség arra viszi őket, hogy az uzsorások üzleteit elősegítsék, Balzac leír például egy parasztot, aki Rigou segítségével parcellát szerzett:

»Courtecuisse, mikor kis birtokát megvette, azzal hengegett, hogy burzsoává akar »emelkedni«. És most a felesége trágyát hordott! Az asszony az urával együtt hajnal előtt kelt, fölásták a dúsan megtrágyázott kertet s néhány jó gyümölcsstermést értek el, de mégis csak a kamatját tudták megfizetni a vételár-maradéknak, amivel Rigounak még tartoztak... A derék ember a Rigoutól megvett három holdat fölszántotta, megtrágyázta, a ház melletti kert már jóvedelmet is hozott, de tulajdonosának mégis az árveréstől kellett félnie... Ez a gyöttrő gond a kis gömbölyű embert, akinek azelőtt nevető arca volt, komorrá és tupává tette, úgyhogy inkább olyan volt, mint egy beteg ember, akit méreg vagy állandó szenvedés emészt.«

A paraszt függésbe kerül az uzsorástól s ez a függés, melynek gazdasági alapja éppen a parcella »önállósága«, a földetlen paraszt ama vágya, hogy belőle »burzsoá« váljon, ez a függés abban is megnyilatkozik, hogy a paraszt kénytelen ingyen munkákat végezni az uzsorás számára. Balzac ezen a ponton, mint Marx mondja, »találósan ábrázolja, hogy a kisparaszt, uzsorásának jóakarátát megnyerendő, mindenféle ingyenmunkákat végez neki, mert hiszen a saját munkája készpénzbe nem kerül neki. Az uzsorás pedig így két legyet üt egy csapásra. A munkabért megspórolja és a parasztot, akit az idegen föld megmunkálása elvon a saját földjén teljesítendő munkától, tovább viszi a tönk útján, egyre beljebb az uzsorapók hálójába.

Természetes, hogy ezen az alapon a paraszt mélységesen meggyűlöli kifosztóját. De ez a gyűlölet tehetetlen, nemcsak a gazdasági függés miatt, hanem a paraszt földéhsége miatt is a fojtogató nagybirtok közvetlenül rája nehezede kizsákmányolása miatt is. S ezért a paraszt hiába gyűlöli a kulák-uzsorást, mégis kiszolgálójává és szövetségesévé válik a nagybirtok ellen. Balzac erről a témáról a következő érdekes beszélgetést írja le:

»Igazán azt hiszed, hogy a te szép szemed kedvéért parcellázzák és adják el a Montcornet-birtokot?« — felelte Fourchon. — »Hogyan? Harminc éve szívja már az öreg Rigou a csontokból a velőt s még most sem értitek, hogy a burzsoák rosszabbak lesznek, mint a nagyurak voltak... A paraszt mindig paraszt marad! Nem látod (de te nem is konyítasz a politikához!), hogy a kormány csak azért vetett olyan nagy adót a borra, hogy újra elvegye tőlünk a kis pénzecskénket és beleragasszon bennünket a nyomorúságunkba? Burzsoá és kormány: egy az. Mi lenne belőlük, ha valamennyien gazdagok volnánk? Maguk művelnék meg a földet? Maguk vágnák le a gabonát? Szükségük van arra, hogy szegények is legyenek.«

— »És mégis együtt kell vadászni velük — mondta Tonsard —, mert a nagybirtokot széjjel akarják zúzni. A Rigou-k ellen majd később támadunk!«

S az adott francia osztályviszonyok között Tonsardnak igaza van s az ő véleményének kell a valóságban érvényesülnie.

Vannak persze olyan parasztok is, akik forradalomra gondolnak; arra, hogy az 1793-as forradalom földosztását majd megismétlik és radikálisan keresztülviszik. Tonsard fia ilyen forradalmi nézeteket nyilvánít.

— »Én azt mondom, hogy a burzsoá kezére dolgoztok. Ha a Montcornet-birtok embereire rá akartok ijeszteni, hogy ezzel jogaitokhoz jus-

satok — hát jó! De ha elkergetjük őket s arra kényszerítjük, hogy a birtokot eladják, ez a saját érdekeink ellen van. Ha arra törekesztek, hogy a nagybirtokokat felosszák, akkor honnan lesznek nemzeti javak, amiket majd a legközelebbi forradalom alkalmával meg lehet venni? ... Akkor majd egy kanál káposztáért megkaphatnátok a birtokot, ahogy Rigou a birtokait szerezte, de ha most a burzsoázia torkába vetitek, akkor a birtokok, mikor majd a burzsoák újra kiköpik őket, igen soványak és drágák lesznek. Éppenúgy nekik fogtok dolgozni, ahogy most a többiek Rigou-nak dolgoznak.»

Ezeknek a parasztnak az a tragikumuk, hogy az 1789-es forradalmi burzsoáziából a Rigou-Gaubertin-nemzedék nőtt ki, s a francia proletariátus még nem volt annyira kifejlődve, hogy a paraszttal együtt forradalmat csinálhatott volna. A lázadó parasztnak ez a társadalmi elszigeteltsége szektás zavarosságában, látszólag radikális taktikájában nyilatkozik meg.

A gazdasági erők reális mozgása a parasztot ebben az időben arra kényszeríti, hogy — fogcsikorgatva és gyűlölettel szikrázva — Rigou-k gesztenyéjét kaparja ki a tűzből. Ennek a gazdasági helyzetnek a legkülönbözőbb politikai következményei Rigout, »akit a parasztok uzsorautáletei miatt elátkoztak, politikai és pénzügyi érdekeik képviselőjévé teszik ... Rigou számára, éppúgy, mint bizonyos párizsi bankárok számára, a politika a népszerűség bíborával szégyenletes csalásokat leplezett«. Rigou a parasztok földéhségének gazdasági és politikai reprezentánsa, »ám-bár napnyugta után nem mert volna a földekre kimenni, attól való félelmében, hogy csapdába esik, vagy halálos baleset éri.«

De a tragédia mindig két szükségszerűség kereszteződése és a parasztok szemében a Rigou-k adta parcella, ha még olyan rémesen meg is van terhelve, több mint semilyen parcella és csak napszámos-munka a Montcornet-birtokon.

Ahogy Balzac elhitette magával, hogy a parasztnak csak »föl vannak heccelve« a nagy birtok ellen, éppúgy megpróbálta elhíttetni magával, hogy a nagybirtok és a parasztság között igenis lehetséges a patriarchális »jótékonyági« viszony. Hogy az első esetben mi a valóság, azt már bemutatuk a balzaci regény-alakok révén.

A második illúziót éppoly kegyetlenül tépi szét.

Megemlíti ugyan egy alkalommal, hogy különösen Montcornet grófné a környék »jótevője«, de — ami Balzacnál mindig rossz lelkiismeretre vall és arra, hogy nem hiszi a saját állítását — egyáltalán nem konkretizálja, hogy miből áll ez a jótékonyág. S egy Brossette abbéval folytatott beszélgetésben, mikor az abbé a grófnét figyelmezteti a gazdagok, szegények iránti kötelességeire, a »grófné a gazdagok fatális »majd meglátjuk«-jával felelt, amiben elég ígéret van ahhoz, hogy a gazdag kitérhesse az erszénye ellen föllépő igények ellen s ami lehetségessé teszi, hogy később bármely szerencsétlenség előtt összefont karral állhasson, azt hozván fel ürügyül, hogy a szerencsétlenség már megtörtént.«

Ez a Brossette abbé, éppenúgy, mint Balzac utópiás regényeinek papjai, Lammenais-szerű »szociális kereszténységet« képvisel. Azzal a különbséggel, hogy Balzac itt nemcsak prédikál, hanem művészileg alkot is, úgyhogy ennek az ideológiának a reménytelenségét az abbé is érzi.

— »Balzacár lakomája örök szimboluma lesz egy kasztnak, egy oligarchiának, egy uralomnak ... — mondotta magában, mikor tíz lépéssel odébb volt. — Ha az a te szent akaratom, Uram, hogy a szegényeket, mint egy zuhogó áradatot nekieresz a társadalmi rend megváltoztatására, akkor megérttem, miért verted meg vaksággal a gazdagokat.«

Hogy a földbirtokosok »jótettei« valójában milyenek, azt Balzac néhány konkrét példával mutatja meg. A birtok korábbi tulajdonosa, egy híres színész az ancien régime aranykorából, melyet Balzac annyira dicsér, egy alkalommal teljesítette egy paraszt kérését:

»A derék kisasszony, aki már megszokta azt, hogy másokat boldoggá tegyen, egy hold szőlőt ajándékozott neki, száz napi munka ellenében.«

S Balzac, a politikus, még hozzáteszi:

»Ezt a gyöngédséget nem méltatták eléggé.«

De azt is ábrázolja, hogyan gondolkodik a »megajándékozott« paraszt erről a gyöngédségről:

»Fene megette. Megvettem és megfizettem. Ajándékoz-e a burzsoá valaha is valamit minekünk? Száznapi munka: hát az semmi? Nekem magamnak háromszáz frankomba kerül s amellet a szőlő is gyatra.«

És Balzac így foglalja össze a beszélgetést:

»Ez az álláspont megfelelt az általános vélekedésnek.«

De Montcornet nem közönséges régi-divatú arisztokrata. Mint tábornok szolgált Napóleon alatt s résztvett Európa általános kifosztásában, amit a császári sereg végbevitt. Ért tehát a paraszt kipréseléséhez. Balzac kiemeli ezt a vonását, mikor elbeszéli Montcornet konfliktusát Gaubertinnel, amely a csaló jószágigazgató kidobásával végződik.

»A császár érett megfontolás után megengedte, hogy Montcornet Pomerániában ugyanaz legyen, ami Gaubertin a Montcornet-birtokon volt. A tábornok tehát értett az összes hadiszállítási üzletekhez.

S Balzac nemcsak itt mutatja milyen mély — és kapitalista — közösség van Gaubertin és Montcornet között, nemcsak azt ábrázolja, hogy Gaubertin és Montcornet csak két frakciója ugyanannak a tőkének, hogy harcuk csak a parasztból kipréselt értéktöbblet felosztásáért vívott harc, hanem megmutatja a Montcornet-birtok kapitalista kezelését is. (Különösen mély ironiája a nagy realistának, hogy ezeket a kapitalista kizsákmányolási intézkedéseket Brossette abbé abszolút helyesli.)

Montcornet harcáról van szó a »szegények szokásjoga« ellen, a szegények rőzszeszedő joga ellen az erdőn, tallózási joga ellen a gabonaföldön. E szokásokok megszüntetése elmaradhatatlan kísérője a nagybirtok kapitalizálásának. Néhány évvel a Balzac-regény megjelenése előtt az ifjú Marx a »Rheinische Zeitung« hasábjain elkeseredett harcot folytat a rajnai Landtag fatolvajokról szóló törvényjavaslata ellen, mely szintén ezt a régi szokásjogot akarta megszüntetni.

Balzac ebben a kérdésben határozottan Montcornet pártján áll. Hogy Montcornet álláspontját védelmezze, olyan eseteket ragad ki, amelyekben rőzszeszedők eleven fákat vágtak ki, vagy szándékosan megsértettek. De világos, hogy a harc nem a régi jogokkal való visszaélés, hanem maguk a régi jogok ellen ment. Montcornet elrendeli, hogy csak olyan parasztlakosok tallózhatnak, akiknek szegénységi bizonyítványt ad a hatóság, s minden intézkedést megtesz arra, hogy a talló minél soványabb legyen. Ez azt mutatja, hogy Montcornet, aki Pomerániában praxisra tett szert, végezni akar ezekkel a feudális maradványokkal. A Montcornet-birtok parasztjai olyan helyzetben vannak, mely »a primitív társadalmi alakulatok egész durvaságát a civilizált országok minden kínjával és nyomorúságával köti össze«. (Marx.)

Kétségbeesésbe hajszolják őket s ennek a kétségbeesésnek terrorista kirobbanásokra kell vinniök, melyek aztán a Rigou-féle parcellázó spekulációt győzelmekre segítik.

Ezzel Balzac művészi képét adta a paraszti parcella tragédiájának. Művészileg ábrázolta azt, amit Marx a »Brumaire tizenharmadiká«-ban elméletileg, mint a forradalom utáni parcella fejlődésének lényegét definiálta.

»De a 19. század folyamán a feudálisok helyébe a városi uzsorás lépett, a föld hűbéri kötelezettségei helyébe a jelzáloghitel, az arisztokrata földbirtok helyébe a polgári tőke.«

S Engels később konkretizálja a parasztságnak ezt az általános tragikus helyzetét a kapitalista társadalmi rend kivívása és fejlődése körül. Ezt mondja:

»A városok polgársága indította meg és a vidéki kerületek középparasztsága (yeomanry) vívta ki a győzelmet. Elég különös: mind a három nagy polgári forradalomban a parasztok adják a hadsereget, amely küzd s éppen a parasztság az az osztály, amelyet a győzelem kivívása után, a győzelem gazdasági következményei a legbiztosabban tönkretesznek. Száz évvel Cromwell után Anglia középparasztsága, a yeomanry, csaknem egészen eltűnt.«

Természetes, hogy Balzacnak, az arisztokratikus royalistának, nem lehetett helyes fogalma erről a folyamatról. De néhány alakjában felbuzog az a homályos, zavaros érzés, amelyben ugyanez a tényállás, a parasztságnak ugyanez a fejlődés-menete tükröződik.

Az öreg Fourchon ezt mondja:

— »Láttam a régi időt és látom most az újat... A cégér ugyan más, ez igaz, de a bor ugyanaz. A ma csak az öccse a tegnapnak, ezt megírhatja a lapjában. (Mert az újságíró Blondet-vel beszél. I. Gy.) Csakugyan szabadok lettünk-e? Még most is ugyanahhoz a faluhoz tartoznak és még most is úr van felettük: a munka... A kapát, az egyetlen vagyonunkat, még most sem tehattük le. Hogy az úr viszi-e el a mi csekély javaink nagyrészét, vagy az adó, az mindegy: arcunk verejtékében telik le életünk.«

Már láttuk Balzac idealizált tory-utópiáját, amelynek segítségével elkerülhetőnek véli a francia forradalom kárhozatos következményeit. Mint az 1789—1848 közti idők francia társadalmának művészi ábrázolója sokkal mélyebben lát. Ismételten megmutatja nemcsak a francia forradalom elkerülhetetlenségét, hanem azt is, hogy a fejlődés alapján Franciaország általános kapitalizálódása szintén elkerülhetetlen. Így például ebben a regényben Brossette abbé ezt mondja:

— »Történeti szempontból a parasztok ma is ott állnak, ahol a parasztlázadás (jacquerie) után álltak s vereségük belevésődött agyukba. Magára a tényre már nem emlékeznek, de ösztönös érzéssé lett bennük. Ez az érzés benne lappang a parasztok vérében, mintahogy a fölény azelőtt benne volt a nemesek vérében. Az 1789-es forradalom a legyőzöttek bosszúja volt. A parasztok birtokukba vették a földet, amit tizenkét századon át megtiltott a hűbéri törvény. Ezért szeretik olyan szenvedéllyel a földet, amit úgy osztanak el maguk közt, hogy minden csikját újra megfelezik...«

S Balzac meglehetősen világosan látja, hogy Napóleon népszerűsége a paraszttömegeknél azért nem csökken, sőt növekedik még az ő idejében is, mert Napóleon volt a francia forradalom földosztásának végrehajtója és garantálója.

Brossette abbé erről így elmélkedik:

— »A nép szemében Napóleon, aki millió katonáján keresztül mindig összefüggőt a néppel, még ma is az a király, aki a forradalom öléből

támadt, az az ember, aki a nép számára a nemzeti javak birtokát biztosította. Napóleont ez az érzés kente fel...»

S a »Falusi orvos« egyetlen tényleg elevenen ábrázolt jelenete talán az, amelyben Balzac megmutatja, hogy parasztok, akik valamikor Napóleon katonái voltak, mennyire össze vannak növe volt vezérükkel. Mert Napóleon politikai eszméi, melyeket a második császárság később olyan nyomorúságosan paródiázott, »a fejletlen, szüzi parcella eszméi voltak.« (Marx.)

De Balzac, ha a történetet, mint művész ábrázolja, tovább jut a napóleoni periódus megértésénél. Bár a francia forradalom ellen royalista ellenszenvet érez, mindig látja azt az emberi és morális fellendülést, amit ez a forradalom a francia társadalomnak adott. Már »Chouánok« című ifjúkori művében feltűnő, milyen egyszerű emberi nagysággal és egyszerű heroizmussal ruházta fel Balzac regénye köztársasági katonáit és tisztjeit. S ezután sincs Balzacnak egyetlen regénye sem, amelyben a morális tisztesség és szilárdság mintaképei ne a republikánusok lennének. (Gondoljunk Pilleraultra a »César Birotteau« c. regényben.)

A legmagasabb nívót a becsületes, hősi republikánus ábrázolásában Balzac Michel Chrestien alakjával éri el, a Saint-Merry kolostor egyik elesett hőseivel. S jellemző, hogy Balzacnak éppen erről az alakjáról volt az a véleménye, hogy hiányos, hogy a nagy mintaképnek nem felel meg. Stendhal »Pármái Certosa«-járól írt kritikájában Balzac Palla Ferrante, a forradalmi republikánus alakját dicséri rendkívül meleg szavakkal s kiemeli, hogy Stendhal ugyanazt a típust akarta megrajzolni, amit ő Michel Chrestienben. De Stendhal túltett rajta az alak nagyságának ábrázolásában.

»A Parasztok-ban szintén felmerül ez a típus, az öreg Niseron képében, aki becsületes, tántoríthatatlan harcosa a forradalomnak, nemcsak nem gazdagodott meg, hanem még azokról az előnyökről is stoikusan lemondott, amelyek megillették és most tisztas, bátran elviselt szegénységben tengődik. Ezzel Balzac, persze, azt is ábrázolja, hogy a kapitalista fejlődésű Franciaországban a jakobinus tradíció kilátástalan: Niseron gyűlöli a gazdagokat s ezért a parasztok magukénak érzik, de Napóleon egyszerűs mind az egyre jobban kibontakozó kapitalizmust is kíméletlen profithajzását is gyűlöli, anélkül, hogy kivezető utat látna a kétségbejött helyzetből.

Érdekes megfigyelni, milyen mélyen és helyesen látja Balzac Franciaország kapitalista fejlődésének emberi következményeit, lényeges tendenciáiban, a legfinomabb árnyalatokig. S ezen nem változtat politikailag teljesen fonák, reakciós álláspontja ezekkel a fejlődéses tendenciákkal szemben. A jakobinus köztársaság a későbbi idők összes változataiban helyesen ábrázolja, anélkül, hogy látná, mint függ össze ez (a jakobinizmus valamennyi antik ideáljával egyetemben) a szabad parcellával. Marx a parcellabirtokról szóló gazdasági analizésében megállapítja, hogy az »a klasszikus ókor legjobb ideiben a társadalom gazdasági alapja« volt, tehát azoké az időké, amely Rousseau és a jakobinusok előtt ideológiai mintaképpül lebegtek.

Marx, persze, világosan látja a különbséget az antik poliszdemokrácia és felújításának jakobinus álma, a jakobinusok heroikus öncsalása között. S az 1848-as francia forradalomról szóló történeti műveiben és később a »Töké«-ben ragyogó sokoldalúsággal elemzi valamennyi okot, mely a kapitalizmuson belül a kisbirtokot uzsora- és adórabságba taszítja, »mely a parasztot arra kényszeríti, hogy kereskedő és iparos legyen, de ama feltételek nélkül, melyek lehetségessé tennék, hogy termé-

két, mint árut hozza létre... A kapitalista termelési mód hátrányai, a termelő függése terméke pénz-árától, itt összeesnek azokkal a hátrányokkal, melyek a kapitalista termelés tökéletlen fejlődéséből folynak.« S ezen az alapon Marx megmutatja, hogy a paraszt helyzete a 19. század első felének forradalmi fejlődésében szükségképpen ellentmondásos; megmutatja, hogyan származott a parasztság kétségbeeséséből s azokból az illúziókból, amelyeket ez a helyzet támasztott, III. Napóleon uralmának társadalmi alapja.

Balzac nem látja a gazdaság objektív fejlődésének ezt a dialektikáját. Mint az arisztokrata nagybirtok legitimista dicsőítője nem is láthatja. De mint a francia társadalom történéseinek könyörtelen megfigyelője sokat lát azokból a társadalmi mozgásokból és fejlődési tendenciákból, melyeket a kisbirtok gazdasági dialektikája létrehoz. Balzac nagysága éppen abban áll, hogy — noha politikailag és világnézetileg elfogult — megvesztegethetetlen szemmel látja azokat az ellentmondásokat, amelyek megnyilatkoznak, megfigyeli és ábrázolja őket. Balzac ezekben az ellentmondásokban persze világpusztulást lát, a kultúra és civilizáció elpusztulását. De mégis látja és mégis ábrázolja az ellentmondásokat és ezek alapján messze a jövőbe pillant. A kisbirtok, tragédiáját úgy szólván akarata ellenére ábrázolta, egyszerűs mind megmutatta, eleven emberekben ábrázolta, azt a társadalmi alapot is, amely az 1848-as jakobinus karikatúrát, a napóleoni idők karikatúráját, a második császárságot eredményezte.

A világpusztulás, a kultúra elpusztulásának víziója mindig idealista módon felfújt formája az osztálypusztulás előérzetének. Balzac állandóan a francia arisztokrácia pusztulásának elégiáját zengi. Ebben a regényében is. Ez az elégius forma határozza meg a regény kompozícióját. A regény azzal kezdődik, hogy Blondet tollából eredő leírását adja a Montcornet-kastély művészi tökéletességének. S végződik azzal, hogy melankóliás képét nyújtja ennek a parcellázás-elsöpörte szépségnek. De a regény végének melankóliája még mélyebb. Blondet, a royalista publicista, aki regény elején, mint Montcornet grófnő kedvese, a kastély vendége (a grófné, férjével ellentétben ósrégi arisztokrata család tagja), teljes hajótörést szenved, anyagilag és erkölcsileg tönkremegy, öngyilkosság előtt áll s csak Montcornet tábornok halála menti meg, mert elveheti az özvegyet.

Blondet összeomlását külön ki kell emelnünk, mert az »Emberi Komédiában« Blondet, mint Balzac véleményeinek képviselője, rendkívül nagy és pozitív szerepet játszik; annál pozitívabb csak Balzac költőj önarcképe (Daniel d'Arthéz). Hogy Balzac Blondet-t zátonyra juttatja, az nála, aki olyan gondosan komponál, mélységes jele annak, milyen reménytelennek tartja a royalista legitimizmust. S ismét csak igen jellemző Balzacra, milyen könyörtelen igazságossággal látja és ábrázolja nemcsak a pusztulás formáinak nyomorúságos voltát is. Míg a republikánus Michel Chrestien, mint hős esik el a barrikádon, addig Blondet — a járadék-kapitalista parazita életébe menekül, amit csak egy protekció révén kapott prefektusi állást lát el külső disszél. S ez a parazitaság jut ironikus kifejezésre a regény zárószavaiban. Blondet, mikor a parcellákat látja, melyek az eltűnt kastély helyét elfoglalják, néhány royalista gondolatnak ad kifejezést Rousseauval szemben, a királyság sorsáról.

— »Szeretsz, velem vagy... én a jelent nagyon szépnek találom és a távol jövővel nem törődöm — felelte felesége.

— Akkor hát éljen a jelen, te melletted! — kiáltott a szerelmes Blondet — és a jövőt vigye el az ördög!«

Balzac művészetének nagysága Marx szerint »a reális viszonyok mély felfogásán« alapszik a francia kapitalizmus fejlődési körülményeinek mély felfogásán. Megmutattuk, milyen kitűnően ábrázolta Balzac éppen azt, ami a három tábor speciális tulajdonsága s milyen mélyen behatolt az 1789-es forradalom létrehozta francia osztály fejlődés leglényegébe. De ennek a megállapítása nem volna elegendő, ha nem vennők tekintetbe az osztályfejlődés dialektikájának másik oldalát is: a fejlődés egységét a francia forradalom óta, jobban mondva a francia polgári osztály keletkezése óta, a harc kezdete óta hűbérurak és abszolút királyság között. Az »Emberi Komédia« nagyszabású koncepciójának e fejlődése egységének mély felfogása az alapja. Forradalom, Napóleon, restauráció, júliusi királyság — Balzac szemében csak állomásai e nagy, egységes ellentmondásos folyamatnak. Franciaország kapitalizációs folyamatának, melyben az elragadó és az undok elválaszthatatlanul keveredik.

Balzac világnézeti és politikai kiindulópontja, a nemesség pusztulása, csak egy mozzanata ennek az össz folyamatnak.

S bármennyire elfogult is Balzac a nemességgel szemben, tisztán látja, hogy pusztulása elkerülhetetlen s látja a nemesség belső romlását is ebben a pusztulási folyamatban. A pusztulás előzményeit Balzac egyes külön tanulmányokban figyelmezteti meg. Helyesen látja a nemesség hanyatlásának társadalmi alapját abban, hogy a feudális nemesség udvari nemességé, parazita réteggé változott, amelynek egyre kevesebb a szociális feladata. A francia forradalom és a kapitalizmus, melyet a forradalom béklyóitól megszabadított, csak végső pontjai ennek a fejlődésnek. A nemesség intelligens képviselői maguk is látják, hogy ez a pusztulás feltartóztathatatlan. Így Balzac »Régiségbolt« című regénye végén a cinikus és romlott Maufrigneuse hercegnő ezt mondja a régi nemesi felfogás embereinek:

— »Meg vagytok valamennyien tébolyodva? Ma is úgy akartok élni, mint a 15. században, mikor most már a 19-ikben vagyunk! Gyerekek, ma már nincs nemesség, csak arisztokrácia van.«

A kapitalista fejlődés történeti egységének mozzanatát Balzac, a francia társadalom összes osztályainak ábrázolásában feltűnteti. Éppúgy, ahogy a forradalomelőtti idő és a restauráció s a júliusi királyság növekvő kapitalizmusában látja a specifikus különbséget e kereskedő és a manufakturista között, (Ragon, Bireautteau, Popinot, Crével stb. típusa), úgy látja ezt a francia társadalom minden osztályánál. Mindenütt feltárja a kapitalizmus mechanikájának uralmát, a kapitalizmus »szellemi állatvilágát« (Hegel), a kapitalizmus alaptörvényét: ember megeszi az embert. Balzac ebben éppen olyan cinikus, mint Ricardó, de nála is »cinizmus magában a dologban van és nem a szavakban, melyek a dolgot kifejezik.« (Marx).

A kapitalista fejlődési folyamatnak ezzel az egységes felfogásával Balzac fölfedi a történeti fejlődés nagy társadalmi erőit, gazdasági alapjait.

De sohasem teszi ezt közvetlenül.

A társadalmi erők Balzacnál sohasem lépnek fel, mint romantikus és fantasztikus szörnyetegek, mint emberfeletti szimbólumok, ahogy később Zolánál. Ellenkezőleg, Balzac minden társadalmi berendezkedést a személyi érdekharcol, személyek tárgyi ellentétei, intrikák szövevényévé old fel. A jogszolgáltatást, a bíróságot például sohasem ábrázolja a társadalom felett álló, attól független intézménynek. Csak a regények apró figurái képzelik el ilyenek a bíróságot. A Balzac-ábrázolta bíróság mindig egyes bírákból áll, akiknek társadalmi származását, karrier-kilátásait

az író a legpontosabban ábrázolja. A jelszolgálatás minden tagja az élet tényleges érdekharcaiba van bonyolódva, amely körül a pörök forognak s a bíróság minden tagjának állásfoglalása attól függ, hogy a bíró maga milyen helyet foglal el az érdekharc e szövevényében. (Gondoljunk a bírósági intrikákra a »Kurtizánok fénykora és nyomora« vagy a »Régiségbolt« című regényben.)

Ezen az alapon működnek Balzacnál a nagy társadalmi erők. E harcok minden egyes résztvevője egyéni érdekeitől elválaszthatatlanul, bizonyos osztály képviselője. Az illetőnek kizárólag személyes érdekeiben jut kifejezésre a szociális alap, az osztályalap. Az író tehát éppen azzal, hogy a társadalmi intézményeket megfosztja látszólagos objektivitásukat és minthogyha személyes vonatkozásokká oldaná fel őket, éppen ezzel juttatja kifejezésre azt, ami bennük valóban objektív, ami csakugyan társadalmi szükségszerűség: azt a funkciójukat, hogy hordozói és keresztülvivői az osztályérdekeknek. A balzaci realizmus lényege az, hogy a társadalmi létet, mind a társadalmi tudat alapját ábrázolja, éppen azokban az ellentmondásokban és rajtuk keresztül, melyeknek társadalmi lét és tudat között minden osztálynál meg kell nyilatkoznia. Ezért mondja Balzac a »Parasztok«-ban joggal:

»Mondd meg mid van s én megmondom, hogy gondolkodol.«

Ez a mély realizmus szabja meg Balzac alkotómetódusát.

Itt csak egy-néhány főpontot emelhetünk ki.

Mindenekelőtt: Balzac mindig túlmegy a kicsinyes, a fotografáló naturalizmuson. A lényeges kérdésekben mindig mélységesen igaz. Vagyis sohasem mondat, gondolat, érzetet vagy tettet valamit alakjaival, ami ne következne az alak társadalmi létéből, ami pontosan meg ne egyezne az alak társadalmi létével, annak úgy elvont, mint egyéni meghatározóival. De amikor a tartalmilag helyes gondolkodást vagy érzést ábrázolja, sohasem megy bele abba, hogy azt olyan korlátok közé szorítsa, melyek nem mennek túl egy bizonyos osztály embereinek átlag-kifejezési képességén. A társadalmilag helyesen és mélyen megfogott tartalom kifejezése mindig a legvilágosabb, legkielevezettebb (a naturalisták számára tehát lehetetlen) kifejezést keresi és találja is meg.

Elemzésünk során már láttuk e kifejezési mód néhány példáját. Alljon itt még néhány dialógtöredék, a paraszti Fourchon és Brossette abbé között, mint a balzaci kifejezőmód példája. Az abbé megkérdi Fourchont, istenfélelemben neveli-e unokáját?

— »Ó nem, tisztelendő úr — feleli Fourchon — ó nem, nem mondom neki, hogy istentől féljen, hanem, hogy az emberektől... Azt mondom neki: Mouche, óvakodj a börtöntől. Onnan az akasztófa alá visz az út. Ne lopj, várd meg, míg ajándékba adják. A lopás gyilkosságra vezet s a gyilkosság fölveri az emberi igazságtévést. Az igazságtévést beretvájától óvakodni kell, mert ez a beretva védi a gazdagok álmát a szegények álmatlanságától. Tanulj olvasni. Ha tanultál valamit, akkor módját teláld a pénzszerzésnek, anélkül, hogy a törvénybe ütköznél, ahogy Gaubertin úr is csinálja... Az olyan ember, aki a gazdagokkal tart, ott mindig föl-szedhet valamit. Ezt nevezem én bölcs és szelid nevelésnek. Ezért nem is követ el a kölyök semmit a törvény ellen... Derék, ember lesz belőle s valamikor gondoskodni fog rólam.«

Világos, hogy egy öreg francia paraszt 1844-ben nem mondta volna ezeket a mondatokat. S mégis: az egész alak s minden, amit Balzac a szájába ad, abszolút élethű és pedig éppen azért, hogy túlmegy a hétköznapi élethűség korlátain. Mert Balzac nem tesz egyebet, mint legmagasabbra potenciáltan fejezi ki mindazt, amit a Fourchon-típusú paraszt

a maga társadalmi léte dolgában homályosan érez, de világosan kifejezni nem tud. Balzac a némának, a némán viaskodónak megoldja a nyelvét. Teljesíti a költő goethei értelemben vett hivatását.

A midőn az ember elnémul kínjában.
Isten megadta nékem, hogy beszéljek.

De Balzac csak azt juttatja kifejezésre, ami társadalmilag és egyénileg szükségszerűen valóban kifejezésre tör. Ez a köznapi határán túlmenő, de társadalmilag és tartalmilag mindig igaz kifejezés a régi, nagy realizmus, a Diderot és Balzac realizmusának sajátja, ellentétben kicsiny modern utódai realizmusával. A francia kapitalista társadalom egészének ábrázolása, az »Emberi komédia« számtalan alakja és embersorsa ellenére is, lehetetlen lett volna, ha Balzac nem tudta volna az összefüggések legmagasabbra fokozott kifejezését megtalálni.

Balzac realizmusa minden egyes alak sajátos egyéni vonásait is oly erősen kidolgozza, mint az osztrályszerűen tipikusakat benne. De azontúl: Balzac mindig a legerősebben hangsúlyozza azt, ami kapitalista értelemben közös van a polgári társadalom különböző rétegeinek különböző embe-
reikben. Azzal, hogy az általános kapitalista vonásokat kiemeli — amit Balzac egyébként csak igen takarékosan és csak döntő helyeken tesz meg — világosan kidomborítja a társadalmi fejlődési folyamat belső egységét, egymástól látszólag távolfekvő típusok objektív társadalmi összetartozását. Már láttuk, hogyan emeli ki Balzac a közöset, a csak-mennyiségileg különbözőt Montcornet és Gaubertin alakjában és pedig úgy, hogy mind a kettő egyképpen fontos: ami közös bennük, aminek révén mindketten a thermidor-utáni francia kapitalizmus termékei; ami mennyiségileg különböző bennük, az kidomborítja a minőségileg különbözőt. Mert, ha bármennyi közös van bennük, az egyik: dicsőséges császári tábornok, gróf és nagybirtokos, míg a másik: kicsiny, bár emelkedőben lévő, vidéki tolvaj. A társadalmi összefüggések konkrét ábrázolása csak azáltal válik lehetőségé, hogy az absztrakciónak olyan magas színvonalán történik, ahonnan a konkrét már »a különféleség egységének« (Marx) látszik. A modern realisták, akik a burzsoá ideológia hanyatlása folytán elvesztették a társadalmi viszonyoknak ezt a mély felfogását s így az absztrakció mélységét is, hiába próbálják meg a részletek konkretizálása által az egész konkrétségét s valóságos, objektív döntő meghatározóinak konkrétvoltát elérni.

Éppen a balzaci realizmusnak ez a lényege; az a tény, hogy a helyesen felfogott társadalmi léten alapul, teszi Balzacot felülmúlhatatlan mesterévé ama nagy szellemi áramlatok, szellemi erők ábrázolásának, melyek az emberi ideológiát kialakítják. Balzac azáltal ábrázolja ezeket a szellemi erőket, hogy visszavezeti őket szociális gyökereikre, hogy ideológiailag abban az irányban működteti őket, ahonnan társadalmilag származnak.

Ezzel az ideológia elveszti látszólagos függetlenségét a társadalom anyagi életfolyamatától s mint annak egy része, egyik eleme jelenik meg. Balzac például Grandet, a vén vidéki uzorás és spekuláns egyik üzleti tárgyalása körül megemlítteti Bentham nevét és uzsora-elméletét. Az a mohóság, amellyel Grandet, az agg uzorás, ennek az elméletnek a neki megfelelő részét, mint egy pohár jó bort szüröcsöli, az a haszon, amit Grandet abból húz, hogy birtokába veszi saját társadalmi helyzetének ideológiai kifejezését, (melyet eladdig nem ismert), egyetlen csapással megeleveníti benthami elméletét, nem mint iskolás teóriát, hanem mint a 19. század eleji kapitalista fejlődés ideológiai alkatrészét.

Persze: ez az ideológiai hatás nem mindig adekvát. De éppen a hatás írónikus nem-adekvát voltában tükröződik gyakran az a sors, amely az osztályfejlődés folyamán némely ideológiának osztályrészült jut. Így Balzac ebben a regényében a kuláki falusi uzsorást, Rigou-t, »thelemítának« nevezzi, vagyis azt mondja róla, hogy (persze öntudatlanul) híve annak a polgári utópiának, melyet a nagy reneszansz-író, Rabelais a »Thelem« nevű kolostorról rajzolt, melynek felírata és legfőbb jelszava ez volt: »Tégy amit akarsz«. Egyfelől a polgári ideológia züllését nem lehet találébban ábrázolni, mint azzal a ténnyel, hogy a nagy forradalmi jelszó, amely az emberiséget a feudalizmus igájából szabadította fel, egy falusi uzorás mottójává lett. Másfelől éppen ennek a hanyatlásnak és züllésnek írónikus hangsúlyozásában a burzsoázia fejlődésének a közössége jut kifejezésre: Rigou csakugyan annak a gazdaságharcnak a terméke, amely legyűrte a feudalizmust. S ennek a harcnak az előestéjén a reneszansz nagy írói és gondolkodói, e fejlődés ideológiai előkészítésére alkották meg nagy műveiket!

A jellemzésnek ezeket a formáit Balzac arra használja fel, hogy a fokozatokat egyazon társadalmi típuson belül egyénileg és társadalmilag specifikálja, konkretizálja és elmélyítse. Rigouban például Balzac rendkívül érdekes példányt teremt meg a zsugoriak és uzsorások nagy galériájának, amely Gobseck, Grandet, Roguet és más balzaci figurák tartoznak: az epikureus zsugori és uzorás típusát, aki éppúgy, mint a többiek, a takarékoskodásra, csalásra, akkumulációra gondolt, de egyszerűsége roppant kényelmes életet is teremt magának. Így például vén feleségét a pénze miatt veszi el, ezzel a pénzzel kiuzsorázza a falut s ezen át mindig ingyen jut szép és fiatal szeretőhöz. Mindig a legszebb parasztlányt választja ki szolgálónak s szeretőjévé teszi azzal az ígérettel, hogy felesége — hamaros — halála után nőül veszi. Ha megúnja a lányt, másikat vesz helyette.

Balzac alapvető formai törvénye: kidolgozza a társadalmi életfolyamat legfontosabb meghatározóit, történeti fejlődésükben, megmutatja őket specifikus megjelenési módjukban a különféle egyénekről. Ezért tudja azután a társadalmi történés egy-egy kiragadott epizódjával a társadalmi fejlődést irányító nagy erőket konkrét módon ábrázolni. A »Parasztok«-ban egy nagybirtok parcellázása körüli harcot ábrázolja. S nem megy túl a birtok s a szomszédos kisváros szűk határain.

De a parcellázás körül harcoló emberek és csapatok társadalmilag döntő lényegét, a vidéki kapitalizmus lényeges mozzanatait ábrázolva: ebben a szűk keretben a francia kapitalizmus fejlődését ábrázolja a forradalom után, a nemesség hanyatlását és — mindenekelőtt — a parasztság tragédiáját, a parasztságot, melyet a forradalom felszabadított és újra rabbá tett: a paraszti parcella tragédiáját.

Balzac nem látja ennek a fejlődésnek a perspektíváját s tudjuk, hogy nem is láthatta s azt is tudjuk, miért nem láthatta.

Balzac művészi horizontján a forradalmi proletariátus föl sem merülhetett, ezért csak a parasztkétségbeesését ábrázolhatta, anélkül, hogy az egyetlen kivezető utat megmutatná. Balzac nem láthatta mi következik a kisbirtokos parasztcsalódásából, amely csalódás következtében »az egész államépület, mely erre a parcellára van fölépítve, összeomlik s a proletárforradalom veszi át a kórust, anélkül pedig a forradalom szülőéneke minden parasztnemzetnél halotti énekké válna (Marx). Balzac zsenije abban nyilatkozik meg, hogy a kétségbeesést, mely a kisbirtokos parasztkiábrádulásához vezet, realista erővel ábrázolta.

Szlavóniai magyar népballadák

A könyvnyomtatás, a »ponyva« terjedésével, a városi énekeseknek a borzalmas gyilkosságokról, szegénylegényekről szóló énekei hatnak a ballada formálására s megjelenik a XIX. században az újabb ballada stílus, melyet a lazább, egyszerűbb szerkezet, a nyelv köznapisága, az ódonosság, titokzatosság hiánya jellemez. Ilyen csoport például a betyár balladák és az újabb keletkezésű helyi balladák csoportja. Ezek a csoportok igen nagy közkedveltségnek örvendtek. Ortutay azt írja, hogy a betyár balladák elterjedésének köre elsősorban a Tiszántúlon és az Alföldön észlelhető, azonban mi hozzátehetjük, az aránylag elszigetelt Szlavóniában is szívesen ápolták. Különösen kedvelték a helyi balladákat. Más helyi balladák mintájára ott helyben is keletkeztek ilyenek. A betyár balladák szlavóniai népszerűségét azzal lehet magyarázni, hogy újabban, azaz a XIX. század második felében aránylag elég sokan telepedtek be az Alföldről és Tiszántúlról Szlavónia zárt világába és vitték magukkal a szülőhely szellemi kincseit. Anyagi kincseket csak az új világban akartak gyűjteni, lévén mindegyiknek a meggazdagodás a vágya. Csábították őket a sok szűz terület lecsapolásra váró mocsár, vadvíz.

Nézzük meg ezek után milyen népballadák élnek még a szlavóniai szigetmagyarság emlékezetében.

A vizsgált két falu: Kórógy és Szentlászló öregei a Kómives Kelemenné balladáján kívül mindnyájan ismerik az egész magyar nyelvterület egyik legnépszerűbb és legelterjedtebb — eddig 37 változatban kiadott — helyi balladáját: a Sági bíróné lánya címűt. A fiatalok jórésze is emlékszik még erre a balladára, sokszor hallották otthon esténként az apikájuktól. Az ismefetlen poétás ember szerzette tetszetős verselésű és a néphez közel álló tárgyat (kitáncoltatás) feldolgozó ballada igen nagy népszerűségnek örvendett. A Sági bíróné lánya című ballada újabb keletű, a XIX. századból származik. A két faluban hallott ballada nem egyezik, mind a kettő más. Két változatnak lehet tartani egymáshoz viszonyítva is, mert nemcsak az események előadásában van sorrendbeli különbség, hanem a szentlászlói változatban a legény bűnhődése a ballada végén új elem, mintha egy másik balladából került volna be. Talán két ballada összevegyüléséről lehet szó ebben az esetben. A két változat az eredetihez képest szegényült változat. Mindkettőben kiesett az eredetiben szereplő rész: a lány vonakodása, mert előre tudja mi vár rá a bálban. Kifogásolja, hogy őt ünneplőben akarja vinni a legény a bálba, pedig a legény öltözete sem ünnepi. A legény erre hazamegy és átöltözik, a lány is enged a kérésnek és elmegy vele. Hiányzik az is, mikor a lány hiába esd pihenőért, hogy fejébe dagadt arany pártáját letehesse, majd két pár

arany gyűrűjét lehúzhassa, s végül, mert «mindjárt szörnyethal». A népi hármas fokozás esesett ezekben a változatokban, lassan kihullott a gyorsabb előadásra törekvés miatt. Ha összehasonlítjuk az eredetit és ezt a két változatot, akkor azt mondhatjuk, hogy a kórógyi változat befejezése áll közelebb a feltételezett eredetihez.

A szentlászlói változatot Pöte Julis nénitől hallottuk:

Sárgi bíróné balladája

»Jó estét, jó estét Sárgi bíróné asszony.
Itthon van-e az lánya, az én kedves galambom?«
»Itthon van, itthon van a legbelső szobába,
Jóízűen aluszik az paplanyos ágyába.«
»Eregyen, kölcsse fel, eregyen, kölcsse fel,
Piros bársony cipőjét a lábára húza fel.
Húza a lábára, úgy jön a bálba.
Szép aran gyűrűjét húza az újjára.«

»Hangászok, hangászok, tугyátok, kik vagytok,
Sárgi bíró lányának regelig húzátok!«

»Picikém, picikém, eresz ki pihenni,
Piros bárson cipőmből véretem kiönteni!«
»Picikém, picikém, eresz ki pihenni,
Piros bárson cipődből véredet kiönteni.«

Verje meg az isten az olyan édosanyát,
Ki estétől reggelig nem nézi meg az lányát!«

»Nyisd ki, anyám, nyisd ki, zöldre festet kapudat
(zöld leveles ajtódat.)

Hagy vigyék be ezt a fáradt tagomat.
Vesd meg, anyám, vesd meg az ágyamat,
Hagy tegyék le bele ezt a fáradt tagomat.«
»Hangászok, hangászok a vigadót húzátok!
Sárgi bíró lányának csinyalik a koporsót.
Zörögnek a hintők, jönnek a nagy urak,
Majd ezek engemet nagy kérdésre fognak.
Anyám, édosanyám, ne engedd azt tenni,
Fekete (sárga) bodor hajam szélnek ereszteni.«
Siratja az anyja, zokogja az apja,
Gyönyörű szép lányát ily korán férhezadta.
»Jó estét, jó estét Sárgi bíróné asszony.
Úgy halotam felőle, hogy meghalt a menyaszony.«
»Meg bizony, meg bizony, el is van már tenetel
Egy szép barna legény szenved érte börtönbe.«
»Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok,
A jó isten tudja, mikor szabadulok.
Ha megszabadulok, nagy fogadást tészek,
Minden nap háromszor az templomba elmegeyek,
Ott se imádkozom az megholt hívekér,
Hanem imádkozom az szegény rabokér.«

Az előadó a befejezéskor még hozzátette: »Még lehet tovább, de én nem tudom«.

Ezek után lássuk a kórógyi változatot, amelyet a 18 éves Bence Birike mondott el. Ő is a nagyapikájától tanulta.

Sági bíróné balladája

»Jó estét, jó estét Sági bíróné asszony.
Itthon van-e a lánya, az én kedves galambom?«
»Itthon van, itthon van a legbelső szobába,
Jóízűen aluszik a paplanos ágyába.«
»Eregyen, kölcsé fel, eregyen, kölcsé fel,
Kék karton szoknyáját derekára kösse fel.
Piros bárson cipőjét húza a lábára,
Úgy jön a bálba, saját lakodalmába!«

— — — — —
»Húzatok hangászok, nagyszerű hangászok,
Estétől reggelig ezt a nótát húzatok!«

— — — — —
»Áj meg kicsit pihenni, áj meg kicsit pihenni,
Piros bárson cipőmből vérömet kiönteni,
Piros bárson cipőmből vérömet kiönteni!«
»Nem lehet pihenni, nem lehet megálni,
Piros bárson cipődből vérödet kiönteni,
Piros bárson cipődből vérödet kiönteni.
Húzatok hangászok, nagyszerű hangászok,
Estétől reggelig ezt a nótát húzatok,
Estétől reggelig ezt a nótát húzatok!«
»Jó reggelt, jó reggelt Sári bíróné asszony,
Azt halotam az este, hogy meghalt a menyaszony,
Azt halotam az este, hogy meghalt a menyaszony.«
»Meghalt már, meghalt már, el is lesz temetel,
Sári bíró lányát viszik a temetőbe.«
Verd meg isten az apát, kétszer meg az anyát,
Ki egyetlen egy lányát a bálba bocsátja,
Ki egyetlen egy lányát a bálba bocsátja.

Szentlászlón mesélte Pöte Julis néni (52 éves) a Kisszabadkai balladát. A tárgy valószínűleg esemény: a leány nem hajlandó megvárni három évre berukkoló kedvesét, ezért a legény lelövi. A haldokló leány könnyörög a csendőröknek, hogy kedvesét ne vessék rabságra, mert maga volt halálának az oka. Ezt is valószínűleg poétás ember szerezhette, a kezdő formula hegedős hagyomány. Van drámaiság a balladában, de a cselekmény fokozására nem alkalmazza az ismétléses fokozást, balladai homály sincs benne. Az előadó szerint megtörtént eseményről számol be a ballada.

Kisszabadkai ballada

Haloták-e, hogy minálunk, Kisszabadkán mi történt?
Motlár Antus, Motlár Antus Bika Etust meglúte (szerete).
Csütörtökön kellett vóna neki rukolni,
Szerda este elment kedves babájától búcsúzni.
Én látam meg, én látam meg, az ablakon, mi történt.
»Adjon isten, adjon isten, kedves Etus, jó estét.«

Bika Etus vasalta az fejér ruháját,
 Motlár Antus pedig töltötte a puskáját.
 »Halod-e te, halod-e te édes, kedves Etuskám
 Szeretsz-e még ezután is tiszta szívből igazán?«
 »Szeretelek sej, de még most sem utálak,
 Hogy gondolod babám, hogy én téged három évig várjalak.«
 Erre aztán Motlár Antus Bika Etust meglúte.
 De nem holt meg, de nem holt meg, csak nagyon megsértete.
 Bika Etus haldoklik az testvér nénjénél,
 Motlár Antus pedig a fegyháznak fenekén.
 Motlár Antust a csendőrök a beteghez kísérték.
 Bika Etust kedvesének jobb karjába fekteték.
 »Látod fiú, te voltál enek a gyilkosa!«
 »Tekintetes urak, nem voltam haragusa.«
 Bika Etus, Bika Etus meghagyta az uraknak:
 »Az Antusnak, az Antusnak rabságot ne adjanak,
 Magam voltam halálomnak, sej-haj, az oka,
 Kivalotam, három évig nem várom ötet haza.«

Endréd báró nótája vagy lászlói bujtár nóta

Túl a Tiszán az endrédi határba,
 Levelezik egy nagy nyárfa magába.
 Endréd határ legszebb magos nyárfája,
 Juhászlegény búsúlni jár alája.
 Juhászlegény szíve nagyon szomorú,
 Előveszi fufulyáját, belefúj.
 Fufulyaszó áthalik egy ablakon,
 Keljen fel hát a nagyságos kisaszony.
 Ki is nyílik Endréd báró ablaka,
 A kisaszony maga nézett ki rajta,
 A kisaszony így sóhajt fel magába,
 »Miért is vagyok én a báró leánya?«
 Másnap reggel Endréd báró bújában,
 Kiugratott az endrédi határban,
 Megkérdezte legidősebb juhászát,
 Nem látta-e az ő kedves leányát.
 »Már én aztat báró uram nem látam,
 Bojtárom is harmad napja nem látam,
 Bojtárom is harmad napja, hogy látam.
 Talán bizony vele van a kisaszony.«

Az út szélben kifaragták azt a fát,
 Amere a juhászlegényt akasztják.
 Fúja a szél gyócs ingét és gatyáját,
 Nem öleli Endréd báró leányát.

Gyöke Boris nő mondta'el ezt a balladát, s a lányával együtt me-
 sélték, hogy ez az Endréd báró földesúr volt, s a lánya és a bojtárlegény
 szerelme állítólag igaz volt. A szegény juhászlegény meg is bűnhődött
 vakmerőségeért, hogy szemét a bárókisaszonyra merete vetni. Ezt a
 helyi eseményt az ismeretlen szerző elég sikerülten dolgozta fel az új
 balladai stílusban. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk, töredékesnek tűnik a

ballada, az utolsó négy sor előtt okvetlen kellett még egy résznek lenni, azonban nem emlékeznek már rá.

Az Alföldön és a Tiszamentén ismert népszerű Pápainé című ballada ezen a vidéken jelentős változáson megy át. A ballada véres cselekményét, azaz Pápai csárdásnének és leányainak meggyilkolását a híres helybeli Varga Laci betyár nevéhez fűzték és a kocsmárosné nevét sem emlegették. Egyébként ez a Varga Laci a közeli Róka csárdát kifosztotta, a csárdásné meggyilkolta, sőt utána a csárdát is felgyújtotta. Tehát a változatot helybeli megtörtént eseményhez kapcsolták.

Ime a ballada:

Jaj, de széles, jaj, de hoszi az az út,
Melyiken Varga Laci elindult,
Varga Laci kilenc lovon lovagolt,
Szép csárdásné udvarába benyargalt.
»Adjon isten, kocsmárosné, jó estét!«
»Adjon isten, Varga Laci, szerencsét!«
»Ne kívánjon, kocsmárosné, szerencsét,
Mer az éjjel kés járja át a szívét!«
Mikor ezt a kocsmárosné halota,
Két kezét a fejire kapcsolta.
»Jaj istenem, hucs kel nékem meghalni,
Kati lányom árvaságra itt hagyni!
Kati lányom erigy le a pincébe,
Hozál fel bort az aranyos icébe!«
»Nem kel nékem se a bora, se maga!
Csak a pénzét tegye ki az asztalra!«
»Kati lányom tartsad ezt a világot,
Hagy öljék meg szegény édösanyádat!«
Katinak gyászbaborult a szíve,
Mer már akkor bokáig járt a vérbe.

A ballada-változat csak a csárdásné meggyilkolásáról tesz említést, a lánya csak néma szemtanú, csak a gyertyát tartja. Az eredetiben szereplő kilenc betyár helyett Varga Laci egyedül gyilkol, de kilenc lova van. A bűvös szám csak szerepel. Az eredeti átköltésekor megmaradt az a rész, mikor a csárdásné borral próbálja levenni a lábáról a gyilkost — gyilkosokat, de eredménytelenül. Az anya aggódik gyermekéért illetve gyermekeiért, de meg kell halnia azok, illetve lánya szemeláttára. Itt a szentlászlói változat megszakad, az eredetiben a betyárok vad pusztítás után eltávoznak. Este megérkezik Pápaiék kocsisa, felfedezi a szörnyűséges pusztítást. A betyárokat elfogják, kivégzik. Az eredeti Pápainé és leányai temetésével végződik. A szentlászlói változatban mindez elmaradt, mert Varga Laci még tovább garázdálkodott. Az eddig összegyűjtött változatok tanúsága szerint a kezdő sorok szinte valamennyinél ugyanazok, az, ami a mienknél is:

Jaj, de széles, jaj, de hosszú az az út,
Melyiken ...

innen kezdve jelentkeznek azután az eltérések. Addig a többi változatban betoldások, új személyek (csárdás) szerepeltetése tapasztalható, addig ez a változat bizonyos szegényedésen, egyszerűsödésen ment át. Mi lehet ennek az oka? Talán a helyi esemény hatása ez? Az, hogy nem egy

messze lejátszódó eseményt tárgyaló balladáról van szó, hanem egy hozzájuk sokkal közelebb állóról, olyan személyekről, akiket ők is jól ismernek, vagy az, hogy az eredetiben szereplő igazságszolgáltatás egyelőre elmaradt? Vagy ez a ballada is hosszabb volt, s csak az előadók emlékezetében rövidült meg? Egyelőre nem tudunk feleletet adni. Mindenesetre szerintem így is teljes egész a ballada.

Kórógyi népballadák:

Bence Birike (18 éves) dalolta a következő balladát:

Bíró Margitról

Szödör-kerbe Bíró Ferenc Margit nevű lánya,
Kinek az első tizedben nincsen párja.

De Margitot sok legény biztogatta,
De legjobban Kis Imre csalogatta.
»Ne félj Margit, szívem Margit, szeretlek,
Jövő őszre feleségül elveszlek.«

Cserép Zsuzsit, kit a szíve...
...úgy kérte...

Aznap este beszéltek az atyjával,
Hogy majd egyszer oda menek,
Hogy majd egyszer Cserép Zsuzsit
Az atyjától kikérik.
El is mentek egy szerdai nap este,
Cserép Zsuzsi már a kapuban leste.
Édes csókot, páros csókot is adott,
Kis Imrének az asztalnál helyet adott.
»Édös lányom, menyetek el pap elibe,
Neveteket írásatok könyvibe,
Mer, ha eztet Bíró Margit megtudja,
A lányomat örökre elátkoza.«
Éjfél előtt tízet ütött az óra,
Bíró Margit megy a sörfőző kútra.
De Margit ott oly szomorú hírt halott,
Alig tudott haza menni az úton.
Alig várta, hogy korsóját letegye,
Egyenesen ment Imre háza elibe.
Oda se ér, már az ajtót zörgeti.
»Álnok szívű, ha megcsaltál, gyere ki!«
Ki is jött Imre háza eléje,
Bíró Margit ily szavakal illeti:
»Igaz-e Imre, hogy megházasodtál?
A szívemre ily bánatot hoztál?«
»Igaz Margit, Bíró Margit, szeress mást,
Úgy is régóta szeresük egymást!«
»Na hát Imre, add ide a jobb kezedet,
Hagy mongyak én néked boldog életet:
Kilenc orvos orvosságát használjad,
Életedben sohse légy boldogságban,

Kilenc hétig meg harminchat hónapig,
Nyomjad, babám, beteg ágyad fenekit!
Se ég, se föld be ne vegyen gyomrába,
Vesen ki a sírhantod oldalára!«
Éjfél után egyet ütött az óra,
Bíró Margit megy a szomorú útra.
Ha köszönek, akkor sem fogagya,
Hazament és magát felakasztotta.

A ballada töredékes, amint látjuk. A tartalom mindennapi, a megcsalt, elhagyott leány megátkozza hűtlen szerelmesét és utána felakasztja magát. A kilences szám használata, az átokforma régi motívum, noha ez is poétás műköltő terméke lehet.

Ugyanattól az előadótól hallottuk a következő, Balás Sándor című balladát. A természeti jelenséget összekapcsolja kedvese hűtlenségével. Az elhagyott szerelmes itt is maga szolgáltat igazságot, agyonlövi hűtlen kedvesét. A ballada állítólag helybeli történetet dolgoz fel, a szereplők valóságos, élő személyek voltak. Állítólag Balás Sándor is végzett magával, mikor látta, mit követett el.

Balás Sándor

Balás Sándor kiment a kis kerbe,
Leült egy szép rózsafa tövébe.
»Nyíj ki rózsza, nyíj a kalapomba,
Kis angyalom borúj a válamra.«
Nem nyílt ki a rózsza kalapomba,
Nem borult a rózsám a válamra.
»Ráborultál, jut-e még eszedbe?
Esküdtél, hogy szeretsz örökre.
Most még egyszer megkérdezlek, rózsám,
A farsangra eljössz-e még hozzám?«
»Hisz megmondtam, hogy már nem szeretlek,
Más legénynek adtam a szívemet.«
»Ha más legény feleségül venne,
Az én szívem mingyár megrepedne.
Így hát te sem leszel más legényé,
Velem együtt inkább a halálé!
Tárd ki babám hófehér kebledet,
Ha nem szeretsz, egy golyó a tied!«
Mély sóhajtás, halatszík a dörrenés.
Agyonlúzte a hűtlen kedvesét.
Mély sóhajtás szált a magas égre,
Megrepedt egy barna kislány szíve.
Piros vére kifolyott a földre,
E világból búcsút vett örökre.

Cserepes József 82 éves apócsa gyermekkorában sokat sürgött-forgott a mesemondó Bordi apó körül, tanult is tőle sok mesét, dalt, balladát, de már sokat el is felejtett belőle. Csak részekre emlékszik, különösen a balladáknál. Egy ilyen töredéket, címe szerinte Barna Pétör, — közlünk

a következőkben. Folytatását egyelőre nem tudtuk megtalálni, az a jövő kutatás feladata.

A töredék így hangzik:

Mikor Barna Pétör a lovát nyargalta,
Romániné két lánya távolról sirata.
Veszött vóna retke fekete fődében,
Romániné két lánya az anya méhében.
Zöldelik az erdő, virágzik a mező,
Ugy-e kedves rózsám, folyik az esztendő?
Zöld erdő zúgása, vadgalamb szólása,
Szegény Barna Pétör szája mosolygása...

Cserepes apó nem emlékszik többre.

Ha a fentiek alapján megpróbálunk levonni némi következtetést, akkor kénytelenek vagyunk elismerni, hogy az eddigi gyűjtések eredményeképpen ezen a vidéken régi balladákról nem tudunk semmit. Szinte nyomuk veszett a régi balladáknak a szlavóniaiak emlékezetéből, talán egyáltalában nem is ismerték őket elzártágukban. Ide a lábba, mo-csarak, szigetek világába hegedős, énekmondó nem igen merészkedhetett el, ők maguk meg nem szívesen keresték fel a városokat. Legfeljebb csak a férfiak mentek katonának, igaz, nem önként, csak katonafogáskor. A katonaviseltek hozhattak haza ilyesmit, de talán nem gyökeresedett meg annyira az ilyesfajta ballada, hogy közkinccsé vált volna. Vagy talán Bordi apó töredékes balladája ilyesmi lehetett? Mindenesetre sötétségben tapogatózunk egyelőre.

A kapitalizmus megjelenésével a szigetek, lápok világa is közelebb került a nagyvilághoz. A betelepülők, az új honfoglalók hozták az Alföldről, a Tiszántúlról saját szellemi kincseiket, így mégis gyökeret ver a ballada ezen a vidéken is. Az ősi életforma (gazdasági, társadalmi) megbomlik, a fiatalság a meggyorsult élet sodrába kerül, be-bejár a városba, bár nem szakad el, mert nem is akar elszakadni a falutól, hazatér és hozza magával a városban tanultakat. Amellett a kántor, a tanító, a városjáró iparosok megismerik a városi képmutogatók és vásári kántálók szörnyűséges történeteit, megvásárolta azok nyomtatott szövegét, illetve emlékezetükbe vésvé, megéneklék azok mintájára az otthon történt hasonló eseményeket, szerelmi drámákat. Mivel sokszor ott van előttük az eredeti, vásári nyomtatott szöveg, csak a neveket, a történet helyét változtatják meg, a kezdő formulák, a fordulatok, ismétlések, képek megmaradnak. Ezek azután szájról-szájra jártukban rövidülnek, töredéke-sekké válnak, ki-ki kihagyja a feleslegesnek érzett részeket. Betoldás csak ritkábban esik meg, legfeljebb két balladát vegyítenek össze. (A szentlászlói Sárgi bíróné változat.)

Az új tartalomhoz új forma is járul. A XIX. században a ballada leegyszerűsödik, a valamikor olyan fontos lírai részek, jajongások, ismét-
telgetések, csodás elemek, bűvös számok stb. használata egyre gyérebb. Legtovább marad meg az ismétlés és a párbeszéd. Ha már ez is eltűnne, akkor már a ballada ballada mivolta is kétséges lenne. Az ódon-ság, a ho-mály is hiányzik ezekből a XIX. századi balladákból.

A fiatalság lassan már ezekkel sem törődik, hisz az újság, a könyv, az írásos kultúra kiszorítja a szóbelit. A gazdasági a materiális alap változása a szellemi megnyilatkozás, a felépítmény változását is előidézi.

Népmesék

A mesében az ember lappangó vágyai, egyéni és szociális törekvései kerülnek felszínre, s azután ezek a mese állandó, maradandó formájában élnek tovább. A nehéz sorsban élő nép magasabbra, jobb sorsbani vágyakozását éli ki a mesében.

Mivel semmi sem állandó a nap alatt, a mese tartalma és formája is változik. A lassan kapitalizálódó magyar faluban a régi, primitív paraszti életforma ingadozik, bomlófélben van, a mese sem kerülheti ki az átalakulást, sem tartalomában, a személyek megváltozásában, sem formájában. A kapitalizálódó magyar falu meséjében is megjelenik egy új személy, aki az ő szemében a kereskedelmet, a kapitalizmus pénzhajhását személyesíti meg, akinek célja, hogy őt ősi életformájából kiközösítse. Nem jó szemmel nézi ezt az alakot, s ezért szerepelteti meséjében úgy, ahogy teszi.

Ennek igazolására szolgál a XIX. századi mesetermés egy itt következő darabja.

A mese kezdő formája nem túl gyakran használt. Derűkeltésre való és arra, hogy felkeltse a hallgatók érdeklődését.

Halljuk most már a mesét, a 82 éves Cserepes Jóska bácsi kórógyi lakos előadásában:

Hú vót, hú nem vót, még a harminchetedik országon is túl vót, még azon is túl, ahol az tarka, farkatlan vadkan túr, egy tengör vót ott. Vót ott abba a tengörbe egy iszonyú vastag nádyszál. Anak a tetején vót egy iszonyú vastag fenyőszál, anak a tetejébe még meg vót egy vastag tőjfa. Anak a tőjfának vót hetvenhét vastag ága. Mindön ágon vót hetvenhét vastag szoknya. Minden szoknyán vót hetvenhét zsebecske, minden zsebecskében vót egy könyvecske, eből szedem én elő az én mesécskémet. Most számód össze, hány könyvecske vót.

Hoszú nóta ez is, pedig csak egyszer halotam!

Vót egyszer egy kúsó országi ócskás, jüt, hogy ű megtaláli a kincset, ami a föld alatt van. Vót neki egy könyvecskéje, azt óvasgata. Ejjött a mi országunkba, mer már nem talált senkit se a kúsó országokba, aki segítsen neki. Kiment a piacra, ott talált egy legént, szegén legént, akit hit napszámolásnak, hogy menyen vele. Ementek gyalog. Ementek. Elfáratt az ócskás, nem bírt tovább meni. Azt monta a legénnek, menyen ki a piacra, jó két lovat keresen, alkugyon meg. Odaki vót a piacon a legény, a szomszégývával megegyezett: száz forint egy ló. A hátába üt, óvasott egy forintot, kétszáz forintot, a napszámót.

Másnap meg azt mondta: kell még a ló. Neki ata az ember a lovat, de nem találtak semit. Harmádnapi is kell. Egész nap járkáltak. Egyszer csak látnak, hogy a föld egy kis dombócskára vót felcsinálal. Na, itt vagyunk, mondi az ócskás. Tüzet rakatott, egy zacskóból hánta mindig a tüzre a port egy kalánnyal, akkor veték észre, hogy kétfelé nyílt a föld. Azt mondta a legénnek, a kerbe van egy kúkereszt, azon egy lokat a kúcsával, aztat hozza el.

Mikor a legén lement, mer gyümöcs nem vót ott sok, neki esett, szedett. Amikor ment vóna vissza, elfelete a lokatot, mikor az utolsó szobába ért, összezsátant a hegy, a lovok elszakadt, az ócskást evetete. Az meg ott maradt a szobába, úgy ete elsőbb a gyümöcsöt, hogy a csotáját elhánta.

később azt is összeszedte, olyan helyzetbe vót. Mikor az se vót, gondolkodik, miért küte út rezsdás lokatért az ócskás. Béletolta a kúcsot, kiugrik két óriás: »Mit parancsosz, édös gazdám?« »Vigyötek az én házamba.« Kétfelé nyilt a hegy, létetek a maguk udvarába. Az apja se ismerte meg. Egy darabig így szegénködtek. Egyszer azt mondi az apjának: »Édös-apám, bírnánk mi máskép is élni!« »Hogyan?« Kiment az istálóba, megtekeri a lokatot, ahányszor megtekeri, annyi két óriás ugrott ki. »Mit parancsosz, édös gazdám?« »Egy tál leves, meg két arany tányér legyen az asztalon, utána meg más enivaló!« Bemén az apja, ott párolog az étel az asztalon. Nekiültek. Egy pár napig etek. Egyszer elvite az aran tálát, az egyik nem vete meg, az másik ötvös megvete. Enivalót vett rajta! Míg aba tartott etek. A másikkal is úgy tett, de akor mit csinájának? Azután elküte az apját a királyho, kérje meg a lányát. De hogy? Mikor szegények vagyunk — mondi az apja. Mégis csak menyen el — aszondi a fiú. Ement. Aszondi a király: »Odadom. Rakjon meg 12 fekete tevét arany-ezüsttel, 12 fehérét drága szőnyegekel.« Ha nem, fejét véteti. Az apja hazament, rítt. Kiment az istálóba a legén, tekerte a lokatot, ahány óriás vót, mind kihíta. Monta nekik, rakjanak meg 12 fekete tevét arany-ezüsttel, 12 fehérét drága szőnyegekel, 12 trombitás is legyen és egy igön szép paripa neki, akire felűjön. Mind meglott. A legény felül a paripára, utána a tevék, trombitások. Még messze vótak a királytól, de fúják a trombitát. Fúvik erősen: A király kinéz az ablakon, fúvik, de nem szól a király. Ahogy odaértek, int a király, hogy ne fúják, azok azt hiték, hogy erőseben, még erőseben fúják. Oda értek a várho, lepakoltak. A király odata a lányát. Egy darabig jól vótak, de a királyal egyszer összeveszett. Hétszer nagyobb épületet csinátatott ekkor, egész elsőtetítete a királyét. Felébred a király, nézi az órát, kelni kell fel, de sötét van, látja, hogy ott az épület. Kérdi az öröket, kik csináták. Azt mondik, nem tугyák, csak egész éjel zúgtak. A király: jól van, aba hata. A legén csak vadászni járt azután. Arra ment egyszer az ócskás, meghalota, hogy király akar lenni az ű napszamosa. Mindenféle rezsdás vosat ű megvészen, kérdezte a királylányt van-e olyan. Nincs, csak egy rezsdás lokatot látok! Elata. Az ócskás a kezébe csípte, ű lett a gazda. Éjel vete eszre a király, nincs a palota, a király lánya. Elvite az ócskás a király lányát igön messze, valami síkföldi vidékre. Akor az mi csinál, egyebet nem tudott. Mikor a legén hazajött a vadászatról, látta, hogy nincs semi. A király aszondi neki, ha vissza nem hozí a lányát, akkor fejét véteti. Kiment a legény az országra, rátalált ara a helyre, ahuh vótak, mert házastól elvite a királykisasszonyt. Ement aba a házba. A királylány ránézett, kódis ruhába vót a legén s aszondi neki a királylány: »Te szegény ember, mondd az én férjemnek, hogy jöjön ide, könyörögj az istenek, mert nem bír ide jöni. Észrevette azonban, hogy jön az ócskás, ledobott neki egy huszast. A legény bement a faluba. Visszament másnap. A kisasszony egy emeletel lejebb ment, és mondi: »Szegény embör könyörögj az istenek, hogy vezérelje ide az uramat. Megmondi a legény: »En vagyok.« Kérdezi a királylányt: »Hogyan tudnád elopni a lokatot?« Nem tudom. Azt akari légyek felesége. De jöj el több nap is. Úgy is tett a legén. Egyszer adott a királykisasszonynak egy port, hogy hincse anak a poharába, de előbb mondja, lesz már felesége, ha nem mehet az urához. Este itak, a királylány beléhintete a port a poharába. Álompor vót. Elalutt. A legén is odament közbe, keresik a lokatot. Nézik mindenütt, hát a vánkosába tete a lokatot, de a kúcsot nem taláták. Oszekerestek mindent. Az ócskás órába

tolta. Kiveték. A legén kitekerte a lokatot, két óriás kiugrott: »Mit parancsosz, édös gazdám?« »Azt parancsolom, azt a dögöt vigyétek ki, vagdoljátok paprikásnak, tegyétek egy rongyos zsákba.« Szamára kötték a zsákot az óriások, a varjak meg mind megették. Az ócskás elpusztult. A legény kitekerte az óriásokat mind a lokatból, a kastélyt visszavitte a régi helyére, és még ma is élnek, ha meg nem haltak.

A mese a Földalatti kincseskamra típusú mese egyik változata. Szerkezete nem egészen kerek, a mellékesemények olykor meglazítják a szerkezetet.

Pennavin Olga

Petrovics Boskó: Akt (olaj)

Babonák, ráolvasások

Adatok Gombos néprajzhoz

Gombos-Bogojevó a néprajzi kutatásnak valóságos kincsesbányája. Olyan talaj, amely már a felszínen mutatóba lépten-nyomon elébedob valamit a kutatónak a mélyen rejlő anyagból. Népviselete olyan, mint a hímes pillangókkal ellepett virágos rét, népdalkincse könyvet töltene meg, táncai és mulatságai eredetiek, s elűtnek a környék táncaitól. Az élet- és világszemlélet pedig még ma is teli van titokzatos természetfeletti erőkből való hittel, amely csak felszínesen keresztény-katolikus; mélyében valósággal őspogány magyar mitológia.

A község nevének eredete a népi szájhagyomány szerint az, hogy valamikor a dunai révnél élt egy cigány, akinek feltűnő nagy gömbölyű gombok voltak a mellényén. Azért az emberek »gombos révésznek«, az átkelőhelyet pedig »gombos rév«-nek nevezték el. Amikor vasútállomás épült a rév közelében, akkor erről nevezték azt Gombosnak. A szájhagyomány másik változata szerint a vasúti megállóhelyen egy Gombos nevű kocsmáros volt, annak a tábláján volt kiírva e név, s azt ruházták át az állomásra. A régebbi népdalokban a gombosiak falujokat »Bogojának«, magukat bogojaiaknak nevezik. Ennek a szónak semmi köze nincs a boglyához, hanem a szerb Bogojevó elnevezés magyaros alakja. Érdekes, hogy egyik népdalukban megszemélyesítik a községet és úgy beszélnek róla:

Megellet a Bogoja
Szélmalom lett a fia.

Már ez a jelenség tanúságot tesz az absztrakcióra és mitizálásra való hajlamról, amelyre a szellemi néprajz terén még számos példa akad.

Kutatásom tárgya elsősorban az egészségügyi vonatkozású hiedelmek, szokások és gyógymódok tanulmányozása volt: az egészségügyi állapotot befolyásoló természetfeletti erők és természetes okok, a betegségek népies megelőzése és elhárítása, anyagi szerekkel avagy misztikus-mágikus cselekvésekkel.

Gomboson valódi népi gyógyszerekről alig lehet beszélni. Ezek egészen alárendelt szerepet játszanak a gyógyításban. Ellenben valósággal melegágya a falu a babonás gyógyításoknak. Ez oki összefüggésben áll a betegségek eredetéről keletkezett babonás felfogással, amely szintén túlnyomóan uralkodik a természetes okok felett. Gyógyanyagokkal vagy természetes módszerekkel gyógyító személy a faluban nincs, ellenben a ráolvasóasszony annál keresettebb. Ez a 87 éves vak Pásti Panna néni a leghíresebb, aki kilenc féle betegségre tud ráolvasást, de rajta kívül még mások is foglalkoznak ezzel szűkebb körben. A népi gyógyászatban uralkodó ősi elv az, hogy a természetfölötti okokból származó bajokat csakis természetfeletti módszerekkel lehet elmulasztani. Ott ahol a betegség-

nek nem tudják érzékelhető külső okát adni, természetfeletti erők közreműködésével magyarázzák és babonásan gyógyítják. Ellenben nem hallunk soha ráolvasásokat és misztikus-mágikus módszereket például külső sérülések esetén.

Általános a »rosszak« ártó erejében és a szemverésben való hit. A »rosszak« leginkább a születés percétől kezdve ólálkodnak a ház körül, hogy egy őrizetlen pillanatban az újszülöttet elcseréljék. Amikor valakinek hibás fejlődésű a gyermeke, akkor azt »váltot« gyermeknek nevezik, mivel a »rosszak« elváltották. Ezért szigorú parancs köti a gombosi menyecskét a gyermekágyhoz, amelyet egy pillanatra sem szabad elhagynia. Különösen akkor nem, ha valaki kopogtat és bebocsáttatást kér. Ez a rosszak cselofgása, hogy amíg az anya kinéz, elváltásák a gyermeket. Az újszülöttet első percétől fogva védő talizmánként burkolják körül az anya kötényével. Az anya ruhadarabjainak mágikus védőerőt tulajdonítanak később is. Az anya kötényébe csavarva marad a kisbaba addig, amíg az anyát a bába rendbe nem teszi és a pólyázásra nem kerül a sor. A pólyán aztán a rózsafűzér játssza a védő amulett szerepét egészen két-hetes koraig, a tempomban való bemutatásig. Később ismét az anya köténye veszi át a védő szerepet a baba álma felett. A nyugtalan, aludni nem akaró, fel-felsíró gyermeket az anya esküvői kötényével takarják le a bölcsőben. Néha még a menyasszonyi koszorút is ráteszik.

Mélységesen szép ősi szimbólumai ezek az anya örök védő szerepének. Az esküvőn viselt ruhadarabok népi szentelményeknek tekinthetők és ezért erősebb az azok mágikus erejében való hit, mint a közönséges más ruhadarabokéban.

Még egy példáját hallottam az anya ruhadarabjával való betegség-elhárításának. Ha az anya észreveszi, hogy a gyermeket valaki erősen megnézte, akkor a szemverés elhárítása végett saját friss vizeletével megmosdatja a gyermeket, miközben mondja: »Ebbü' (a szeméremtest értendő, amelyből a vizelet jön) szültelek, evve' gyógyítsalak«. Azután megtöröli a »péntó aljával« (pendely-alsószojnya) miközben mondja: »Ez alü' szültelek, evve' gyógyítsalak«.

A rosszak távoltartása végett a gyermekágyas asszony szobájának a kulcslyukába fokhagymagirizdet dugnak, az ajtónyílásba kést ütnek éjszakára. A fokhagyma közismert démon-elriasztó szer, amelyet világszerte a vámpírhittel kapcsolatban használnak. Gomboson a fokhagymának más babonás elhárító szerepét is ismerik, melyről később fogok szólni.

A gyermekágyas asszonyra leselkedő rosszokról a következő megtörtént esetet mesélte egy asszony: »Napam egyre csak azon veszekedett velem, hogy: »Almodat el ne hadd lányom, akárki is gyünne«. Egyszer csak hallom, hogy az ajtónál szól valaki: »Panna, eressz be!« Ismerős volt a hang, hát lemasztam az ágyról és az ajtóhoz mentem, a fölső tábláját kinyitottam és kinéztem, de nem láttam senkit. De a napam akkor mán előugrott és kiabált rám, hogy nem megmondtam, almodat el ne hadd! Abban a pillanatban nem tudni hunnan-hunnan nem, de egy nagy vörös kutya mán bent volt és a napamat beszorította a kuckóba és ott viaskodott vele. Alig bírt megszabadulni tőle. De ahogy jött, úgy el is tűnt. Jó, hogy még a gyereket el nem váltotta.«

Ez a történet bizonyítéka annak a hiedelemnek, hogy a rosszak emberi vagy állati alakot ölthetnek. De beszélnek olyan gyermekekről is, akiket mégiscsak elváltottak. Az ilyen gyermeknek csak a feje nőtt, míg a keze-lába megmaradt akkorának, amekkora a születéskor volt. Egy

másik »váltott gyermek« pedig szőröstestű volt és csak egy szeme volt. Az ilyen szerencsétlen torzszülött gyermek anyja persze nem engedi senkinek megnézni a gyermeket, de éppen ezzel tereli magára a gyanút. Egy esetben azt ajánlották, hogy tegye a gyermeket a sütőlapátra és vesse be a forró kemencébe és húzza ki azonnal, akkor visszaváltódik. Az asszony már-már megtette, de utolsó pillanatban megszólalt a lelkiismerete, mintha egy hang mondta volna: »Ne tedd be!« A gyermek aztán nem-sokára meghalt. A sütőkemencébe való bevetése a beteg gyermeknek másutt is ismertetés és leírt babonás eljárása.

A gyermekre leselkedő ártó démonok elleni védekezés egyik neme az is, hogy amikor a gyermeket beviszik a faluba emberek közé, akkor fordítva adják rá az inget. Ez a látszólag teljesen értelmetlen babona abba leli magyarázatát, hogy hisznek a démonok megtéveszthetőségében, becsaphatóságában. A gyermek külsejének elváltoztatása az egyik eszköz a rontás elkerülésére és ezt szimbólizálja az ing kifordítása. Ennek a babonának is többféle változata ismeretes. Szemverés elleni amulettként adnak a kisgyermek csuklójára piros gyöngyarkkötőt, nyakába átfűrt rézkrajcárt.

A kisgyermekkel kapcsolatos babonák közül megemlíthető még, hogy szüléskor a köldökzsinórt elteszik és amikor a gyermek 7 éves lesz, a kezébe adják, hogy bogozza ki. Ebből aztán következtetést vonnak le a gyermek szellemi képességére és kezűgyességére nézve és jósolnak belőle. Azt is tartják, hogy a kisgyermeket nem jó a tükörbe mutatni, mert akkor nehezen fogzik.

A terhes asszonnyal kapcsolatos babonák: nem jó terhes állapotban a szárítókötél alatt átbújni, mert akkor »zsinegben születik« a gyermek, vagyis a köldökzsinór a nyaka köré csavarodik. Nem szabad a terhes asszonynak erősen megnézni valamit és ugyanakkor valamely testrészéhez nyúlni, mert akkor a gyermek testének azon helyén valami jegy lesz. Van a faluban egy tűzfoltos arcú menyecske, arról azt mondják, hogy az anyja, amikor várandós volt, hangos szóval kívánta a vörösbort, amikor a kocsmá előtt elmentek és az arcához nyúlt. Egy másik asszony mesélte, hogy ő akkor a holdba nézett éjszaka lebontott hajjal és mivel a konty helyén fázott a feje, odatette a tenyerét. Gyermekének olyan kopasz folt lett a fejbüdjén, mint a hold, amely akkor egy nagy csillaggal volt együttállásban. Nem jó a terhes asszonynak a testsúlyát sem mérni, mert akkor a gyermek megáll a fejlődésben.

A születendő gyermek nemével kapcsolatos lakodalmi szokás: az új menyecskének a lakodalmi vacsorán szép karéj kenyeret vágnak, hogy első gyermeke kisleány legyen. A terhes nő hasának az alakjából következtetnek a születendő gyermek nemére: hegyes has fiút, lapos szétterült has leányt jelent.

A »rosszak« természetéről nézve a következő nézetek élnek a nép-hitben: a rosszak, a boszorkányok vagy bűbájosok az ördöggel cimborálnak. Különös ismertetőjelük nincs, de vannak módszerek, amelyekkel le lehet leplezni őket. Például, ha olyasvalaki jön a házhoz, akiről gyanítják, hogy boszorkány, akkor nem kell mást tenni, mint egy kaszakövet betenni a tűzbe. Akkor a boszorkány nem tud elmenni addig, amíg a követ ki nem veszik a tűzből. Figyelik olyankor, hogy készülődik az öregasszony: »Megyek már haza« — de még sem megy, újból leül. Háromszor is visszamaradt egyszer egy vénasszony s amikor végre a próba eldőlt és kivették a kaszakövet a tűzből, akkor útrakerekedett, de az ajtóból tréfásan megfenyegette a fiatal férfit, aki a tűz mellett ült: »Ejnye, te, mit csináltál te nekem?!«.

A boszorkányok leleplezésének a másik módja az éjféλι misén a Lucaszékéről való meglesés. A faluban még ma is névszerint fel tudnak sorolni boszorkányokat, akik már nem élnek ugyan, de leszármazottaik és rokonaik még ott vannak. Az elhunyt öreg papnak a szolgálója tudta őket, mert annak idején, mikor a papnál szolgált, vele üzent a pap a boszorkányoknak, hogy tartsanak bűnbánatot és »tördeljék le a szarvaikat«, addig ne merjenek a szentség elibe jönni. Ugyanis az öreg pap éjféλι misén a szentségen keresztül látta, hogy kik a boszorkányok. De iszkoltak is azok kifelé mindjárt! Némelyiknek akkora szarva volt, hogy oldalt kellett fordítania a fejét, hogy kiférjen a templomajtón.

A betegségek, népies kórok tanában leggyakoribb eset a szemverés. Szemmel verni nemcsak a rosszak tudnak, hanem mindkét nembeli, közönséges emberek is. Ismertetőjelük az, hogy öszenőtt szemöldökük van. Az ilyen emberek akaratlanul is szemmel vernek, elég ha ránéznek valakire.

A szemverés megállapítása és eltávoztatása a szenesvízzel történik. Módszere több változatban él, de lényegileg azonos. Egyik közlője Cöndör Józsefné 80 éves, kilenc kóróseprúszál parázsát dobja »szótalan víz“-be, amelybe három csepp szentelt vizet cseppent. Szótlan víznek nevezik azt, amelyet a kútról úgy hoznak, hogy közben egy szót sem szabad szólni. Minden szem paráznál mond egy miatyánkot. Az első szemet veti »emberre«, azaz férfire, és ha az volt a szemverő, akkor azonnal és gyorsan lesüllyed a víz fenekére. A következő szemeket »asszonyra« veti. A végén keresztet vet reá és rálehel háromszor. Azután itat egy kortyot belőle és megmossa a beteg arcát vele. Az ő hite szerint nem az eljárás a fontos, hanem az imádság, mert »csak az imádság használ, a mindenható Isten hatalma«.

Másik módszer, Hodány Katalin közlése szerint, aki anyjától tanulta: Öt szem szemet vet a vízbe: 1) Emberre. 2) Asszonyra. 3) Életre. 4) Halálra. 5) Csontra-velőre, belső részre. Minden egyes széndarabka bedobásánál a következő igéket mondja: »Téged... Rozika... ember vert meg szemmel. Segéjjen az Atyaisten, segéjjen a Fiúisten, segéjjen a Szentlélek Isten! Azután elmond 3 Miatyánkot, 3 Üdvözlégyet, 3 Hiszekegyvet és a következő ajánló imádságot: Ajánlom ezt a kevési imádságot Krisztus kínszenvedéséért és szent Cirákus tiszteletére, és azokért a lelkekért, akik szemverésben, sárgaságban és szárazságban meghaltak.« A szenesvízbe hüvelykujját bemártja, illeti vele a gyermek egyik halántékát, másik oldali könyökét és térdét, majd a másik halántékát, túloldali könyökét és térdét. Ily módon az érintési pontok a gyermek testén keresztalakot képeznek. Végül itatnak belőle egy kortyot. Utána a beteg megnyugszik és elalszik. Három egymásután való nap megismétlik és ahogyan a szenek lesüllyedésének sorrendje és módja megváltozik, abból következtetnek a betegség kimenetelére. Ez egyúttal tehát babonás kórjóslat (prognózis) is. Szenesvizet csak nappal szabad csinálni. Napnyugta után csakis halálos betegnek szabad.

Harmadik módja ennek a Pásti Panna néni féle ráimádkozás: három Úrangyalát mond a szenesvíz felett és a következő ajánlást: Krisztus Urunknak három szöggel való fölszegeztetéséért, megköpködéséért, rút nézéséért és arculvertetéséért, azokért a lelkekért, akik szemverésben meghaltak és ezért a szemverésben kínlódó lélekért.

Voltak öregasszonyok is a faluban, akik fürdővel gyógyították a szemverést, s akiket még ma is emlegetnek, bár már nem élnek. Ilyenek voltak Bogyó Boris és Hajdú Rozi nénik. Bogyó Boris néni fürösztő vízébe a következőket kell belefőzni: 9 féle virág, 9 féle termő ág, 9 féle

vas. Ebben kilenc napon át megfüröszttötte a beteg gyermeket és akkor »elvált életre vagy halálra«. Ő meg tudta mondani a szemverés fokát is. Ha kijelentette, hogy benne van a 7-ik fokban, akkor már nem volt segítség rajta. Az 5-ik fokig lehetett segíteni. Ebben a fürdőben jellegzetes a mágikus kilences szám előfordulása, továbbá a virág és termőág, mint az élet, a vas, mint az erő szimbóluma. A primitív felfogás szerint a vízbe belefőzött anyagokból átmegey az életerő a betegbe.

Legérdekesebb egyéniség a 87 éves vak Pásti Panna néni, aki ma is hivatásszerűen foglalkozik ráolvasással és ráimádkozással. Kilenc féle betegséget tud gyógyítani pusztán a mondott szó erejével. Meggyőződése szerint azért adott neki ilyen hosszú életet az isten, mert annyi sokan kérték reá az isten áldását a gyógyításokért. Sokakon segített, akiken az orvosok nem tudtak segíteni. A ráolvasásokat és imádságokat napától tanulta. Érdekes, hogy egyáltalán nem titkolózik és nem fél, hanem inkább örömmel veszi, ha valaki érdeklődik tudománya iránt. Aggodalmát fejezi ki, hogy ki fog segíteni a falu népén, ha ő meghal? Panaszkodik, hogy sokszor kérte a leányát meg az unokáit, hogy vegyék át tőle az imádságokat, de azok nem hajlamosak erre, mindössze annyit tesznek meg, hogy segédkeznek a szenesvíz készítésénél és az egyéb szükséges holmik előkészítésében, amit az öregasszony vaksága miatt már nem tud megtenni. Maga az öregasszony már csak a szöveget mondja. Rendkívül érdekesek ezek a ráolvasó szövegek. Míg az imádságok egyszerűen Istenhez intézett kérések és Krisztus kínszenvedésére utaló hasonlatok, addig a ráolvasások pogány démonisztikus jellegűek, amelyekben a betegség démonának parancsot ad, hogy tűnjön el vagy váljon semmivé. Érdekes annak a kilencféle betegség népies megnevezése, amelyeken segíteni tud. Ezek: 1) Szemverés. 2) Szegedés, szűrő szegedés. 3) Sárgaság. 4) Aszalvány vagy szárazság. 5) Frász vagy nyavalyatörés. 6) Guga. 7) Hideglelés. 8. Ijédés. 9. Zsibrék (= szájfájás).

Lássuk sorban ezeket, miután a szemverésről már volt szó. A szegedés vagy szűrő-szegedés néven a nyilálló fájdalmakat, főként derékfájást értik Gomboson. A reá való imádságban utalás történik Krisztus felszegeztetésére. Az imaszöveg nem egyháziilag jóváhagyott imádság, hanem minden jel szerint valamelyik apokrif evangéliumból származik. Így szól: »Amikor Krisztus Urunk a Jordán vize mellett járt, kérdi tőle szent Péter: Micsoda sírás-rívás van itt? Szegények nincsenek, árvák nem sanyargattatnak, hanem szegedése tartja. Vedd ki ennek oldalából ezen szegedést, hogy semminemű testében meg ne maradjon. Tedd rá a te bűnös kezedet a Jézus erejével, fűjd rá a te bűnös lehelletedet a Boldogasszony igéjével«. Ezt az imádságot egy lélekzetre kell elmondani és a szöveg megfelelő szavainál a kezét rátenni, illetve a lehelletét ráfújni a fájó testrészsre. Háromszor kell elvégezni éspedig reggel, este és másnap reggel. Vagy, ha elsőízben délután jelentkezik a beteg, akkor másodsor másnap reggel és harmadsor másnap este. Végezetül 3 miatyánkot, 3 üdvözlégyet és 3 hiszekegyet felajánlani azon lelkekért, akik szegedésben meghaltak.

Rohacsek Ágota közlése:

3) Sárgaság. Gyógyítása teljesen babonás alapon, a hasonlóság elvének alkalmazásával történik. A beteg nyakába fokhagyma koszorút kell akasztani és azt viselje 9 napig, mialatt a girízdek teljesen megsárgulnak, mert a sárgaság abba megy át. Hozzákapcsolva ráimádkozás a sárgaságban megholt lelkekért felajánlva. Másik módszer: a beteg sárga selyemcérnát viseljen a nyakában 9 napig és akkor azt a cérnát piros

rózsabokorra kell akasztani a kertben. Ez szimbólizálja a betegség átadását és az egészség pifos színével való felcserélését. Ezzel kapcsolatban is imádkozni kell, felajánló imádságot a sárgaságban elhalt lelkekért.

4) Szárazság vagy aszalvány, a sorvasztó betegségek népies neve. Ebbe a nomenclaturába esik a kisgyermekes decompositiója és a felnőttek tbc-je. Ráimádkozása hasonló a szemveréséhez. Különös, hogy ezzel a betegséggel kapcsolatban a »mérés«-t mint babonás eljárást nem ismerik.

5) Frász. A tetánia vagy görcshajlam népies neve. A görcsrohamot úgy mondják, hogy kimeredt és »felütötte a hab« a száját. Ezzel kapcsolatos babonás hiedelem az, hogy egy ablaktáblát le kell venni és a görcsben levére fordítva rátenni és az ablaküvegen át megnézetni olyannak, aki még nem látott olyant. Ugyanezt teszik felnőttek epilepsziájánál is. Először is a hüvelykujját feszítik ki, hogy a göres elmúljon. A hüvelykujj behajlása a közeledő roham előjele. Ez helyes megfigyelés, nem babona.

6. Guga. Ez alatt nem a golyvát értik, hanem a kisgyermekes nyakán az áll alatti mirigyek gyulladáson megbetegedését. A guga speciális kezelése Pásti Panna módszerével: Van neki egy hétszer szentelt kisbaltája, (amelyet mindig nagyszombaton a szentelésre vitt sonka mellé rejtett és úgy lett megszentelve). Először a földre köp, a kisbaltát a földhöz érinti, aztán a gugát megnyomja vele (a gyermeket az anyja tartja az ölében) és a következő igéket mondja: »Földből lettél, semmiből lettél; semmivé váljál!« Oszlasson el az Atyaisten, oszlasson el a Fiúisten, oszlasson el a Szentlélek Isten.

Másodszor megismétli a köpést és baltával való érintést és mondja: Távoztasson el az Atyaisten, távoztasson el a Fiúisten, távoztasson el a Szentlélek Isten.

Harmadszor megismétli a mágikus műveletet és mondja: Rontson szét az Atyaisten, rontson szét a Fiúisten, rontson szét a Szentlélek Isten.

Ebben ismét látjuk példáját egy népi szentelménynek, babonás művelettel kapcsolatban. Az egyház nem ismer baltaszentelést, de a nép igen.

7) Hideglelés. Ugyanazt a ráimádkozást mondják, mint szemverésről.

8) Ijedés. A gyermek feje fölött ólmot öntenek és abból kiolvassák, hogy mitől ijedt meg. A bölcst az anya esküvői kötényével letakarják. Pásti Panna néni ráimádkozik az ijedésben megholt lelkekért.

9) Zsibrék. A kisgyermekes szájfájását nevezik így. Szinonimái tájszólásokban: zšebre, finkó, zšikora. Pásti Panna néni 9 tollseprűszálra 9 babát csinál rongyból és a nap lenyugvása idején a gyermekkel kimegy a ganédomb mellé, a babákat beleszúrja, majd egyenként odaérinti őket a gyermek szájaszéléhez és a következő ráolvasó igékkel elküldi a betegséget: »Nap nyugtába, béka tójába, zsibrék a gané oldalába«. Ez a ráolvasó ige a primitív globális betegségszemlélet tanúsága, mivel a természet jelenségei és a betegségek tünetei között összefüggést keres, egybefoglal olyan jelenségeket, amelyeknek nincs természettanilag közük egymáshoz. Ezen primitív szemlélet szerint a természet rendje az, hogy amikor a nap nyugodni megy, a béka ugyanakkor aludni megy a tóba, s akkor a betegség is kell, hogy kövesse a rendet, menjen el a gané oldalába. Hogy miért éppen oda? Ósrégi fogás a betegségdemont valami undorítóval fenyegetni, amilyen pl. az ürülék vagy bizonyos testrészek. Ugyanez a motívum a szájfájás, más vidékeken való gyógyításában is megtalálható. A zsibrék gyógyításához is hozzátartozik ezenkívül a megfelelő imádság, amelyben megemlékezik Krisztus utolsó

szájfájásáról, amikor epével megittatták és a »zsibrék kihányta száját«. Az egyház által elismert szentírásokban nincs erről szó.

Egyéb babonás gyógyítások is szokásosak Gomboson. A szemöcség (= szemölcs) elmulasztása végett meg kell kerekíteni a nevetlen ujjával (a gyűrűs ujj) háromszor és a következő igéket mondani: »Semmiből lettél, semmivé váljál«. Másik mód: amely nem speciálisan gombosi, hanem országszerte ismeretes: az újholdnak megmutatni és a következő verset mondani:

Új hold, új király
Fiát házasítja.
Hil engem a lakodalomba.
Nem megyek én
Szemöcségemet küldöm.

Abban a helyben a földről felemelni valamely tárgyat, ami éppen a kezébe akad, meghúzni és azt az eresz alá a csurgásba elásni. Azért kell a csurgásba ásni, mert ott a víztől hamar rothadásnak indul avagy szétmálik és akkor ugyanezen időre a szemölcs is elmúlik. Ugyanezt nemcsak szemölcs, hanem fekély, fülfájás és egyéb betegség esetén is szokták csinálni, mindig a megfelelő betegséget küldve a lakodalomba. Daganat, fekély, kelés elmulasztására ajánlják azt is, hogy az úton talált öreg csonttal meghúzni és a feje fölött hátradobni. Ez utóbbi módszerek nem démonikus, hanem materiális kórokozókra vallanak. Valahogy úgy képzelik, mintha a betegség éterszerűen átítatná a testet és a tárgyakkal való érintéskor ezt ki lehet vonni belőle és a tárgyak eldobásával eltávolítani.

Elterjedt szokás a betegségekkel kapcsolatban vallásos fogadalmakat tenni. Például a szamárköhögésben szenvedő gyermek anyja kék selyemszalagot ajánl fel Szűz Máriának és azt a templomban a Mária szobor karján ülő kis Jézus karjára köti. Más esetben egy frászos gyermek anyja megfogadta, hogyha a gyermek meggyógyul, egy évig nem ad reá semmi pirosat és tarkát.

A gyermekeket aprószentek napján fönött vesszővel megcsapkodják és közben ezt mondják: »Friss légy, jó légy, keléses ne légy!«. Ez tehát betegségelhárító illetve megelőző babonás népszokás. Gomboson mustrálásnak nevezik, míg másutt általában subrikálásnak. Azt mondják, hogy ez annak az emlékezetére történik, hogy Heródes, amikor leölette a betlehemi kisdedeket, az anyák egy rakásra borulva sírtak és a zsidó katonák úgy verték széjjel őket.

Az állattartással kapcsolatos babonák közül érdekes az a hiedelem, hogy a »rosszak« képesek a tehén hasznát is elvinni. Alkonyat után ezért nem adnak ki tejet a házból csak kivételesen megbízható személyeknek, de este 8 óra után semmi esetre sem. Ilyen esetben a tehén teje híg, vizes lesz, mennyisége megkevesbedik. Hogy ki vitte el a tehén hasznát, azt babonás megidézéssel tudják meg. Vályúba öntik a tejet és baltával vágják. Akkor a rossznak meg kell jelennie, mert különben ő érzi az ütéseket. Figyelik ilyenkor, hogy ki jön a házhoz valami ürüggyel és akkor az megbélyegzett személy lesz, szitkozódva kizavargák a házból.

Luca naptól karácsony bőjtjéig az aprójószágnak az eleséget kerékabroncsba szórják, hogy el ne kószáljanak a háztól. Luca napján nem szabad varrni, mert akkor nem fognak tojni a tyúkok.

A halál előjelének tartják, ha a kutya »tutul« és lyukat kapar a kertben.

A holddal kapcsolatos babonák: amikor az újhódat először megpillantja valaki, üssön a zsebére és mondja: »Oregapád, öreganyád ide jöj-jön«, akkor megszaporodik a pénze. A szemölcs elmulasztásáról már volt szó.

A teliholdról azt mondják, hogy abban táncol szent Cicelle.

A rendkívül sokrétű babonás gyógyításokkal szemben egész alárendelt szerepet játszanak a népies gyógyszerekkel való gyógyítások. Gyógynövényeket alig ismernek, hasznukról alig tudnak. Használják egyéb zöld növényi részeket kötés formájában. Például torokfájás esetén a fokhagyma zöld szárát megszáritva megfőzik és a felduzzadt szárral kötik be a nyakat. Gyomor puffadásra földi bodza zöld szárát kötézik. Belsőleg köhögés ellen vörshagyma teát isznak; langyos citromos vizet cukorral is jónak tartanak, csak azt ma nem tudják beszerezni. Fekély, kelés megérlelésére zsemlet és sáfrányt főznek tejben és azt forrón rákötözik. Fájós szemet kamillateával mosogatnak, fájós fülbe »kúrözsa« levét csepegtetik. A pólyásgyermek fül- és szemfájását a beléfecskendezett anyatejjel gyógyítják. De ez már nem anyagi, hanem mágikus szernek számít, mivel az anya váladékainak mágikus véderőt tulajdonítanak, épp-úgy, mint a ruhadarbjainak.

Dr. G. Czimmer Anna

Petrovic Bosko: Tájkép (olaj)

SZÍNHÁZ

Julia kisasszony

Strindberg bemutató a szabadkai Magyar Népszínházban

Az irodalom és a realista színjátszás viszonyának megannyi tisztázatlan, s talán nem is egészen világosan megfogalmazott kérdésére tereli rá a figyelmet az a két alapvető tévedés, amelyből a rendező a szabadkai Magyar Népszínházban felelevenített Julia kisasszony, Strindberg egyik legjelentősebb drámájának beállításában kiindult. Az egyik tévedés az, hogy a realista színjátszás feladatainak félreértelmezésével nem a dráma alakjait igyekezett valószerűvé, hitelesekké tenni, hanem magát a drámát tekintette realista irodalmi alkotásnak, holott Strindberg csak naturalista volt. A második súlyos tévedés, hogy szociális tendenciát akart belevinni Strindberg művébe, noha Strindbergből általában és a Julia kisasszonyból különösen hiányzott ez a szándék; Strindberg mindig egyes embereket rajzolt meg, nem általános társadalmi típusokat és ha voltak is általános jellegzetességeik alakjainak, összeütközéseik, drámai ellentéteik nem társadalmi eredetűek, hanem a nő és férfi viszonyából keletkeztek.

Egy társadalomban, amely a gyakorlatban érvényesíti a női egyenjóságot, érdemes behatóan kivizsgálni ezeket a kérdéseket, mert Strindberg rendkívüli hatással volt az egész nyomában fejlődő és erősen ellaposodó polgári irodalomra, a polgári irodalom szemléletére és így magára a polgári szemléletre is, s maradványai az irodalomban is és az emberi tudatban is sokkal makacsabbak, semhogy máról-holnapra eltűntethetnők őket. Ha a mai néző ugyan már csak pusztán szórakoztatásnak tekint is Strindberg kétségtelenül irodalmi eszközökkel megépített drámáit, hatásától nincs még elég távol és ezért a rendezői szándék, hogy többet magyarázzon bele a műbe, mint amennyit alkotója belevitt, a színpad szószéki erejénél fogva alaposabb elemzéseire szorul.

Az irodalomtörténet általában három korszakra osztja Strindberg alkotó munkásságát. Az első a romantikából ered, de szándékosan, határozottan szembefordul a romantikával; fő tárgyköre a nő és férfi szerelmi viszonyának taglálása a társadalmi egyenlőtlenségben. Második korszaka a nőgyűlölet szaka, amellyel a legerősebb irodalmi hatást gyakorolta egész társadalmára és az egész polgári irodalomra; zászlóvivője volt ennek a gyűlöletnek és minden leírt szava vád volt a nő ellen. Harmadik korszaka a bölcselet és miszticizmus ideje, amikor belevész Nietzsche bölcseletébe, a titokzatos erők fürkészésében pedig odáig megy, hogy még alkimiával is foglalkozik. Egészen természetes, hogy bár a művek csoportosításában megvonhatók a választóvonalak, minden műve magán viseli mind a három időszak jeleit, s csráiban a végzetbe vetett hite, a miszticizmusa és a nietschei bölcselete éppen úgy meglelhetők az

első időszak műveiben, mint ahogyan a harmadik időszak alkotásaiból sem hiányzik a kezdeti korszak azon szándéka, hogy a romantikával szembe állítsa a maga naturalizmusát. Az elemeknek ez a keveréke olyan írói és drámaépítő készséggel társulva, amilyen Strindberg tehetsége volt, érthetően nagy hatással volt egy társadalom szemléletére, amely maga is megannyi ellentétes elemből alakult ki és fejlődött. Éppen a polgárság az, amelyre az irodalom közvetlen hatást gyakorolt, mert a feltörő polgárság intellektuális adottságainál fogva szorosabban egybeforrt a művészi megnyilatkozásokkal, mint a tudatlan és felületes arisztokrácia, vagy a műveletlenségben tartott nép.

A Julia kisasszony az első alkotókorszak idején született meg, a nőgyűlölet, a romantika, a romantika ellenes szándék és a naturalizmus elemei azonban már összekeverednek benne és innen van az, hogy ez a dráma Strindberg egyik legjellegzetesebb, legerősebb irodalmi hatású műve.

Mert az kétségtelen, hogy Strindberg nőgyűlölete, az az elmélete, hogy a nő állhatatlan, nyughatatlan, beszámíthatatlan ember és nem is egészen ember, erős formáló hatással volt a romantikából az ellaposodásba fejlődő polgári irodalomra. Akkor szólalt meg, amikor a női egyenjogúságot vívott harc tulajdonképpen éppen csak hogy megindult, mondanivalóit a romantika fellegjáró szárnyalása, idealizáló színessége helyett durván természetes hangon mondta el és az émelyítővé váló idealizálás helyett hangja józanul csengett. Fel kellett figyelni erre a hangra, hiszen a romantika idealizáló ereje megtört és a darvini struggle for life (küzdelem a létért) elmélete egyre világosabban visszatükröződött az irodalomban.

A romantika a drámai irodalomban csak úgy tudta eszményesített alakjait a néző elé állítani, egész eszményesítő szellemét csak úgy tudta kivetíteni, ha nemzetivé vált. Minden kornak megvoltak a maga népi-nemzeti elemei, irodalmának különútjai, de a színház tudatosan és szándékosan a nemzetiesedés romantikus korszakában vált igazán a nemzeti szellem tudatos nevelőeszközzé és tenyészített ki, gyakran nagyon kezdetleges eszközökkel, nemzeti ideálokat. Hiába tűnnek fel tehát a romantika egén a legnagyobb művészek is, a drámai irodalmat, a szándékoság, az erőszakoltság feltartóztathatatlanul az elsekélyesedés felé sodorja, s az alpári elemek azzal nyernek egyre inkább polgárjogot a nemzeti színpadokon, hogy egyrészt a közönség mind szívesebben látja a hazai szerzőket, mert műveikben a maga környezetének elemeire bukkan, másrészt a színház a kor társadalmi fejlődésénél fogva — háromszáz évvel az angol és másfél száz évvel a közvetlenebb hatású olasz színházak után — üzleti vállalkozássá válik. A színházi vállalkozó olyan darabokat írat megrendelésre, amelyekkel a legjobban kiszolgálja a közönséget és a legjobb üzleti eredményeket érheti el, keresi a szórakoztatásnak azokat az eszközeit, amelyek kiemelik a polgári közönséget a maga belső zavarából, ellentmondásaiból, elterelik figyelmét a sokasodó és mind súlyosabb problémákról s legfeljebb részletkérdéseket állítanak szenvedélyes viták középpontjába, úgy, hogy a fáktól nem látják az eget. A nyugtalan kor, a polgárság fejlődésével párhuzamosan mélyülő belső ellentétek és a polgárság nyugalomkeresése közepette a század második felében a drámai irodalomban is elhatalmasodik — még jóval előbb, mint Bismark kimondta — Bismark elmélete az egy csepp szocializmusról. A gyorsabban polgáriasadó északi országok gyorsan fejlődő irodalma már ezt hozza. Ibsen gyorsan nagy szerephez jut a színpadon majdnem pusztán azért, mert művészi drámai készségével hirdetett női egyenjogúsági

harca beleillik a kor struccpolitikájába. Vele szemben viszont Strindberg nőgyűlölete a vitatkozók másik táborát képviseli és elégti ki.

Innen ered Strindbergnek az az erős hatása, amelyet az egész első-kélysülő polgári irodalomra gyakorolt. Az elmélyedő romantika fülledtsége már — a művészet többi ágában — az impresszionizmus, a plein-air előszelét hozza, egyelőre még a naturalizmus durva formájában. Strindberg, a leghiggadtabb északi polgárság egyik művészi szószólója, művészetével gyorsan és szinte akadálytalanul jut fel az irodalmi csúcsokra (csak első drámája bukott meg), hangjának, szavának súlya van. S ha ezekről a csúcokról hirdetheti a koráramlattal szemben a nő alacsonyabbrendűségének jelszavát, az irodalom mesteremberei méginkább rávethetik magukat erre a tárgykörre, mert ezzel szolgálhatják ki legjobban a közönséget. Hiszen a romantika a nőt eszményi magaslatra állította, s Ibsen korirányzata, a polgári feltörés törvényszerűségének kivételében arra törekszik, hogy az eszményi magaslatról lebukó nő a romantika kihunyásával ne zuhanjon vissza a régi mélységbe, alacsonyabbrendűségbe, hanem álljon ott, ahol a romantikai eszményesítésből kiszabaduló férfi áll. Csakhogy a férfitudatban ezzel ismét kétféle nő él, az eszmény, amilyenek a nők lennie kellene, s a nő, amilyen a kor adottságaiban, s aki minden, csak nem eszményi. A nőben magában viszont még nincs kifejlődött emberi öntudat, a polgári nő még kényelmesebbnek, nyugalmasabbnak látja, ha nem önállóul gazdaságilag, életcélja még mindig a férjhezmenés, ellentétben a proletárnővel, akinek élete belevész a rosszul értelmezett struggle for lifebe. Ez a polgári közönség, a nő feltörése ellen védekező férfi és a függetlensége ellen küzdő nő, elfogadja a strindbergi eszmekört, szórakoztatónak tartja a nő alacsonyabbrendűségéből szőtt bonyodalmakat és a közönség jó kiszolgálásán fáradozó irodalmárok egész serege tragédiában és vígjátékban egyaránt erveket rá magát. Strindberg nem áll egyedül elméletével, Schoppenhauer bölcséletéből árad ez a szellem, Nietzsche bölcsellete leszereli a polgárság demokratikus erőrekapását és a polgári értelmiségre oly nagy hatást gyakorló dr. Otto Weininger bölcsellete világnézeti alapot igyekszik adni a nőgyűlöletnek. Gazdasági háttere is van, hiszen a nő versenytársként lép fel a kenyérért vívott harcban, egyben pedig a családfenntartó férjre támaszkodó nő is félti a maga helyzetét az önálló nőtől.

Korszellem ez, megnyilatkozik benne a kiformalódó polgári életfelfogásban félremagyarázott darvini struggle for life és az a tömegbölcsélet, amely az egész életet, az egész történelemfelfogást a struggle for life törvényének akarja alávetni. De ez csak értelmiségre hatást gyakoroló bölcséletből árad. Strindberg az, aki a nagytömegnek hirdeti a színpad megelevenítő, meggyőző szószéki erejével. Nyomában nagy német írók haladnak, s ugyanez a bölcsélet az életfelfogásuk forrása, ugyanígy a demokrácia ellen emelnek szót, amivel még inkább érvényesítik a strindbergi szellemet és fokozott mértékben érvényesítik, szinte szentesítik a női alacsonyabbrendűség irodalmát. Világirodalmi felfogássá válik és hatása évtizedeken, azokon az évtizedeken át is érezhető a világ drámai irodalmában, amelyekben a demokratizálódás folyamata törvényszerűen megy előre, Ibsen, Shaw és követőik hirdetik a női egyenjogúságot, sőt a társadalom ki is vívja az egyenjogúságot, legalább is politikai téren. De a két világháború között, amikor a legtöbb kultúrorszáiban már megkapták a nők a szavazati jogot, a színpadok szórakoztató irodalma még mindig azokkal a bonyodalmakkal játszik, amelyek a nő alacsonyabbrendűségének felfogásából erednek és strindbergi hatásokra vezethetők vissza.

Strindberg művei közül éppen a Julia kisasszony gyakorolta a legerősebb hatást, noha tulajdonképpen még nem a végleges nőgyűlölet korszakában íródott és tárgyát is a romantika népszerű tárgyköréből — a házitanító és az elcsábított kisasszony, a szépasszony és kocsisa gyakori témájából — vette. Csakhogy ellentétben a romantika érzelgősségével, Strindberg azt mutatja ki, hogy ebben a szakadékszerű rangkülönbségben nem a férfi a csábító, hanem a nőt a saját gerjedelme készíti arra, hogy családjának feltéve őrzött titkait elárulja, szégyenfoltjaiból valóságos hidat építsen a férfi számára a köztük lévő mély társadalmi szakadék felett és végül gerjedelme buktatja el. A férfi nem szerelmének tárgya, csak szeszélyes eszköze; szolga, testben és lélekben egyaránt, nyomban fel is használja a kínalkozó alkalmat, hogy a kaland révén javítson sorsán és kiszabadítsa magát a szolgaságból, de a nő állhatatlan, maga sem tudja mit akar, nem segít a szolgának felemelkedni és hagyja, hogy a férfi az erélyes grófi csengettyűszóra visszaessen szolgaságába. Amellett Strindberg mindezzel nemcsak a nő alacsonyabbrendűségét akarja bizonyítani, hanem a történéseket elkerülhetetleneknek, végzettszerűeknek állítja be és így a miszticizmus erőszakolt gondolata is felötlik.

Ez az, amit Strindberg a maga eszmei kavargásba bonyolódó társadalmának el akar mondani. S ezért nem volt szerencsés gondolat, hogy a Julia kisasszonyt a kellő irodalmi beállítás nélkül vigyék színpadra, hiszen a női alacsonyabbrendűség tudata éppen a Strindberg nyomában és hatása alatt keletkezett sekélyes irodalom folytán még elég konok. A mű csak akkor válhatott volna irodalomtörténeti érdekességgé és szórakoztató izgalmas játékká, ha a strindbergi kor irodalmi szelleme árad belőle eredetiben és a legkisebb csonkítás, hamisítás nélkül.

Márpedig Mamuzsics Istvánnak, a szabadkai előadás rendezőjének két alapvető tévedése és a nem szerencsésen megválasztott szereplők alakítása megfosztotta a Julia kisasszonyt ettől az irodalmi jellegtől, attól, hogy egy koráramlat irodalomtörténeti érdekességét nyújtsa. Irodalmi realizmusnak fogta fel a strindbergi naturalizmust és szociális tendenciákat akart hangsúlyozni a darabban, de ezzel megfosztotta a darabot, a játékot az eredeti milieutól, attól a légkörtől, amely a strindbergi irodalmi irányzatból árad. A szociális tendenciák hangsúlyozása révén az alakok maikká váltak, egyáltalán nem érzett rajtuk, hogy hetven év előtt születtek és egy korhoz tartoznak, amelyben a polgárság még mindig feltörő erő, de már tele van intellektuális eszmei zavarokkal, tévelyeg és kerülgeti a belső életében támadó szakadékokat. Julia kisasszony, a fiatal grófnő már nem arisztokrata, csak rangban, vőlegénye, akit kínzásaival elriasztott magától, polgár volt, ügyész, s neki, a fiatal leánynak nincs hamis, eszményesítő képe az arisztokráciáról, a saját arisztokrata származásáról. Ezért is beszél a szolgának arról, hogy anyja kufárlelkű polgárlány volt, őse pedig azért kapta a grófságot, mert felesége együtt hált a királlyal. Strindberg, a polgár, így gúnyolódik az arisztokrácián és ezzel naturalista fékevesztettséggel visz humort a drámába. Ez a hangulathullámmás pedig kimaradt a játékból. Kezdtől fogva egysíkú tragédiának, realista hangú játéknak indult — a rendező értelmezésében — noha egyáltalán nem tragédia. Mert azt még »A cseléd fia« írója sem tekintette tragédiának, hogy a grófkisasszony egy szeszélyes éjszakán a szolgálával kezdi meg szerelmi életét.

A játék olyan embereket mutat be, akik nem realisan a társadalom belső életéből vetődnek felszínre és a maguk valóságával társadalmi összejáratásokat tárnak fel, hanem csak apró tünetei annak, hogy az élet változékony hangulata hogyan teremthet eltúlzott jelentőségű össze-

ütközéseket. Az egészséges szakácsnő a darabban nem tulajdonít túl nagy jelentőséget a történeteknek. Csupán azon botránkozik, hogy a grófkisasszony, ha már ugyanazt a szabad és természetes életmódot folytatja, amit ő, miért nem választ magának hozzáillőbb társat. Ezen a szakácsnőn keresztül mutatja meg Strindberg, hogy a grófkisasszony a mámoros éjszaka utáni kijózanodásában eltúlozza a történeteket, túlnagy jelentőséget tulajdonít ennek az éjszakának. De a polgári környezetben, a szakácsnő és a szolga környezetében nincs ennek különösebb jelentősége. Magánügy és másokra annyiban tartozik, hogy a férfi, akit elcsábított, másé. Ebbe társadalmi realizmust vinni nem lehet. A rendező feladata éppen az lett volna, hogy ezt a magánlégbört megteremtse, érzékeltesse. Így, ahogyan a rendező reálissá, társadalmi ellentétekből keletkező valósággá akarta tenni a cselekményt, megfosztotta a színészeket attól a lehetőségtől, hogy azzal a felfűtöttséggel, változékony hangulattal, hullámzó, színes, fordultatos alakítással játsszák szerepüket, amit a darab eredeti irodalmi léghőre megkövetel. Sz. Cseh Mária alakításából természetesen kimaradt mindez, az egysíkúságban kezdettől fogva tragédiára, társadalmi végzetre beállítva nem is élénkülhetett fel a teljes felfűtöttségig és így az utána következő szeszélyéből támadt tragédiája nem ellentét, hanem előre elárult folytatás volt. Fejes György, mint jelenség sem alkalmas erre a kifejezetten amoroso szerepre, s az egysíkú beállítás, ahogyan a rendező kezdettől fogva, egy készülő tragédiára készítette elő a nézőt, nem is adott alkalmat arra, hogy nagy hangulat-hullámzásokat vigyen alakításába. Ez a szolga kalandos előéletű; szállodai pincér volt, tehát van fogalma arról, hogy a szerelmi kalandokban nem ismerik a társadalmi különbségeket, a tenyeres-talpas szakácsnő csak arra való neki, hogy kényelmet teremtsen magának, s kezdettől fogva, amint alkalmat nyílik rá, kacérkodik a gondolattal, hogy a grófkisasszony közelébe férkőzik. Ez a lehetőség szállodai pincéri tapasztalatain és azon a tudatán alapul, hogy szépfű, s a nő strindbergi megszédülésének pillanatában kéznél van. Kész tervei vannak arra az esetre, ha sikerül. Olyan alaposan, részletesen, számokban kifejtett terve, amely nem születhetett a szerelmi éjszakán, hanem már akkor készen volt, amikor megcsillant előtte a gondolat, hogy hozzájuthat a grófnő vagyonához és ebből tőkét kovácsolhat magának. Romlott férfitípus, hiszen Strindberg ezzel még inkább, mint szolgálásával jellemezni akarta, hogy egy nő szerelmi gerjedelmében milyen mélyre tud süllyedni és mennyire nem törődik vele, hogy milyen mélyre süllyed. Az a gátlása pedig, hogy szolga és nagy a respektusa a gróf iránt, szintén csak alacsonyrendűségét jellemzi és nem szociális megvilágítás, ahogyan a szabadkai előadás hangsúlyozni akarta. Ezt a szépségét, ledér tapasztalatait tőkésítő alakot nem sikerült Fejes Györgynek élénkállítania, s ez nemcsak azon múltott, hogy nem rendelkezik az amoroso adottságaival, hanem általában a beállításból ered nála is és Cseh Máriánál is. Magától értedődik, hogy M. Pálfi Margit, a szakácsnő szerepében, szintén ehhez a beállításához illeszkedett és egyáltalán nem bizonyult alkalmasnak arra, ami a darabban a feladata: nem tudta megteremteni a légbört a strindbergi játékhoz, nem volt a szeszélyes arisztokrata nő kiegyensúlyozott, szöges ellentéte.

A játék így éppen azzal tévesztette célját, hogy rosszul értelmezett realizmussal és szociális tendenciákkal akarták a mai néző elé állítani. Nagyon valószínű, hogy Strindberg naturalizmusa vezette a rendezőt erre a téveszmére. Csak hogy Strindberg naturalizmusa nem realizmus. Nemcsak abból ered, hogy a romantika émelgőssé vált eszményesítése és érzélgőssége az ellenkező végletbe hajt és durván természetes kifejezésekre

készlet, hanem az író nőgvölöletéből is táplálkozik, a gyűlölködő ember minden szavakban nem válogató durvasága kifejezésre jut benne. Változtatás nélkül kimond mindent, ami eszébe jut. A szavaknak nincs meggyőző erejük, a tartalommal nem fűződik annyira össze, hogy a gondolatokat másképp nem is lehetne kifejezni, tehát nem reálisak. mert maguk a gondolatok játékhoz és nem társadalmi valósághoz fűződnek. Hogy Strindbergnél mégis hitelesebben hangzanak, pillanatnyilag meggyőző erejük és a strindbergi kor légkörét árasztják, ez az író drámaépítő művészetéből, művészi erejéből következik. A rendező azonban ezt is félreértette, s tompítani igyekezett a strindbergi durva naturalizmust, amivel szintén a légkört rontotta le. Annyira nem fogta fel, mennyire lényegesen Strindberghez tartoznak és cselekménybe építettek ezek a kifejezések, hogy a rossz fordítás egyik alapvető kifejezését eredetiben meghagyta, mert így kevésbé hangsúlyozott, mint ahogyan eredetiben van. A női test bizonyos jelenségeiről van szó. A rossz fordítás következtében azt mondják, hogy bekövetkezett, s átsiklanak rajta, noha így érthetatlenné és lehetatlenné válik az utána bekövetkező nászéjszaka. Az eredetiben arról van szó, hogy bekövetkezhet, készülődik, ami a nők egy gerjedelmes, felfokozott, szerelemre felkészültebb idegállapotával jár és a darabban tulajdonképpen ennek nyomán csillan meg a szolgában a gondolat, hogy most elkövetkezett az ő ideje. De nemcsak a naturalizmus tekintetében nem törődtek azzal, hogy kijavítsák a rossz fordítást, hanem az alakok jellemzéséhez alapvetően fontos kifejezésekben is bennehagytak értelmetlenségeket. A szolga az első felvonásban ismételtlen arról beszél, hogy milyen nagy tiszteletet érez a gróf iránt, s bár a második felvonásban, a szerelmi éjszaka után a végsőig szemtelenné válik a grófkisasszonnyal szemben, amikor megszólal a grófi csengő, összeroppan és visszaváltozik alázatos szolgává. De a darabban nem a maga tiszteletéről beszél, hanem azt mondja: nagy respektusom van előtte, vagyis neki van, nagy tekintélye a gróf előtt.

Ez a példa is — más hasonló ki nem javított hibákkal együtt — arra vall, hogy Mamuzsics István számára túlságosan nehéz feladat volt a Julia kisasszony és maga nem elég felkészültséggel, sőt túlzott irodalomtisztelettel nyúlt a darabhoz. Alapvető tévedéseitől eltekintve néhány megoldásában, jelenetek beállításában, a színpad terének kihasználásában sok ötletességet, rátermettséget árul el és talán, ha megfelelőbb feladatot kap, s megkapja azt az irodalmi segítséget, amire rendezői elgondolásaiban még szüksége van, egészen jó előadásokat rendez.

De — a strindbergi és a hatása alatt keletkezett irodalom színpadi megelevenítése nem múlhat egy rendezőn, helyes, vagy téves rendezői felfogáson. Ha a színház irodalomtörténeti próbálkozásokba bocsátkozik, ez az egész színház ügye, s főként irodalmi, dramaturgiai kérdés. Mert az irodalom és a realista színjátszás viszonyának megannyi tisztázatlan kérdését csak ilyen kísérleteken keresztül lehet tisztázni. Kell is, hogy a színház bátran hozzányúljon az idők távlatában kétessé vált, de irodalmi értékű művekhez. Csakhogy ez nem egy rendező és néhány szereplő magánügye, mert így az irodalom is, s a közönség is, végeredményben tehát maga a színház is megszínyli.

SULHÓF JÓZSEF

Goldoni irodalomförténeti jelentősége

A Kávésbolt topolyai bemutatója alkalmából

Az olasz drámai irodalomban, s mivel akkor az olasz játéktípus ural-
hodott mindenütt az európai színpadon, a világirodalomban is forduló-
pontot jelentett Goldoni velencei alkotókorszaka. Molière ugyan az
Impromptu de Versailles-ban már majdnem száz évvel előbb hirdette
ugyanazokat az elveket, a Shakespeare hatása alatt álló angol színpad és
irodalom pedig sohasem ismerte az olasz irodalmi és játéktípust, de sem
Molierének nem voltak bátor követői a francia színműirodalomban, sem
Európa nem tudott ellenállni az olasz játéktípus térhódításának. Mert az,
hogy az olasz színpadon a commedia dell'arte rögtönzései váltak úrrá,
lényegében a népies elem előretörése volt, a színház ekkor szakadt ki
végérvényesen a z udvarok zárt légköréből és vált népi intézménnyé.
Ennek a stílusnak a kialakulása és európai térhódítás tehát éppen olyan
törvényszerű volt, mint ahogyan el kellett önnie egy Goldoninak is, hogy
szembeszálljon a merev stílussal és ezzel lényegében magasabb művészi
és irodalmi színvonalra emelje.

Ahhoz nem fér kétség, hogy a commedia dell'arte kialakulásával a
népi elem hatolt be a drámai irodalomba, vagyis ez a stílus a polgárság
előretörésének művészi megnyilatkozása. Az udvarok zárt körének szánt
finomkodásból, mesterkéltésgéből és féligmeddig műkedvelésből kialakult
játékok helyére a vásári szórakoztatók figurái kerültek. A művészet szem-
pontjából színészi hatásuk rendkívül nagy volt, de az irodalmat. — ter-
mészetesen főként a drámai irodalmat — teljesen háttérbe szorították és
az író szerepét a pusztá ötletek felvetésére korlátozták. Mert a commedia
dell'arte alakjai a XVII. század végére csaknem teljesen megmerevednek.
Állandósult, végkép kialakult maszkok, bábok, figurák szereplői, minden
szereplőnek megvan a maga alakjánál fogva pontosan meghatározott fel-
adata a játékban. Az író csak hozzávetőlegesen vázolja a cselekményt,
a mondanivalót a színész e hangulatra, kedve, közönsége, képessége és
ügyessége szerint rögtönzi, s bármit mond, cselekszik, figurája előre meg-
határozza szerepét a cselekményben. E figurákban a nép vásári szórakoz-
tatói a bűvészek, táncosok, énekesek, bohócok, ügyeskedő cselészövjök,
széphangú szavalók jutnak el odáig, hogy állandó színpadi alakokká
válnak, s behatolásuk a színpadra, ahogyan ezzel szétfeszítik a színház-
zártágának korlátait, előbbre viszi a művészetet, fejlődést hoz az iro-
dalom kivételével a művészet minden ágába. Egész európa a színpadon
polgárjogot szerzett olasz figuráktól tanul mozogni, járni, beszélni; mes-
terkéltébb, de az életet külsőségeiben szebbé tevő stílus alakul ki az em-
berek érintkezésében és hatása alól még a német polgári nehézkesség sem
vonhatja ki magát.

De az irodalom megsínyli ennek a stílusnak a következményeit. A
nép mulattatóinak betörése a színpadra csak addig viszi előre a művé-
szet ügyét, amíg korlátokat feszít szét. Amint azonban maga is megme-

revül, állandó, végleg kialakult és megváltoztathatatlan figurákká válik, ezzel maga is új korlátokat támaszt és gátolja a fejlődést. Az emberi érzések, a valóság sokrétősége, a jó és rossz változatossága kimarad belőlük. A hősszerelmes nem lehet vidám fickó, s a bonyodalmakat támasztó kis táncosnő csak felületes és ledér lehet. Mindenkinek megvan a meghatározott, megmáshíthatatlan feladatköre. Ebből adódik mondanivalója és a színész ezzel, mert alakjával kitölti ezt a feladatkört, olyan nagy úrrá válik, hogy nem túri el, hogy az író határozza meg szavait. Mivel pedig éppen a népi elemek előretörése nyomán az olasz játéktílus ebben az időben hódítja meg egész Európát és válik a legvonzóbb, majdnem uralkodó stílussá. Moliére roppant hatása ellenére sem akad színpadi szerző, aki szembe merne szállni ezzel a merev irányzattal. Racine, mert maga nagy, több szenvedélyességet, erősebb drámai elemeket visz ugyan műveibe, de mindez csak arra való, hogy alig-alig mozdulva elszavalják, s nem arra, hogy felszabadultan, az érzések széles skálájával emberi megnyilatkozásokká tegyék. A többi egykorú író Moliére és Goldoni velencei korszaka között, még ennyit sem tud, vagy mer belevinni műveibe. A művészet többi ágában letörnek a barokk korlátai, a legnagyobb zenészek tulajdonképpen összegezói, legmagasabb fokra emelői és ezzel a továbbfejlődés megalapozói (Bach, Händel), a legnagyobb szobrászok szabadulni igyekeznek Michelangelo térbelendülő roppant erejű műveinek hatása alól, a festészet a holland és flamand iskola hatása alatt fejlődik, valóságábrázolásával (Rembrandt) szinte másodrendű művészetté teszi a párhuzamosan kialakuló rokokó pásztorjáték-stílusát, az építészetben a Mansardok és a késői olasz barokk hatása kiszabadítja a vonalakat a zárt udvarok elzárkózó célkitűzései alól és tágasabb, teresebb, levegősebb, az elszaporodó városi lakosság céljainak megfelelőbb irányba tereli. Magában az írásban is lényeges fordulat következik be, megszületik és kialakul az újságírás, az íráskészség könnyebb fajtája, s megszületik az új regény, amelyet a római birodalom bukása óta a középkor egész hosszú időszakán át nem írtak és nem írhattak.

De a drámairodalomban hiába volt Shakespeare emberi szenvedélyeinek példája és Moliére maró gúnyja. Az olasz *commedia dell'arte* rögtönzései határozták meg a stílust, s az irányt, nyilván azért, mert a népi elemeket vitték bele a játékba. Az olasz stílus hatása annyira erős, hogy Bécsben, Párisban és Londonban is olasz színházak alakulnak és megbuktatják a hazai színházakat. Händel operaháza megbukik az olasz operaegyüttesekkel szemben. Sőt maga Goldoni, amikor 1760. táján Párisba került és átvette az olasz színház irányítását, megbukott, mert a maga művészi irányzatát akarta érvényesíteni és Páris népe nem ezt, hanem a *commedia dell'arte* ügyeskedéseit várta az olasz színészektől.

Nyilvánvaló, hogy a roppant erős olasz hatás irodalomellenes túlkapasának megtörésére olasz földről kellett egy mozgalomnak elindulnia ahhoz, hogy a népi elemek behatolása a művészetbe magasabb művészi síkra kerüljön, s ne az elsekélyesedés, a megmerevülés, a pusztá pillanatnyi mulattatás koklerkedésévé váljon.

Ezt a mozgalmat Goldoni és ellenfele, Gozzi indítja meg. Persze szó sincs elszigetelt jelenségről, a festészetben ugyanígy jelentkezik az izléstelenség felé hajló mesterkelt népieskedéssel szemben az a szándék, hogy a művészet a népi elemeket fejlessze művészi színvonalra, valóságglató legyen és művészi eszközökkel fejezze ki a népi megnyilatkozásokat. A zenében, amely ebben a században különösen nagy és gyors fejlődésen megy át, még rösebben érezhető ez a szándék és azáltal, hogy az opera egy-két évtized alatt annyira népszerűvé válik, éppen olasz földön ki-

nálkozik alkalom arra, hogy zene és színjátszás együttes erővel nevelje a tömeg ízlését művészivé, s művelői ne éljenek vissza a népi elemek ösztönös megnyilatkozásaival, ne tegyék alpárvá ezeket a megnyilatkozásokat. El kellett hát a drámai irodalomban is következnie annak az irányzatnak, amely a népi elemeket megszabadítja megmerevültségüktől, sablonjaiktól, művészi formákba önti, de a tudatos és szándékos művészi alkotásban éppen úgy érvényesíti, ahogyan a népnek a művészi megnyilatkozásai belső indulatokat és általános hangulatot fejeznek ki és harcok előkészítői, vagy éppen eszközei. El kellett következnie annak, hogy erős kézzel egybefogott, irodalmi szintre emelt színpadi szöveg készüljön márcsak azért is, mert a drámai játékkal — olasz földön — egyre diadalmasabb verseny álló opera számára jó, irodalmilag kidolgozott, minden szót előre meghatározó szöveggel kellett és az operaszerzők éppen ebben az időben érzik legerősebben, hogy a commedia dell'arte hatása alatt elsekélyesült drámai irodalom képtelen jó szöveggel nyújtani.

Gozzi lírájában, s azután színpadi munkásságában is megkísérli magukat a commedia dell'arte figuráit továbbfejlesztetni, művészi színvonalra emelni, az irányzat hagyományainak festői és fantasztikus elemeit kiaknázni. Irányzatának, célkitűzéseinek volt némi alapja, hiszen a commedia dell'arte eredményeit, éppen, mert népi elemeket vitt a színpadra és az irodalomba, nem lehetett teljesen mellőzni. Gozzi azonban éppen a népi elemeket hagyta ki, a figurákat fellegjáró művészi beállításra használta fel és bizonyos tekintetben a magáért való művészet (l'art pour l'art) előfutárjává vált, noha irányzatának lehettek volna értékes és maradó eredményei is, hiszen Beaumarchais a Figaróban éppen egy ilyen commedia dell'arte figurát használ fel arra, hogy szembeállítsa a keresztül-kasul rothadt arisztokráciával. Gozzi azonban csak a művészi színvonalat látta maga előtt és nem a művészet céljait, a kész elemekből akart magasabbrendű irodalmi színjátékot teremteni, s vele szemben Goldoni irányzata sokkal egészségesebb volt. Gozzi a mesejátékok felé haladt, drámai és lírai eszközei, elemei nagyon nagy hatást gyakoroltak egész Európa irodalmára, s főként a német irodalmat befolyásolták. Hatása alatt alakulnak ki — még nem a színműirodalomban — állandó figurák egy-egy író elbeszéléseiben, s közvetve ez vezette el Goethet is Fausthoz.

Goldoni azonban, bár tisztára vígjátéki síkon maradt, elvetette a merev formákat, a színházat vissza akarta vezetni az élet közvetlen megfigyelésére. Naív az, ahogyan az életet utánozza, de azért, hogy színpadi alakjai nem állandó figurák, hanem váltakozó, karrikírozott, de emberi tulajdonságokkal megnyilatkozó emberek, játékukból kiküszöbölte a rögtönzést, a vígjátékot pedig menetében visszavezette az emberi valóság határai közé. Teljesen maga sem merte vagy akarta elejteni a commedia dell'arte hagyományait, itt-ott felhasználta alakjait, de a rögtönzéseket nem tűrte el, a színészt kényszerítette arra, hogy ragaszkodjék ahhoz a szöveghez, amelyet az író ad szájába és ügyeskedését, alakító készségét ennek keretében aknázza ki; kényszerítette a közönységet is, hogy ne a színész pillanatnyi hangulatától függő élénkebb, vagy kevésbé sikerült fordulatokat keresse, hanem az írótól követelje a fordulatos, ötletes, minden részletében irodalmi szöveget. Goldoni maga is ingadozott, eleinte amíg biztatást nem kapott, nem volt bátorsága teljesen határozott állást foglalni, csak amikor utóbb Velencében akadt színház, amely éppen Goldoni elgondolásainak érvényesítésére vállalkozott, ekkor, a Velencében töltött tizennégy év alatt forrt ki Goldoni irányzata. S ebben az időben írta legjelentősebb színdarabjait, köztük a Kávésboltot is.

Majdnem kétszáz vígjátékot írt és a vígjátékirodalomnak egy olyan irányt szabott, amelynek elemei azóta is érvényesülnek minden irodalmi vígjátékban. Goldoni visszavezette a vígjátékot az erkölcsbírálathoz, kicsúfolásra, kipellengérezésre használta fel a színpadot. Óvakodik attól, hogy minden alakban csak neveltető figurát vigyen színpadra és semmiesetre sem akar pusztán olcsó eszközökkel neveltetni. Vígjátékainak emberi tulajdonságokkal felruházott alakjai vannak, tehát nemcsak nevetségesegek, hanem néha szánalmat keltenek, itt-ott könnyeket is kicsálnak, váltakozó, hullámozó hangulatot keltenek, többrétűek, vannak jó és rossz tulajdonságaik, s nem véletleg rosszak — ebben nyilvánvalóan bizonyos mértékben naívsága — vagy ideálisan jók, hanem emberek, akik tudnak magukbaszállni, vagy tudnak jóból felelőtlené, esetleg felelőtlenül megbocsátókká válni. Igaz, majdnem kétszáz színdarabja közül alig tizenöt van olyan, amit mai színpadra lehet állítani, mert a legtöbbben túlságosan kötött korszemlélet és nem a kort tükrözi vissza, hanem a kort akarja nemesíteni. De irodalmi hatása Goldoni munkásságának olyan nagy, amihez foghatót aligha találhatunk a színműirodalomban.

Éppen ezért érdemes alig tucatnyi, minden korra érvényes mondani-valót tartalmazó műveit felújítani. Ezzel a mai közönség elé tárják a mai vígjátékok forrásait abban a klasszikus formában, amivel a szó magas művészi értékelést jelent. Csakhogy e vígjátékok előadásához olyan hagyománytisztelő és gondos előkészület kell, hogy a világ nagy színpadjain csak a legnagyobb rendezők és művészek vállalkoznak Goldoni műveinek felelevenítésére. Mert éppen azt kell megmutatni, hogy a könnyedség nem jelent súlytalanságot, s a szólam nem felelőtlen bölcsekedés; szembeállításokat kell érvényesíteni, minden egyes szónak meg kell adni a jelentőséget. S csak akkor emelkedik ki Goldoni irodalmi értéke a puszta helyzetkómikumból, vagy szórakoztatásból, és válik irodalmi szemléltetéssé darabjának előadása, ha ezzel a gondossággal, alaposággal és a színészeknek ezzel a nagykultúrájú felkészültségével hangzanak el a lehetőkönnyű mondatok. Színezés, hangulataláfestés, tehát a színjátszás ezernyi hatóeszköze és egyben segédeszköze alig-alig lelhető meg Goldoni játékaiban. E játékokat ezért irodalmi értékelésük szerint kell életre keltetni.

És hiába tagadjuk, a topolyai együttes erre még nem alkalmas. G a r a y Béla rendező részéről tehát megbecsülésre méltó vállalkozás volt, hogy friss, eleven, fordulatos fordításban igyekezett a Kávésboltot színpadra vinni, de nyilvánvalóan csak azt az egy szempontot tartotta szem előtt, hogy a topolyai Magyar Népszínháznak érdemes és kell klasszikus darabot is játszania. Azt, hogy Goldoni nem alkalmas ilyen kísérletezésekre, figyelmen kívül hagyta. Így Goldoni irodalmi értéke, alakjainak elemezhetősége, gondolatainak friss tolmácsolása kimaradt az előadásból, a közönség csak egy átlagnál is gyengébb előadást kapott, s a klasszikus mű súlytalan, puszta szórakoztatásra szánt színpadi tréfálkozássá vált.

Márpedig, ha a Kávésbolt személyeit irodalmilag elemezzük, fel kell ismerni és fel lehet ismerni Goldoni művészi készségének maradandó értékét. A két központi alak a kis kávébolt tulajdonosa és don Marzio, a pletykás híresztelő. Ridolphoban, a kávéban a romantika előfutárjának jellemvonásai lelhetők fel, ő a gáncsnélküli jótevő, aki kimenteti a hamiskártyások karmai közé került keresedőt a hínárból és visszavezeti szerelmes feleségéhez; ő képviseli a tiszta erkölcsöt, a nyugalmat, azt a szándékot, hogy nagy törtétesek és a gazdagodás kíméletlen, csalárd

eszközei helyett pusztán a nyugodt megélhetést keresse munkájában, s ugyanezt követeli másoktól is, hogy így a kiegyensúlyozottságban meg-
lelje biztonságát. Kispolgár, de ez abban a korban erény volt és nem
begyepesedettség. De Goldoni minden oldalról meg akarja mutatni em-
bereit, nem elégszik meg egyoldalú jellemzésükkel és nem mulasztja el,
hogy a kávé kevésbé romantikus tulajdonságait is megmutassa. A
kávé bevallja, hogy megelégszik ötven százalékos haszonnal is és laká-
sát is kibékitett házastársak rendelkezésére bocsátja, amiből, bár er-
kölcsei nemességnek látszik, kicsillan a velencei kerítői mesterség. Igaz,
az ötven százalék abban a korban, kétszáz év előtt, nem volt olyan ret-
tentően nagy haszon, mert a kisember állandóan azzal a roppant nagy
kockázattal dolgozott, hogy munkájának gyümölcsére bármikor ráteheti
kezét egy önkényúr. De jóval több volt a kisiparosok hasznánál és Gol-
doni ezt kellőképpen hangsúlyozza is, amikor megmutatja, hogy a kávé
csak itt-ott vállalkozik erkölcsi lovagiasságra egyébként kellő alázattal
kiszolgálja még a mégúgy megvetett vendégeit, a kártyabarlang tulajdo-
nosát, a hamiskártyás grófort és a gyűlölt pletykahordót is. Sokoldalú
képességet követelő, sokrétű szerep ez, megvannak benne a gunyoros víg-
játéki elemek és a romantika korai elemei is. (Ahogyan a német roman-
tika általában nagyon sok elemet merített első jelentkezésében az olasz
commedia dell'arte maszkjaiból és bábjaiból, idealizált, de valójában
nem létező embertípusaiból, pusztán azért, mert nagyjából azonos társa-
dalmi feszítőerők jelentkeznek a német romantika érzelgősségében,
amilyenek másfél-száz évvel előbb az olasz polgárság feltörését előre-
vitték).

Don Marzio a kávéval szemben a másik kisember típust képviseli.
Velencei nemes, de nem dolgozik, hanem kis tőkéjének kamataiból él és
szórakozását a bajkeverésben leli meg. Félig hallott szavakból kerekít
ki kedvezőtlen, rossz, vagy mások rossz hírét keltő híreket, mert a félig
hallott szavakból ezt akarja kihallani. Szeretne lovagnak látszani, de
bőkezűsége csak néhány szem gesztenyéig terjed és csodálkozik, hogy
ezzel nem tud hódítani. Szeretné kiaknázni mások baját, de nem mer
nagy kockázatokat vállalni és amikor azt hiszi, hogy veszteség érheti,
végsőkre, besúgásra is elszánja magát. S ha azt a látszatot kelti is, hogy
a besúgást, ami abban az időben Velencében a legsúlyosabb és társa-
dalmilag legmegvetettebb cselekedet volt, pusztá pletykaságból követi
el, valójában az ijedelem, a veszteségtől való félelem vezeti rá, amit
Goldoni határozottan érzékeltet, de nem mond ki. Általában Goldoni sok-
kal többet sejtet ebben az alakban, mint amennyit kimond, s sokkal mé-
lyebbre hatol a gonosz munkakerülő, élősdi pletykás sötétségének fel-
tárásában, mint amennyit a színész szájába adott szavak kifejeznek, de
nem bocsátkozik lélektani aláfestésekbe, mert megmarad a vígjátéki sí-
kon. A színésznek kell tehát játékában lélektanilag aláfesteni minden
mondatát, megteremtenie az összefüggéseket a kimondott és ki nem mon-
dott gondolatok között, mert csak így válik érthetővé, hogy a minden ol-
dalról megvetett, mindenünnen kiteszított pletykás hirdordóból végül
a magabizállás emberi tulajdonságai bukkannak fel.

A többi szerep is nemkevésbé kényes és sokrétű. Az álgrófnak éppen,
mert kalandor, minden mozdulatán érzik a túlzott igyekezet, hogy gróf-
nak, nagyúrnak látszék és ezzel leplezze nemcsak hamiskártyás voltát,
hanem azt is, hogy kalandor és felelőtlen. Találkozása a feleségével, aki
keresésére érkezett és leleplezi, burleszkszerű, nincs benne semmi tra-
gikum, s ügyes rendezésben helyzetkómikumot is nyújt, mint ahogyan
nevelés és nem tragikus az sem, amikor a házasságzúzalékkal elcsá-

bítt táncosnő kitaszítja. Velencei táncosnőről van szó, aki a velencei kurtizánok tündöklésének korában él és életmódja polgárjogot nyert; a megcsalattatása feletti erkölcsi felháborodása tehát ugyanabból a polgári erkölcsérzetből fakad, mint hűsége a kalandor iránt, amíg azt hiszi róla, hogy gróf és igyekezete, hogy az erkölcsösség látszatát megőrizze. Goldoni ezt az álszemérmes erkölcsösséget is kipellengérezte, de nem szavakban — ahhoz a velencei kurtizánok roppant hatalma miatt nem volt bátorsága — csak az alak és történéseinek beállításában. Tragikus, de egyben felelőtlenül megbocsátó és ezért tartós szájalmat nem érdemlő a két feleség sorsa a kibékültség, s felelőtlen megbocsátásukban Goldoni nemcsak a mindent megbocsátó szerelemre céloz, hanem arra is, hogy a nő anyagilag függ a férjétől és a nyomor elől (az álgróf felesége), vagy az anyagi bonyodalmak elől (a kereskedő hozományt visszakövetelő felesége) menekül a megbocsátásba. Goldoni ezt később, néhány Párisban írt darabjában már nyíltan ki meri mondani. S a rendezőnek az alakok megformálásában természetesen ezeket az irodalmi összefüggéseket is figyelembe kellett volna vennie.

A topolyai előadásban csak két szereplő találta meg a helyét és feladatát talán így is inkább ösztönös művészi készséggel, mint teljesen tudatosan. Don Marzio szerepében Nagygellért János a befejező mozzanattig, addig a pillanattig, amíg mindenünnen ki nem taszítják, ötletesen, színesen, derűvel és öngúnnyal telten, a figura karikatúraszzerű vonásainak teljes érvényesítésével rajzolta meg a pletykahordó jellemét, illetve jellemtelenségét, s talán csak a siránkozásokban, a vesztéségtől való félelem erősebb karikírozó eszközöket igénylő jeleneteiben volt túlságosan mértéktartó. Mindenesetre jóval többet adott nemcsak a többiekénél, hanem annál is, amit eddigi alakításai ígértek. A másik nagyszerűen megrajzolt figura, Jordán Erzsébet, pincéertanoncának alakja volt, amelyben a fiatal művésznő ösztönösen megtalálta a kor gyakran fellelhető vígjátéki gyermekfiguráját; ez a gyermek bajkeverő, pletykás kis ördög és a jó tanonca is egyszemélyben, alakja a commedia dell'arte bábjaiból ered. Beaumarchaisnál és száz éven át valamennyi olasz és francia vígjátékírónál is meglelhető. Jordán Erzsébet összefoglalóan adta ezt a figurát és ezzel a művészi készség egészen magas fokáról tett tanúságot. Talán csak ez enyhíti a topolyai előadás merészségét, hogy ennek a két művésznek alkalma nyílt ilyen magasrangú művészi teljesítményre.

Sok egyéb jót alig is mondhatunk a topolyai előadásról, hiszen Goldoni irodalomtörténeti szerepét nem érzékeltette és klasszikus értékeit nem mentette át a közönség nevelésére. Goldoni pedig jóval jelentősebb, márcsak a vígjátékirodalomra és általában a színpadirodalomra gyakorolt hatásánál fogva is, semhogy éppen ez az értéke elveszzen a színházi közönség ízlésének neveléséből és irodalmi tájékozottságának növeléséből

SULHÓF JÓZSEF

KÉPZŐMŰVÉSZET

KÉT KIÁLLÍTÁS A VAJDASÁGI KÉPZŐMŰVÉSZEK EGYESÜLETÉNEK KIÁLLÍTÁSI TERMEIBEN

Petrovics Boskó képképzésének

Petrovics Boskó a vajdasági fiatal festőnemzedék egyik igen tehetséges képviselője első önálló, gyűjteményes kiállítása keretében fejlődésének utolsó fázisáról számol be.

Rendkívül érdekes fejlődési időszak ez Petrovics művészetében, aki sohasem volt lehegyezett és kiegyensúlyozott művész-egyéniség és valószínű, hogy a következő korszakot, éppen a most bemutatott anyag alapján sem nélkülözi majd a meglepetéseket és a rendkívüli művészi teljesítményeket.

Petrovics nyugtalan, állandóan fejlődő és állandóan kísérletező művész-egyéniség. Az újabb alkotásai a festői felszabadultságot, az érett művészi látásmódot és a festői hatások gazdag kiaknázásának lehetőségeit bizonyítják elősorban.

Egyik korszakában sem volt ennyire szabad, merész, kötetlen, ennyire színes, lendületes és harmonikus, mint éppen a kiállítás anyagát jelentő alkotások létrehozásának időszakában. A rajz, kivéve néhány kevésbé sikerült »fekete-kontúrozású művét, másodrendű szerepet nyert művészetében — színekkel törekszik a felületek összefogására, elmélyedve a festői anyagszerűség művészi megoldásának új lehetőségeibe. A színek még gyakran differenciát-

lanul és nem eléggé kiértékelve jutnak kifejezésre művészetében és a részletek még nem eléggé összefogottan, nem eléggé egységesen érvényesülnek. Az egységes látásmódnak a hiányát érezzük a tájképeken; »a táj átéltsége nem minden részletben érezhető — az ég megoldása gyakran elnagyolt és sablonszerű és nem egy ízben a széles ecsetkezelés csak a részletek megmunkálásán jutott kifejezésre, de nem jelentette-e egyúttal az egész mű kifejezési-feldolgozási formáját is.

A felszabadultság pozitív eredményeket is hozott: a táj megválasztásában széles lehetőség tárult fel az alkotó előtt; sikerült a táj hangulatának a visszaadásában a festői eszközök érvényrejutását biztosítani; a levegő, az atmoszféra művészi érzékeltetésében pedig a színek és tónusok új gazdagsága valósult meg.

Petrovics merész és bátor kiállítású festő, akinek új fejlődési korszaka joggal keltett örömet az eredeti művészi törekvések élvezői-

Valószínű, hogy ezt a »forradalmi« időszakát követni fogja a lehegyezés és az elmélyülés korszaka, de minden bizonnyára ennek a »színes« periódusának művészi eredményei nem vesznek el nyomtalanul: gazdagítani fogják, színebbé teszik a következő időszak műalkotásait.

(bszgy.)

Nikolájevics Milivoj grafikai műveinek kiállítása.

Nikolájevics Milivoj rajzait, akvarelljeit és litográfiai lapjait állította ki. Rajzai javarészt az utolsó év terméséből kerültek ki, kivéve a korábbi esztendőkből való hat, teljesen vonalas megoldású rajzát, míg a kiállított akvarelljei és litográfiai lapjai az utolsó két esztendőben készültek.

Kiállításának ízléses katalógusát hat reprodukció díszíti.

Nikolájevics elsősorban a grafikai eszközök kifejezési lehetőségeinek jó ismerője és műveiben ez a tulajdonsága jut kifejezésre; a grafikai elemek azonban ma már nem uralják művészetét olyan zárólagossággal, mint a korábbi esztendőkből: festői sajtóságok feltűnését figyelhetjük meg grafikai lapjain és ezek jutnak kifejezésre akvarelljeiben is.

A levegő és a perspektíva kiváló érzékeltetését találjuk a művész minden munkájában. A hatásos térmegoldás nemcsak a szerkezeti elemek felépítéséből következik, hanem a vonalvezetés ritka és erőteljes ismeretének és helyes alkalmazásának az eredménye is egyúttal.

Nikolájevics tudatosan kerüli a fényhatások erőteljes kiemelését, a fény-árnyék mozgalmaságot és nyugtalanságot eredményező összjátékát — az árnyékok tompítására, feloldására törekszik és a sötét felületek úgyszólván eltűnnek rajzain: a napfény, a déli verőfény uralja a tárgyakat és a felületeket.

Művészi kifejezésében lehiggadt és mértéktartó, szélsőségekre sohasem ragadtatja magát: fegyelmezett művész. Fejlődési útját a rendszeres és alapos tanulmányozás jellemzi és reméljük, hogy ugyanez a rendszeresség és alaposág jut kifejezésre majd festői törekvéseiben, a színek és tónusok festői hatásának a tanulmányozásában.

Egy ízben megállapítottam, hogy mindaddig, amíg Nikolájevics a rajzaiban kerülni igyekszik a fekete-fehér ellentétek drámai mozgalmasságának érzékeltetését, nem juthat el sem a színek helyes kiértékeléséig, sem a festői anyag-szerűség problémájának a helyes felismeréséig. Újabb akvarelljei bizonyítják, hogy a probléma megértéséig eljutott és művein (»Napnyugta«, »Bácskai táj«) egyéniségének felszabadulását figyelhetjük meg.

Nikolájevics eddigi fejlődésében a vonalas grafika jelentette azt az állomást, melynél a legtöbbet időzött; valóban élményszerűen, művészi átéléssel sikerült, a legtisztább grafikai eszközökkel — a vonal uralkodó szerepének kihangsúlyozásával — megvalósítani művészi szándékát. Ma a tiszta vonalas megoldású grafikát művészetében felváltja a rajzot mozgalmassá tevő, a felületek anyagszerűségét érzékeltető grafikai eljárás: a »száraz«-ecset technikája nagyobb lehetőségeket biztosít a művészi kifejezés számára. A nagyobbarányú és szélesebbskálájú művészi feladatok megoldására azonban ez a technikai eljárás sem biztosít elegendő mozgási lehetőséget és így Nikolájevics művészetében az ismétlések nem ritkák.

Nikolájevics valóság szemlélete rendkívül fejlett.

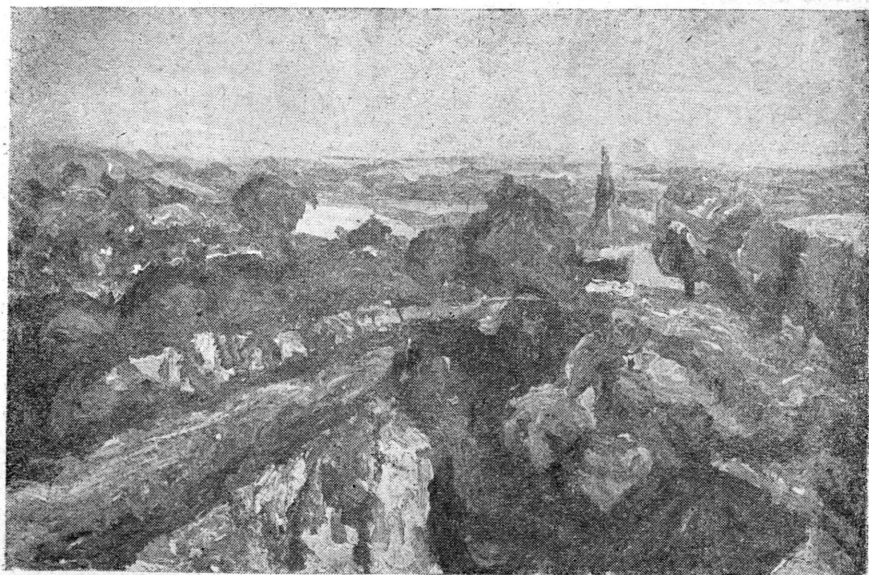
A valósághoz való ragaszkodás eredményezi azt, hogy művészetében az elvontságnak, a dekoratív-hajlamoknak nem találjuk a nyomát sem. Ez a reális látásmód, mely nem nélkülözi a valóság intenzív és mély művészi átélését, gyakran tartalmazza a finom lélektani megfigyelések egész skáláját figurális rajzaiban (»Péró bácsi«, »Marokszedő lány«). Nikolájevics sohasem törekszik néprajzi elemek kihangsúlyozására, a falu és a falu dolgozója sohasem ünnepi és vasárnapi külsőben jelentkeznek műveiben, hanem a

mindennapi élet valóságában. Művészetében a hazai táj iránt érzett őszinte ragaszkodás jut művészi kifejezésre. Tematikájában a vajdasági táj a legátéltebb és a legerőteljesebb — a szlovéniai és tengerparti tájak kissé idegenül és kevésbé jellemzően jutnak művészi kifejezésre.

A bácskai és szerémségi tájak, a Fruska Góra lankáinak művészi víziója — ez az a tematika, mely közel áll Nikolájevicshez és legérettebb, grafikai kiképzés tekintetében legsikerültebb műveit ezek között találjuk (»Járaki út«, »Szerémség Sztrazsilovóroról«, »Szerémségi táj« stb.). Nikolájevicsnek — és erre megvan minden adottsága, ezeket a műveket rézkarc-technikával kellene feldolgoznia és hiszem, hogy ezzel jelentősen hozzájárulna szerény és eléggé fejletlen művészi grafikánk fejlesztéséhez. Ez az út talán elvezetne a grafikai kifejezési lehetőségek gazdagításához és kivezető utat jelentene az eddigi szűk kifejezési lehetőségek zsákutcájából. A litográfiára való áttérés szerencsés kiútkeresés volt

és litográfiai lapjai (»Lovak«, »Cséplés után«, »Borjú«) úgy technikai kivitelezés, mint kompozíció tekintetében hibátlan alkotások. Kár, hogy a rajzban oly kiváló (»Rumai vásártér«) litográfiára való átültetése kevésbé sikerült és így sokat veszített a rajz eredeti közvetlenségéből.

Értékes művészi munkáival Nikolájevics egyre ismertebb grafikusunkká lett, akinek művei keresettek, művészete pedig egyre több tisztelót számlál. Nikolájevicsnek van művészi mondanivalója és ezt a mondani valóját eredetien, átérzetten és az anyag megmunkálása tekintetében egyre hibátlanabban juttatja kifejezésre. A valóságot egyre több érettséggel, egyre több művészi elmélyedéssel tárja fel. Ha művészi tevékenysége nem korlátozódna bizonyos évszakokra, ha nem tartalmazna bizonyos időszaki jelleget, hanem állandósulna, hisszük, hogy Nikolájevics termékenyebb lenne és még gyorsabb fejlődési ütemben jutna el a művészi kifejezés újabb gazdagodásához. Szevdics Jován

Petrović Bosko: Tajkép (olaj)

KÖNYVSZEMLE

KÉT ÖRÖKBECSŰ KÖNYV

Dickens: Copperfield Dávid — Petőfi Sándor elbeszélő költeményei

(Tes vér ség-Egység új kiadványai)

I.

»Copperfield Dávid«-ot, Charles Dickensnek ezt a remekművét Babiits Mihály úgy jellemzi, hogy »igazi demokratikus mestermű, ellenállhatatlanul népszerű és mindenkihez szóló.«

Dickens művészetében kétségtelenül kimutatható, hogy lélekkanaliziseiben különösen olyankor utolérhetetlen, amikor a gyermeki lelket igyekszik bemutatni. Ezzel a tehetségével tisztában is van, ahogy csak szerét ejtheti, gyermekkorukban is bemutatja hőseit. Általában igazi élettörténeteket ad, amelyekben az egyén első életévei igen jelentékeny helyet foglalnak el.

Ha Dickenst, mint a gyermeki lélek mesteri ismerőjét akarjuk bemutatni, legkönnyebben a Copperfield Dávid-ból vett példákkal oldhatjuk meg a feladatot. Aki a kis Dávid gyermekéveinek leírásait figyelemmel olvassa, száz és száz olyan vonást fedezhet fel bennük, amelyek a gyermeki lélek sajátos gondolkodásának és érzéseinek finom elemzéséről tanúskodnak. A melodramatikus érzelgőség helyét a Copperfieldben az önéletrajzi részek igazi melegsége foglalja el. Nem hiába lett »kedvenc gyermeke« ez a mű magának az írónak is — egyszerűen saját gyermekkorát exponálja.

A kor maga, amelyben a cselekmény lejátszódik a Viktorianizmust megelőző évtizedek, a postakocsik korszaka. Az a London, amelyre az adósok börtöne éppen olyan jellemző, mint az, hogy még az elemi iskolai tanulás is egyedül és kizárólag csak vagyoni kérdés. Az a London, amelyben a közelmult durva utcai rablótámadásai helyett — a Két városból emlékszünk ezekre — most már szövevényes hitellevelécsalások és részvénytulajdonosok dermesztik meg a lelküket. S mint visszatérő refrén, újból és megint találkozunk a vagyonszereléssel. Ezek között hánykolódik a kis Copperfield Dávid élete is. Társadalmi biztonság és minden ebben a korban: a család, amely, ha zátonyrafut, következik a bukás, a sötétbehullás, az éhhalál. A menekülés egyedüli útja is — a család. A család valami elfelejtett tagja, aki megjelenik. S ha nem, a kis hős — mint ahogy Copperfield Dávid tette — véres lábbal maga gyalogol hozzája. A pompásan megformált, angolul hóborzoló, de csupaszív nagynéni — talpig ember! — az apró formahiba miatt korábban kitagadott rokongyereket szeretetébe burkolja és egész életén végigkíséri.

A szív-elem, a szeretet szomjas és örök keresése viszi a cselekményt — mint minden dickenszi írásműben — a végkifejlődés fe-

lé. Ez a dickensi aranypor, amely utolérhetetlen. Történhet akármi, a szeretet vértje magóvja Dávidot a további tévelygésektől.

A dickensi szeretet-szirup azonban nem émelyítő ital, idealizmusa nem a romanticizmus szertelensége, hanem lélektanilag megindokolt olyan valóságrajz, amelyet szeretünk és amelynek lángjai mellett még a fonákság is kedvesen életízű. Ahogyan például a nagy angol mesemondó ebben a könyvében örök-kedvességű foltokkal leírja a világbaszakadt kis angol gyerek-emberke első postakocsi utazását, vagy mondjuk leánykérését — amelyben olyan fontos szerepe van a leánykéréshez magával vitt barátja lefésülhetetlen, lobogó üstökének, vagy ahogyan a fiatal házaspár konyha- és háztartási gondjait és tapasztalatlanságát a derű fényével bevonja — mindez olyan mélységesen emberi, hogy elfeledteti, ha netán a szirup mégis émelygősnek ígérkezik. Ez az a mesterien emberi, életízű valóság, amely a mosolygó realizmust juttatja diadalra Dickensben.

Persze, a dolgok nem mindig ilyen egysíkúak. A régi angol intézmények, mint a lélektelen, magoltató magániskola rendszer például, mint minden dickensi műben, itt is megkapják a magukét. A tömegnyomorúság is szerepel, az országúti vándorlás reménytelensége éppen úgy mint a családfővel együtt az adósok börtönébe vonuló familia; az utóbbiak önkéntesen persze, de mit is tennének, családfentartó nélkül? Ezek a képek a Copperfield Dávidban csak felvillannak, elmaradhatatlan tartozékai mégis a dickensi műnek. S éppen, mert következetesen jutottak minden Dickens írásba, lettek örök feltárásukkal elsődrendű napi-rendi kérdései a korabeli angol életnek. A legkirívóbbat közülük, mint pl. az adósok börtönét már a múlt század közepén orvosolták. Ha Dickens csak mesemondó lett

volna — ha szívvel írt soraival egyúttal nem világított volna bele ezekbe a határterületekbe — elvitathatnók fejedelmi jelzői sorából éppen a társadalmilag legértékesebbet: a haladás harcosának címét.

Jól tette a Testvériség-Egység kiadóvállalat, hogy a megritkult és nehezen fellelhető klasszikus kiadványok pótlására a sorozatba éppen ezt a mesterművet vette fel, mikor pedig ennek a könyvnek éppen ifjúsági kiadását bocsátotta ki, nyilvánvalóan és elsősorban ifjúságunkra gondolt. De a kiadás élvezhetővé teszi Dickenset a felnőttek számára is, mert megőrzi Boz (Dickens írói álneve) művészetének minden lényeges potitívumát.

Ízléses szép címlapjával, korabeli rajzokkal tarkítva a kötet büszkesége lehet kiadóvállalatunknak.

II.

Ha nem is jutottunk még el egy összegyűjtött teljes Petőfi. vagy Arany-kötet kiadásához — Arany-nál különben is több kötetről lehet csak szó, ha összes műveit egyszerre ki akarjuk adni — fokozatosan, új és új kiadványok formájában mégis kezébe adja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalata a teljes Petőfit és a teljes Aranyt a vajdasági olvasóközönségnek.

Két Arany-kötet után ezúttal Petőfi Sándor elbeszélő költeményei jelentek meg. A könyvet ki-egészíti B. Szabó György előszava; mint önálló tanulmány is megállja helyét és értékes hozzájárulás a könyvtárnnyira duzzadt Petőfi-irodalomhoz. Az előszó igyekszik hiteles társadalmi háttérrel is adni a nagy magyar költő fejlődési vonalához, elsősorban természetesen elbeszélő művészetét érintve. Érzékelteti azoknak a maradi erőknek felvonulását, amelyek Petőfit az új miatt akarták elbuktatni. Olyan összeröffenés volt ez, amelyek fe-

lett ma mosolyognunk kell — később Adynál és valamennyire József Attilánál megsmétlődött a magyar irodalomban — de amelynek közös gyökerei pontosan kimutathatók. Ferdült izlésű, megmerevedett »műbírálok« s a modorosság zsákutcájába került »nagypipájú és kevésdohányú« tollforgatók hárszája volt ez, olyan neveké, akiket azóta régen betemetett a feledés-pora — s akik a maguk korában fölényesen mégis Petőfit ítélték volna »elfeledésre«. A tanulmány írója egész csokrot idéz ezekből a Petőfit elmarasztaló írásokból. Hozzátehetnők, hogy ez a hang még a költő halála után is jelentkezett, amikor Petőfi művészete már régen azonosult magával a néplélekkel. Gyulai Pálnak Arany Jánoshoz írt leveléből idézzük, amikor a Pesti Napló visszautasította Gyulai Petőfi tanulmányát, ezt mondták neki a szerkesztőségben: »Nem is volt olyan nevezetes az a Petőfi«.

A most kiadott kötet hét elbeszélő költeményt tartalmaz, ebben a sorrendben: A HELYSÉG KALAPÁCSA, JÁNOS VITÉZ, SZILAJ PISTA, BOLOND ISTÓK, A TÁBLABIRO, LEHEL VEZÉR és AZ APOSTÓL. A könyv előszava kezletkezésük sorrendjében foglalkozik az egyes költeményekkel, rámutat, hogy a korabeli kritika majdnem kivétel nélkül félreismerte és félre magyarázta, lebecsülte és lekicsinyelte a HELYSÉG KALAPÁCSÁ-t, amely nem más, mint az epikus modorosság kipellengérezése; nyílt hadüzenet a negyvenes évek nagyszámú és tehetségtelen époszköltői ellen: derűs és üde olvasmány.

A legnépszerűbb elbeszélő költemény Petőfi művészetében kétségtelenül a JÁNOS VITÉZ. 1844 végén írta a költő s kritikusi bizo-

nyos ellentmondást fedeznek fel a két mű a HELYSÉG KALAPÁCSA és a JÁNOS VITÉZ között. Valójában a költőnek az époszról vallott fogalmait hozzák felszínre; az előbbiben kigúnyolja a műfajt, ebben pedig egyszerűen megdönti, azaz: átminősíti, érvényrejuttatva a népi jellemvonásokat. A minőségileg újnak és a forradalminak ez az első megnyilvánulása az epika terén A JÁNOS VITÉZ már némi-leg elnémitotta a Petőfi ellenségek siserahadát, már nem merték ebben a nagyszerű alkotásban a »póriasságot« kifogásolni, hiszen a megnevesített népköltészet klaszszikus tökéletességű példájával álltak szemben.

Különösen értékes B. Szabó tanulmányának az a szakasza, amelyben az APOSTÓL-ról ad jellemzést. Ez az elbeszélő mű, amelyet később a Petőfi bírálók oly szívesen töröltek volna a nagy magyar poeta költészetéből, bepillantást enged abba, hogy Petőfi jelszava a világszabadságról, a lobogó vörös zászlókról — lelkébe ágyazott mély program volt. Több mint száz év előtt az ember felszabadulásáért küzdött, a társadalmi igazságtalanságok ellen, szószerint a proletár-igazságért. Itt a kimondott szó esik latba és a tudatosan végigvezetett harc: ezt a kimondott szót igyekeztek eldisputálni Petőfitől a későbbi nacionalista bírálók és — hamisítók. Általában — s ez igen értékes leszögezése a tanulmánynak — a forradalmi elem Petőfi költészetében már megvan, mielőtt még forradalmi versei elhangzottak volna.

Az új Petőfi kötet szép kiállításban kerül az olvasó elé. Címlapját B. Szabó György Petőfi rajza díszíti, a kötetet Oláh Sándor illusztrálta.

Majtényi Mihály

Petrovics Boskó: Csendélet (olaj)

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, Njegoseva u. 2/I. Telefon: 20—63
Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúr tanács
Előfizetési díj: Egy évre 420 D., fél évre 210 D., egyesszám 60 D.
Postatakarékszám 300-903,247. Lapzárta minden hó 10-én
Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

TARTALOM:

B. Szabó György: Irodalmunk néhány időszerű kérdéséről (Egy irodalmi találkozó tanulsága) — — — — —	625
Gál László versei: Monostor — — — — —	634
Kereső vers — — — — —	635
Laták István: A kamrában (Elbeszélés, édesanyám fájó emlékének)	636
Reményi József versei: A világban szétszóródott magyar költőknek	639
Garnuatum (Marcus Aureliusra emlékezve)	640
Egy nő énekelt túl a parton... — — —	641
Szirmai Károly: Grószki különös hangokat hall (Elbeszélés) — — —	642
Miroslav Krleža: Munkanélküli éneke (Ács Károly fordítása) — — —	650
Dobriša Cesarić: A nyomor hullaháza (Ács Károly fordítása) — — —	652
Lőrinc Péter: Kocsis, a kuvik madár (Elbeszélés) — — — — —	656
Iványi Ildikó: Megemlékezés Liszt Ferencről születése 140-ik évfordulója alkalmából — — — — —	667
Bencz Mihály: Gyerekkor (Regény részlet) — — — — —	672
Szteván Szremac: Pech (Belgrádi életkép a múlt századból, fordította: Hornyik János) — — — — —	680
Dénes József: Órtűzfényénél: »Falú és város« — — — — —	684
Ács Károly versei: A születés pátosza — — — — —	688
Szerelem után — — — — —	689
Saffer Pál: Vera (Elbeszélés) — — — — —	691
Lukács György: Balzac: »Parasztok« — — — — —	697
Pennavin Olga: Szlavóniai magyar népballadák — — — — —	714
Dr. G. Czimmer Anna: Babonák, ráolvasások (Adatok Gombos néprajzához) — — — — —	725

Színház:

Sulhóf József: Julia kisasszony (Strindberg bemutató a szabadkai Magyar Népszínházban) — — — — —	733
Sulhóf József: Goldoni irodalomtörténeti jelentősége (A Kávésbolt topolyai bemutató alkalmából) — — — — —	739

Képzőművészet:

B. Szabó György: Boskó Petrovics képkiallítása — — — — —	745
Szevdics Jován: Nikolájevics Milivoj grafikai műveinek kiállítása	746

Könyvszemle:

Majtényi Mihály: Két örökbecsű könyv — — — — —	748

Képek:

Címlapképünk: Petrovics Boskó: Karlovcai táj (olaj) — — — — —	655
Hangya András: Rajz — — — — —	666
Rajz — — — — —	669
Liszt Ferenc arcképe — — — — —	690
Hangya András: Rajz — — — — —	724
Petrovics Boskó: Akt (olaj) — — — — —	732
Tájkép (olaj) — — — — —	747
Tájkép (olaj) — — — — —	753
Csendélet (olaj) — — — — —	753

